

ЗАРАС СИМФОНИЧНО

КОБЗАР

ПОЕВІ ВІДДІЛЕННЯ + ТРИОВІ ТОМАК

ТОМ ДІЛІР ІЛДІСІ

БІЛ. АСТРАХАНІ

1996

Тарас Шевченко (в молодому віці).

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

КОБЗАР

повне видання в трьох томах

На чужині

1946

АВТОБІОГРАФІЧНА ЗАМІТКА Т. ШЕВЧЕНКА.

(до яого автографу).

Тарас Шевченко — син кріпака Григорія Шевченка. Народився 1814 року лютого 25, у селі Кириловцях, Звенигородського повіту, Київської губернії, в маєтку поміщика Василя Васильовича Енгельгардта. На восьмому році, залишившись без батька та матері, пішов він до длка в науку як школляр-попихач.

По двохрічному навчанні кінчив він граматику, часловець і, зрештою, псалтир. Дяк, переконавшись у знанні свого школяря-попихача, посылав його, замість себе, читати по померлих псалтирах, за що і сплачував Йому, як винагороду, десяту копійку.

Але не дивлячись на прихильне до себе ставлення суворого спартанця — вчителя, в один з багатьох днів і ночів, коли спартанець-вчитель зі своїм приятелем Іваном Лимарем були мертвецькі п'яні, школляр-попихач, не зважаючи ні на що, заголив задницю свого вчителя і благодітеля та й всипав Йому велику дозу березової каши. Помстившись досхочу та забравши якусь книжечку з кунштиками, він тої ж ночі втік до містечка Лисянка, де й знайшов собі вчителя маляра, отця Дилкона, також спартанця.

Терпляче зносив все бідолага-школляр таскаючи із Тікача три дні ведрами воду та тер мідянку; на четвертий день втік він в село Тарасівку до дячка маляра,

що славився на цілу околицю малюванням великому-ченика Микити та Івана-воїна; у Івана-воїша для більшого ефекту малював він на лівому рукаві дві салдатські пашивки. До цього Апелеса і звернувся бідолага-школяр з твердою думкою перенести всі незгоди аби тільки хоч трохи навчитися його великому майстерству. Але Апелес подивившись на ліву долоню бідолахи, навідріз їому відмовив, не знаходячи у його таланту не лише до малярства, але і до іншого будь якого майстерства.

Загубивши усюку надію зробитись коли-небудь хоча б посереднім маляром, а жалем у серці повернувся він до рідного села з наміром найнятися погоничем, щоб пасти громадську худобу чи ходити за стадом овець або свиней і читати крадену книжечку з кунштаками.

Але так не сталося. Поміщику Павлу Васил'євичу Енгельгардту, який щойно дістав у спадкоємницу маєток свого побічного батька, треба було меткого хлопця і обірвалець школир потрапив просто до кімнатних козачків. Тут він крадькома змальовував, крадучим у конторщика, оливцем малюшки суздальської школи, що прикрашували стіни панського палацу. Подорожуючи з обозом за своїм паном до Києва, Вильна та до Петербургу на ночівлях крав він малюнки різних історичних героїв як то: Солов'я-розвбійника, Кульгєва, Кутузова, козака Платова та інших з наміром скопіювати їх у вільний час.

Такий випадок трапився у Вильно. Це було шостого грудня року 1829. Коли пан зі своєю дружиною пойхав на баль, а у будинку все затихло, тоді малій Тарас розгорнув крадені ціпости і, вибравши з них ко-

зака Платова, прийнявся старанно його змальовувати. Дійшов він вже до маленьких козачків, що гарцювали навколо коня козака Платова, як розчинилися двері і пан з дружиною повернулися з балю. Пан з пересердя видрав його за вуха, набив по обличчю за те, що він міг не лише будинок, але і ціле місто спалити. На другий день пан паказав кучерові Сидору добре його вибити, що і було сумлінно виконано.

1832 року у С.-Петербурзі, за настірливим його проханням, поміщик законтрактував його на чотири роки різних малярських справ цеховому майстру якомусь Ширяєву. Ширяєв ставився ще суворіше за всякого дячка-спартанця. Проте, не дивлячись ні на які утиски, він у світлі літні ночі бігав до літнього Саду змальовувати неаграбні статуй, що були прикрасою Петровського саду. У цьому саду на той же час він почав писати вірші; з численних своїх спроб він згодом надрукував лише одну балладу „Причинна”.

На одному з цих сеансів познайомився він з художником Іваном Максимовичем Сошенком, з яким він і до цього часу перебуває у самих щиріх приятельських стосунках. За порадою Сошенка він почав пробувати малювати портрети аквареллю з натури. Для численних спроб терпляче служив йому за модель його земляк і приятель, козак Іван Нечипоренко, кріпак тогож самого пана Енгельгардта. Якось Енгельгардт побачив у Нечипоренка малюнок свого кріпака-артиста, що йому напевно дуже сподобався, бо він почав його використовувати для змальовування портретів зі своїх коханок, за які іподі і нагороджував срібним карбованцем.

1837 року І. М. Сошінко познайомив його з конференц-секретарем у мистецтві В. І. Григоровичем з метою

звільнити його з кріпацтва. В. І. Григорович прохав про нього В. А. Жуковського, а той довідавшись про ціну у поміщика, просив К. П. Брюлова написати з нього, В. А. Жуковського, портрет для Царської фамілії з метою розіграти його на льотореї у Царській Родині. Великий Брюлов охоче на це погодився. Портрета пам'ятувало. В. А. Жуковський за допомогою графа М. Ю. Вельєгорського організув льоторею у 2500 карбованців асігнаціями і за цю ціну було викуплено з кріпацтва Т. Шевченка 22 квітня 1838 року.

1844 року він дістав звання вільного художника, а 1847 року його було заарештовано разом з Костомаровим, Кулішем та багатьма іншими по доносу студента Київського Університету якогось Петрова, і 30 травня того ж року з каземату третього відділу Т. Г. Шевченка було вислано в Орську кріость, а згодом до Ново-Петровського укріплення з суворою забороною тисати та малювати.

22 серпня 1858 року його було звільнено з Ново-Петровського укріплення і дозволено під доглядом поліції перебувати в столиці та займатись малярством.

1859 року влітку, після тривалої та тяжкої розлуки, він побачив свою прекрасну батьківщину, кріпаків братів і сестер і в осені повернувся до Академії мистецтв, де з захопленням справжнього мистця почав займатися гравюрою аква-тinta та аква-форта.

Після двохрічної тяганини головний цензурний комітет дозволив йому надрукувати лише ті із своїх творів, які були друковані до 1849 року, викресливши з них десятки сторішок.

1860 року у першій половині січня.

ТОМ ПЕРШИЙ

ПРИЧИННА.¹⁾

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав, —
Неначе човен в синім морю,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясень раз-у-раз скрипів.

В таку добу під горою,
Віля того гаю,
Що чорніс над водою,
Щось біле блукас.
Може, вийшла русалонька
Матері шукати.
А, може, жде козаченька,
Щоб залоскотати.
Не русалонька блукас:
То дівчина ходить,
Я сама не знаю (бо причинна),
Що такес робить.

Так ворожка поробила,
Щоб менше скучала,
Щоб, бач, ходя о-півночі,
Спала й виглядала
Козаченька молодого,
Що торік покинув.
Обіця вся вернутися,
Та, мабуть, і згинув!
Не китайкою²⁾ покрились
Козацькі очі,
Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі:
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовки ззіли —
Така його доля!

Дарма що-ніч дівчинонька
Його виглядас . . .
Не вернеться чорнобровий
Тай не привітас,
Не розплете довгу косу,
Хустку не зав'лже
Не на ліжко, — в домовину
Сиротою ляже!

Така її доля . . . О. Боже мій милий!
За що ж ти караеш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькі очі? Прости сироту!
Кого ж її любити? Ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка в далекім краю.
Пошли ж Ти її долю, — вона молоденька, —

Бо люде чужій її засміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Сумус, воркус, білим світом нудить,
Літас, шукас, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літас,
Полине до Бога — милого питати.
Кого ж сиротина, кого запитас?
І хто її розкаже, і хто тес зна,
Де милий ночус: чи в темному гаю?
Чи в бистрім Дунаю коня напува?
Чи, може, з другою, другую кохас.
І, чорноброву, уже забува?
Як би то далися орлинії крила —
За синім би морем милого найшла:
Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла!
Не так серце любить, щоб з ким поділиться,
Не так воно хоче, як Бог нам дас:
Воно жити не хоче, не хоче журитися.
«Журись!» каже думка, жалю завдас.
О. Боже май милий! Така Твоя воля,
Таке її щастя, така її доля!

Вона все ходить, з уст ні пари.
Широкий Дніпр не гомонить;
Розбивши вітер чорні хмари,
Ліг біля моря одпочинь;
А з неба місяць так і сяє;
І над водою, і над гасм,
Кругом, як в усі, все мовчить . . .
Аж гульк — з Дніпра повиринали
Малі діти, сміючись.
«Ходімо гріться!» — закричали:
«Зійшло вже сонце!» (Голі скрізь,
З осоки коси, бо дівчата.)
«Чи всі ви тута?» кличе мати:
«Ходім шукати вечеряти.
Пограсмось, погуляймо,
Та пісеньку заспіваймо!»

«Ух! ух!

Солом'яний дух, дух!

Мене мати породила,

Нехрещену положила.

Місяченьку!

Наш голубоньку!

Ходи до нас вечеряті:

У нас козак в очереті,

В очереті в осоці,

Срібний перстень на руці:

Молоденький, чорнобровий. —

Знайшли вчора у діброві.

Світи довше в чистім полі,

Щоб нагулятись доволі!

Поки відьми ще літають,

Поки півні не співають,

Посвіти нам! . . . Он щось ходить!

Он під дубом щось там робить!

Ух! ух!

Солом'яний дух, дух!

Мене мати породила,

Нехрещену положила.»

Зареготались нехрещені . . .

Гай обізвався; галас, зик,

Орда мов ріже. Мов скажені,

Летять до дуба . . . ні чичирк!

Схаменулись нехрещені,

Дивляться: мелькас,

Щось лізе вверх по стовбуру

До самого краю.

Ото ж тал дівчинонька,

Шо сонна блудила:

Отаку то й причину

Ворожка зробила!

На самий верх на гилляці

Стала — в серце коле.

Подивилася на всі боки,

Та й лізе додолу.

Кругом дуба русалоньки

Мовчки дожидали;

Взяли їй, сердешную,

Тай залоскотали.

Довго, досго дивувались

На їй уроду . . .

Треті півні: «кукуріку!» —

Шелесьнули в воду.

Защебетав жайворонок,

Угору летючи;

Закувала зозуленька,

На дубу сидючи:
Зашебетав соловейко
Пішла луна гаєм;
Червоніс за горою;
Плугатарь співає.
Чорнігай над водою,
де Ляхи ходили;
Засиніли понад Дніпром
Високі могили;
Пішов шелест по діброві,
Шепчути густі лози;
А дівчина спить під дубом
При битій дорозі.
Знать, добре спить, що не чус,
Як кус зозуля.
Що не лічить, чи довго жить...
Знать, добре заснула.

А тим часом із діброви
Козак виїжжас;
Під ним коник вороненький
Насилу ступас.
«Ізнемігся, товаришу!
Сьогодні спочинем:
Близько хата, де дівчина
Ворота одчинить.
А, може, вже одчинила
Не мені, — другому...
Швидче, коню, швидче, коню,
Поспішай додому!»

Утомився вороненький,
Іде, спотикнеться, —
Коло серця козацького
Як гадина в'ється.
«Ось і дуб той кучерявий...
Бона! Боже мицій!
Бач, заснула, виглядавши,
Моя сизокрила!»
Кинув коня та до неї:

«Боже ти мій, Боже!»
Кличе Й та цілус...
Ні, вже не поможе!
•За що ж вони розлучили
Мене із тобою?»
Зареготовався, розігнався —
Та в дуб головово!

Ідуть дівчата в поле жати
Та, знай, співають, ідучи,
Як провожала сина мати,
Як бивсь Татарин уночі.
Ідуть... Під дубом зелененьким
Кінь замордований стоїть,
А біля його молоденький
Козак та дівчина лежить.
Цікаві (ніде правди діти!)
Підкралися, щоб ізлякати;
Коли подивляться, що
вбитий, —
З переполоху ну втікати!

Збіралися подруженьки —
Слізоньки втирають;
Збіралися товариші,
Та ями копають.
Прийшли попи з корогвами,
Задзвонили дзвони;
Поховали громадою,
Як слід, по закону.
Насипали край дороги
Дві могили в житі;
Нема кому запитати,
За що їх убито.
Посадили над козаком
Явір та ялину,
А в головах у дівчини
Червону калину.
Прилітас зозуленка
Над ними кувати;

Прилітас соловейко
Що-ніч щебетати, —
Виспівус та щебече,

Поки місяць зайде,
Поки тії русалоньки
З Дніпра грітись вийдуть.

(1838)

Петербург.

Віltre буйний, віltre буйний!
Ти з морем говориш:
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай синє море:
Воно знає, де мій милий,
Бо його носило;
Воно скаже, синє море,
Де його поділо.

Коли милого втопило —
Розбий синє море!
Шіду шукати миленського,
Втоплю своє горе.
Найду його — пригорнуся,
На серці зомлію.
Тоді, хвиле, неси з милим,
Куди вітер віс!

Коли ж милий на тім боці, —
Буйнесенький, знаєш,
Де вінходить, що він робить:
Ти з ним розмовляєш;
Коли плаче, то й я плачу;
Коли ні — співаю;

Коли ж згинув чорнобривий,
То й я погибаю —

Тоді неси мою душу
Туди, де мій милий;
Червоною калиною
Постав на могилі!
Буде легше в чужім полі
Сироті лежати:
Буде над ним його мила
Квіткою стояти.

I квіткою й калиною
Цвісти над ним буду,
Щоб не пекло чуже сонце,
Не топтали люде.
Увечері посумую,
А вранці поплачу;
Зайде сонце — утру сльози,
Ніхто й не побачить.

Віltre буйний, віltre буйний!
Ти з морем говориш;
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай синє море! . . .

(1838)

Петербург.

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ.³⁾

Сонце гріє, вітер віс
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину.

На калині одиночке
Гніздечко гойдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питай: не знає!

Згадай лихо, — то й байдуже:
Минулось, пропало;
Згадай добрe, — серце в'янє,
Чому не осталось?

Ото ж гляну та й згадаю:
Було, як смеркас,
Зашебече на калині, —
Ніхто не минає:
Чи багатий, кого доля,
Ляк мати дитину,
Убірас, доглядає, —
Не міне калину;
Чи сирота, що досвіта
Ветас працювати, —
Опиниться, послухас,
Мов батько та мати
Та дрібно, та рівно, як Бога благас —
Поки вийде злодій на шлях погулять
З ножем у халяві — піде луна гасм,
Піде та й замовкне: на що щебетать?
Запеклу душу злодія не спинить,
Тільки стратить голос, добру не навчить;
Нехай він лютус, поки сам загине,
Поки безголов'я ворон прокричить.

Розпитують, розмовляють:
Серце б'ється, любо,
І світ божий, як Великдень,
І люде, як люде!
Чи дівчина, що милого
Що-день виглядас.
В'янє, сохне сиротою,
Де дітись, не знає, —
Піде на шлях подивитись,
Поплакати в лозі:
Зашебече соловейко —
Сохнуть дрібні слізози;
Послухас, усміхнеться,
Піде темним гасм, —
Ніби з милим розмовляла . . .
А він, знай, співас,

Засне долина, на калині
І соловейко задріма.
Повіс вітер по долині,
Пішла дібровою луна;
Луна гуляє, — божа мова.
Встануть сердеги працювати,
Корови підуть по діброві,
Дівчата вийдуть воду брати,
І сонце гляне — рай та й годі!

Берба сміється, свято скрізь!
Заплаче злодій, лютий злодій.

Було так перш, — тепер дивись:
Сонце гріє, вітер віс
З поля на долину;

Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питай: не знає!

Недавно, недавно⁴) у нас в Україні
Старий Котляревський отак щебетав;
Замовк неборака, сиротами кинув
І гори і море, де перше вітає,
Де ватагу пройдисвіта⁵)
Водив за собою.
Все осталось, все сумує,
Як руїни Троя⁶).
Все сумує, — тільки слава
Сонцем засіяла;
Не вмре кобзар, бо на віки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде;
Поки сонце з неба сссє,
Тебе не забудуть!

Праведная душа! Прийми мою мову,
Немудру та щиру, — прийми, привітай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одне слово,
Та про Україну мені заспівай!
Нехай усміхнеться душа на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлючись, як ти
Всю славу козацьку, за словом єдиним,
Переніс в убогу хату сироти.
Прилини, сизий орле, бо я одинокий
Сирота на світі, в чужому краю;
Дивлюся на море широке, глибоке,
Поплив би на той бік, — човна не дають!
Згадаю Енея, згадаю родину,
Згадаю, — заплачу, як тая дитина;
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.
А, може, я й темний, нічого не бачу,
Злая доля, може, по тім боці плаче?

Сироту усюди люде осміють!
Нехай би сміялись, та там море грас,
Там сонце, там місяць ясніше сія,
Там з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокий був би з нею й я.

Праведна душа! Прийми мою мову,
Немудру та щиру, — прийми, привітай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово
Та про Україну мені заспівай!

(1838)

Петербург.

Тече вода в синє море
Та не витікає;
Шука козак свою долю,
А долі немас.
Пішов козак світ-за-очі;
Грас синє море, —
Грас серце козацьке,
А думка говорить:

«Куди ти йдеш, не
спітивши?»
На кого покинув
Батька, неніку старенькую,
Молоду дівчину?

На чужині не ті люде,
Тяжко з ними жити;
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити.»

Сидить козак на тім боці, —
Грас синє море.
Думав: доля зострінеться, —
Спіткалося горе.
А журавлі летять собі
На той бік ключами.
Плаче козак — шляхи биті
Заросли тернами.

(1838)

Петербург.

КАТЕРИНА.

(В. А. Жуковському на пам'ять 22 квітня 1838 р.)¹⁾

I.

Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,

Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине.
Як би сама, ще б нічого,
А то й стара мати,

Що родила на світ божий,
Мусить погибати.
Серце в'яне співаючи,
Коли знає, за що;
Люде серця не спитають,
А скажуть: «ледащо!»
Кохайтесь ж, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Сміються над вами.

Не слухала Катерина
Ні батька, ні неньки,
Полюбила москалика,
Як знало серденько.
Полюбила молодого,
В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Там занапостила.
Кличе мати вечеряти,
А донька не чус:
Де жартує з москаликом,
Там і заночус.
Не дві ночі карі очі
Любо цілуvalа,
Поки слава на все село
Недобрая стала.
Нехай собі злії люде,
Що хотять, говорять:
Вона любить, і не чус,
Що вкрадося горе.

Прийшли вісти недобрі —
В поход затрубили;
Пішов москал в Туреччину —
Катрусью накрили.
Не зчулася, та й байдуже,
Що коса покрита:
За милого, як співають,
Любо й потужити.

Обіщається чорнобривий,
Коли не загине,
Обіщається вернутися, —
Тоді Катерина
Буде собі московкою,
Забудеться горе;
А поки-що, нехай люде,
Що хотять, говорять.
Не журиться Катерина —
Слізоньки втирас,
Що дівчата на улиці
Без неї співають.
Не журиться Катерина —
Вміститься сльозою,
Візьме відра о-півночі,
Піде за водою,
Щоб вороги не бачили;
Прийде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспіває «Гриця».
Виспівус, вимовляє,
Аж калина плаче.
Вернулася — і раденька,
Що ніхто не бачив.

Не журиться Катерина?
І гадки не мас!
У новенькій хустиночці
В вікно виглядає.
Виглядає Катерина ...
Минуло пів року, —
Занудило коло серця,
Закололо в боку.
Нездужас Катерина,
Ледве-ледве дише ...
Вичуняла, та в запічку
Дитину колише.
А жіночки лихо дзвонять,
Матері глузують,
Що москалі вертаються

Та в неї очують:
— «В тебе дочка чорнобрива,
Та ще й не сдина,
А муштрує у запічку
Московського сина . . .
Чорнобривого придбала . . .
Мабуть, сама вчила . . .»
Бодай же вас, цокотухи,
Та зліди! побили,
Як ту матірь, що вам на сміх
Сина породила!

Катерино, серце моє!
Лишенько з тобою!
Де ти в світі подінешся
З малим сиротою?
Хто спітає, привітає
Без милого в світі?
Батько-мати — чужі люде,
Тяжко з ними жити!

Вичуніла Катерина;
Одсуне кватирку,
Поглядає на улицю,
Колише дитинку:
Поглядає — нема, нема!
Чи то ж і не буде?
Пішла б в садок поплакати,
Так дивляться люде.
Зайде сонце — Катерина
По садочку ходить,
На рученьках носить сина,
Очиці поводить:
«Отут з муштри виглядала,
Отут розывляла,
А там . . . а там . . . сину, сину!»
Ta й не доказала.

Зеленіють по садочку
Черешні та вишні;
Як і перше виходила,
Катерина вийшла.

Вийшла, та вже не співас.
Як перше співала,
Як москаля молодого
В вишник дожидала.
Не співас чорнобрива,
Клене свою долю;
А тим часом вороженьки
Чинять свою волю, —
Кують речі недобрій.
Що мас робити?

Як би милий-чорнобривий —
Умів би спинити . . .
Так далеко чорнобривий —
Не чус, не бачить,
Як вороги сміються їй,
Як Катруся плаче.
Може, вбитий чорнобривий
За тихим Дунаєм;
А може — вже в Московщині
Другую кохас!
Ні, чорнявий не убитий,
Він живий, здоровий . . .
А де ж найде такі очі,
Такі чорні брови?
На край світа, в Московщині,
По тім боці моря,
Нема ніде Катерини, —
Та здалась на горе! . . .
Вміла мати брови дати,
Карі очепята,
Та не вміла на сім світі
Щастя-долі дати.
А без долі біле личко —
Як квітка на полі:
Пече сонце, гойда вітер,
Рве всікій по-волі.
Умивай же біле личко
Дрібними сльозами!
Бо вернулись москалики
Іншими шляхами.

ІІ.

Сидить батько хінець стола,
На руки схилився,
Не дивиться на світ божий:
Тажко зажурився.
Коло його стара мати
Сидить на ослоні,
За сльозами ледве-ледве
Вимовляє доні:

— «Що, весілля, доню моя?
А де ж твоя пара?
Де світилки з друженьками,
Старости, бояри?
В Московщині, доню моя!
Іди ж їх шукати!
Та не кажи добрим людям,
Що с в тебе мати.
Проклятий час-годиночка,
Що ти народилася!
Як би знала, до схід сонця
Була б утопила:
Здалась тоді б ти гадинця,
Тепер — москалеві . . .
Доню моя, доню моя,
Цвіте мій рожевий!
Як ягідку, як пташечку,
Кохала, ростила
На лишенко . . . Доню моя!
Що ти наробила? . . .
Оддячила! . . . Іди ж, шукай
У Москві свекрухи!
Не слухала моїх речей,
То її послухай!
Іди, доню, найди її,
Найди, привітайся,
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!
Не вертайся, дитя мое,
З далекого краю! . . .

А хто ж мою головоньку
Без тебе сховася!
Хто заплаче надо мною,
Як рідна дитина?
Хто посадить на могилі
Червону калину?
Хто без тебе грішну душу
Поминати буде?
Доню моя, доню моя,
Дитя мое любе!
Іди од нас!» . . .

Ледве-ледве

Поблагословила:
«Бог з тобою!» — та, як мертвa,
На діл повалилась.

Обізвався старий батько:
— „Чого ждеш, небого?“
Зарыдала Катерина,
Та бух йому в ноги:
— «Прости мені, мій батечку,
Що я наробила!
Прости мені, мій голубе,
Мій соколе милий!»
— „Нехай тебе Бог прощає
Та добрі! люде!
Молись Богу та йди собі —
Мені легше буде.“

Ледве встала, поклонилася,
Вийшла мовчки з хати,
Осталися сиротами
Старий батько й мати.
Пішла в садок у вишневий,
Богу помолилася,
Взяла землі під вишнею,
На хрест почепила;
Промовила: «Не вернуся!
В далекому краю
В чужу землю чужі люде

Мене заховають:
А свосі ця крихотка
Надо мною ляже,
Та про долю, мос горе,
Чужим людям скаже . . .
Не розказуй, голубонько,
Де б не захovalи,
Щоб грішної на сім світі
Люде не займали!
Ти не скажеш... Ось хто скаже,
Що я його мати!
Боже ти мій! Лихо мое!
Де мені сковатись?
Заховаюсь, дитя мос,
Сама під водою,
А ти гріх мій спокутуєш
В людях сиротою,
Безбатьченком! . . .

Пішла селом,

Плаче Катерина;
На голові хустиночка,
На руках дитина.
Вийшла з села — серце мис;
Назад подивилась.
Покивала головою,
Тай заголосила.
Як тополя, стала в полі
При битій дорозі;
Як роса та до схід сонця,
Покапали сльози.
За сльозами за гіркими
І світа не бачить,
Тілько сина пригортає,
Цілус та плаче.
А воно, як янголятко,
Нічого не знає,
Маленькими ручицями
Пазухи шукас.
Сіло сонце, зза діброви
Небо червоніс;

Утерлася, повернулась,
Пішла . . . тілько mrіс.
В селі довго говорили
Дечого багато,
Та не чули вже тих річей
Ні батько, ні мати . . .

* . *

Отаке-то на сім світі!
Роблять людям люде!
Того в'яжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить . . .
А за віщо? Святий знає!
Світ, бачся, широкий,
Та нема де прихилитись
В світі одиноким.
Тому доля запродала
Од краю до краю.
А другому оставила
Те, де заховають.
Де ж ті люде, де ж ті добре,
Що серце збралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!

Єсть на світі доля,
А хто її знає?
Єсть на світі воля,
А хто її має?
Єсть люде на світі —
Сріблом-злотом ссяють;
Здається, панують,
А далі не знають, —
Ні долі, ні волі!
З нудьгою та з горем
Жупан надівають,
А плакати — сором.
Возьміть срібло-золото,
Та будьте багаті,
А я возьму сльози —
Лихо виливати;

Затоплю недолю
Дрібними слізами,
Затопчу неволю
Босими ногами!

Тоді я веселий,
Тоді я багатий,
Як буде серденько
По-волі гуляти!

III.

Кричать сови, спить діброва,
Зіроньки сляют;
Понад шляхом, щирицею
Ховрашки гуляють.
Спочивають добрі люди;
Що кого втомило:
Кого щастя, кого слізи —
Все нічка покрила,
Всіх покрила темнісінька,
Як діточок мати.
Де ж Катрусю пригорнула?
Чи в лісі, чи в хаті?
Чи на полі під колою
Сина забавляє?
Чи в діброві зпід колоди
Вовка виглядає?
Бодай же вас, чорні брови,
Нікому не мати,
Коли за вас таке лихо
Треба одбувати!
А що дальше спіткається?
Буде лиxo, буде!
Зострінеться жовті піски
І чужії люде,
Зострінеться зіма люта . . .
А той — чи зостріне,
Що пізнає Катерину,
Привітас сина?
З ним забула б чорнобрива
Шляхи, піски, горе:
Він, як мати, привітас,
Як брат заговорить . . .
Побачимо, почусмо . . .
А поки — спочину,

Та тим часом розпитаю
Шлях на Московщину.
Далекий шлях, пани-брати!
Знаю його, знаю!
Аж на серці похолоне,
Як його згадаю.
Попоміряв і я колись —
Щоб його не міряти! . . .
Розказав би про те лиxo,
Та чи то ж повірять?
«Бреше», скажуть,
«сякий-такий!»
(Звичайно, не в очі)
А так тільки псус мову
Та людей мороочить.»
Правда ваша, правда, люде!
Та й на що те знати,
Що слізами перед вами
Буду виливати?
На що воно? У всякого
І свого чимало.
Цур же йому!... А тим часом
Ке-те лиш кресало
Та тютюну, щоб, знасте,
Дома не журились;
А то лиxo розказувати,
Щоб бридке приснилось!
Нехай його лихий візьме!
Лучше ж поміркую,
Де то моя Катерина
З Івасем мандрує.
За Київом та за Дніпром,
Попід темним гасм,
Ідуть шляхом чумаченьки,

«Пугача» співають.
Іде шляхом молодиця —
Мусить бути, з прощі.
Чого ж смутина, невесела,
Заплакані очі?
У латаний свитиночці,
На плечах торбина,
В руці ціпок, а на другій —
Заснула дитина.
Зострілася з чумаками,
Закрила дитину,
Питається: — «Люде добри!
Де шлях в Московщину?»
— «В Московщину? Оце
самий.

далеко, небого?»
— «В саму Москву. Христа ради
дайте на дорогу!»
Бере шага, аж труситься:
Тяжко його брати!
Та й на віщо? . . . А дитина!
Вона ж його мати . . .
Заплакала, пішла шляхом,
В Броварях⁴) спочила,
Та синові за гіркого
Медянник купила . . .
Довго-довго сердешная
Все йшла та питала;
Було й таке, що під тином
З сином ночувала . . .

Бач, на що здалися карі оченята:
Щоб під чужим тином сльози виливать!
Ото ж то дивіться та кайтесь, дівчата,
Щоб не довелося москаля шукать,
Щоб не довелося, як Катря шукас . . .
Тоді не питайте, за що люде лають,
За що не пускають в хату ночувать.

Не питайте, чорнобриві,
Бо люде не знають;
Кого Бог кара на світі,
То й вони карають . . .
Люде гнуться, як ті лози,
Куди вітер віс;
Сиротині сонце світить —
Світить, та не гріє . . .
Люде б сонце заступили,
Як би мали силу,
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило.
А за віщо, Боже милий?
За що світом нудіть?
Що зробила вона людям!

Чого хотять люде?
Щоб плакала . . . Серце мос!
Не плач, Катерино!
Не показуй людям сльози,
Терпи до загину!
А щоб личко не марніло
З чорними бровами,
До схід сонця, в темнім лісі
Умишся сльозами!
Умишся — не побачать,
То й не засміються;
А серденько одпочине,
Поки сльози ляльося.

— — — — — — — — — —

Отаке-то лихо, бачите, дівчата!
Жартуючи, кинув Катруся москаль.

Недоля не бачить, з ким йі жартувати,
А люде хоч бачать, та людям не жаль.
«Нехай», кажуть, «гине ледача дитина,
Коли не зуміла себе шанувати!»
Шануйтесь ж, любі, в недобру годину
Щоб не довелося москаля шукати!

Де ж Катруся блудить?
Попід тинню очувала,
Раненько вставала,
Поспішала в Московщину;
Аж гульк — зіма впала.
Свінще полем завірюха;
Іде Катерина
У личаках — лихо тяжке! —
І в одній свитині.
Іде Катря, шкандинас;
Дивиться — щось mrіс . . .
Либонь, ідуть москалики . . .
Лихо! . . . серце млє . . .
Полетіла, зострілася,
Пита: «Чи немас
Мого Йвана чорнявого?»
А ті: «Мы не знаєм.»
І, звичайно, як москалі,
Сміються, жартують:
«Ай, да баба! Ай, да наш!!
Каво ис надают!»
Подивилась Катерина:
— «І ви, бачу, люде!
Не плач, сину, мос лихо, —
Що буде, то й буде!
Піду дальше,—більш ходила...
А, може, й зостріну;
Оддам тебе, мій голубе;
А сама — загину!»

Реве, стогне хуртовина,
Котить, верне полем;
Стойть Катря серед поля,

Дала слізозам волю.
Утомилася завірюха,
Де-де позіхас;
Ще б плакала Катерина,
Та сліз більш немас.
Подивилася на дитину:
Умите слізою
Червоніс, як квіточка
Вранці під росою.
Усміхнулась Катерина.
Тяжко усміхнулась:
Коло серця — як гадина
Чорна повернулась.
Кругом мовчки подивилась;
Бачить: ліс чорніс,
А під лісом, край дороги,
Либонь, курінь mrіс.
«Ході, сину, смеркається . . .
Коли пустять в хату;
А не пустять, то й на дворі
Будем очувати.
Під хатою заночусим,
Сину мій, Іване!
Де ж ти будеш очувати,
Як мене не стане?
З собаками, мій синочку,
Кохайся на дворі!
Собаки злі — покусають,
Та не заговорять,
Не розкажутъ, сміючися . . .
З псами юсти й пити! . . .
Бідна моя головонько,
Що мені робити?»

Сирота собака має свою долю,
Має добре слово в світі сирота;
Його б'ють і лають, закидають в неволю,
Та ніхто про матірь на сміх не спита.
А Івася спитають, зарання спитають,
Не дадуть до мови дитині дожить.
На кого собаки на улиці лають?
Хто голий, голодний під тином сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята . . .
Одна його доля — чорні бровенята,
Та й тих люди заздрі не дають носить.

IV.

Попід горою яром-долом,
Мов ті діди високочолі,
Дуби з Гетьманщини стоять;
В яру гребелька, верби в ряді.
Ставок під кригою в неволі,
І ополонка — воду братъ.
Мов покотьоло⁹) червоніс,
Крізь хмару сонце занялося;
Надувся вітер, — як повіс!
Нема нічого, скрізь біліс,
Та тілько лісом загуло.

Реве, свище завірюха,
По лісу завило;
Як те море, біле поле
Снігом покотилось.
Вийшов з хати карбівничий¹⁰),
Щоб ліс оглядіти,
Та де тобі! Таке лихо,
Що не видно й світа.
— «Еге, бачу, яка фуга¹¹!»
Цур же йому з лісом!
Піти в хату . . . що там таке?
От їх до-сто-біса!
Недобра їх розносила,
Мов, справді, за ділом.
Ничипоре! Дивись лишень,

Які побілілі!»
— „Що? Москалі? Де москалі?“
— «Що ти? Схаменися!»
— „Де москалі, лебедики?“
— «Та он, подивися!»
Полетіла Катерина
І не одяглася.
— «Мабуть, добре Московщина
В тямку їй далася!
Бо уночі тілько її знає,
Що москаля кличе.»
Через пеньки, заметами
Летить, дедве дише.
Боса стала серед шляху,
Втерлась рукавами.
А москалі їй на-зустріч,
Як один, верхами.
— „Лихо мос! Доле моя!“
До їх . . . коли гляне, —
Попереду старший їде!
— „Любий мій, Іване!
Серце мос коханес!
Де ж ти так барився?“
Та до його . . . за стремена . . .
А він — подивився,
Та шпорами коня в боки.
— „Чого ж утікаш?“

Хиба забув Катерину?
Хиба не пізнаш?
Подивися, мій голубе,
Подивись на мене:
Я — Катруся твоя люба!
На що рвеш стремена?"
А він коня поганяє,
Ніби то й не бачить.
— „Пострівай же, мій голубе!
Дивись, — я не плачу.
Ти не пізнав мене, Йване?
Серце, подивися!
Ій же Богу, я — Катруся!"
— «Дура, атвяжіся!
Вазьміте проч безумную!»
— „Боже мій! Івасю!
І ти мене покидаш?!"
А ти ж присягався?"
— «Вазьміте проч! Что ж ви
стали?»
— „Кого? Мене взяти?
За що ж — скажи, мій голубе?
Кому хоч oddати
Свою Катрю, що до тебе
В садочок ходила,
Свою Катрю, що для тебе
Сина породила?
Мій батечку, мій братіку!
Хоч ти не цураїся!
Наймичкою тобі стану . . .
З другою кохайся,
З цілим світом! . . . Я забуду,
Що колись кохалась,
Що од тебе сина мала,
Покриткою стала . . .
Покриткою . . . який сором!
І за що я гину?
Покинь мене, забудь мене,
Та не кидай сина!
Не покинеш? Серце моє!

І не втікай од мене! . . .
Я винесу тобі сина."
Кинула стремена,
Та в хатину.

Вертається,
Несе йому сина:
Несповита, заплакана
Сердешна дитина.
— „Ось-де воно, подивися!
де ж ти заховався?
Утік! . . . Нема! . . . Сина, сина
Батько одцурався!
Боже ти мій! . . . Дитя мое!
де дінусь з тобою?
Москалики, голубчики!
Возьміть за собою;
Не цурайтесь, лебедики!
Воно сиротина
Возьміть його та oddайте
Старшому за сина!
Возьміть його! . . . бо покину,
Як батько покинув, —
Бодай його не кідала
Лихая година!
Гріхом тебе на світ божий
Мати породила, —
Виростай же на сміх людям!"
На шлях положила:
— „Оставайся шукать батька,
А я вже шукала" . . .
Та в ліс з шляху, як навісна!
А дитя осталось,
Плаче, бідне . . . А москалям
Байдуже — минули.

Воно й добре, — та на лихо
Лісничі почули.

Біга Катря боса лісом,
Біга та голосить;

То проклина свого Йвана,
То плаче, то просить.
Вибігас на возлісся;
Кругом подивилась,
Та в яр... біжить,— серед ставу
Мовчки опинилася.
— «Прийми, Боже, мою душу,
А ти — мос тіло!»
Шубовсть в воду!... Попід
льодом
Геть загуркотіло.

Чорнобрива Катерина
Найшла, що шукала.
Дунув вітер понад ставом —
І сліду не стало.

* * *

То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає;
То не лихо, то не тяжке,

Що мати вмірас;
Не сироти малі діти,
Що неньку сковали:
Їм зосталась добра слава,
Могила зосталась.
Засміються злі люде
Малі сиротині,
Виллс сльози на могилу —
Серденко спочине.
А тому, тому на світі,
Що йому зосталось,
Кого батько і не бачив,
Мати одцуралась?
Що зосталось байстрюкові?
Хто з ним заговорить?
Ні родини, ні хатини;
Шляхи, піски, горе...
Панське личко, чорні брови —
На що? Щоб пізнали!
Змалювала, не скovala...
Бодай полиняли!

V.

Ішов кобзар до Київа
Та сів спочивати;
Торбинками обвішаний
Його повожатий;
Мале дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзар
«Ісуса» співав.
Хто йде, що — не минає:
Хто — бублик, хто — гроши,
Хто старому, а дівчата
Шажок міхоноші.
Задивляться чорнобриві:
І босе і голе.
«Дала», кажуть, «бровенята,
Та не дала долі!»

Іде шляхом до Київа
Берлин¹³⁾ шестернею,
А в берліні господиня
З паном і сім'єю.
Опинився проти старців —
Курлва лягас.
Побіг Івась, бо з віконця
Рукою махас.
Дас гроши Івасеві,
Дивується пан.
А пан глянув — одвернувся...
Пізнав препоганий,
Пізнав тії карі очі,
Чорні бровенята,
Пізнав батько свого сина,
Та не хоче взяти.

Пита пані, як зоветься?
«Івась». — „Какой мілый!“
Берлин рушив, а Івася
Курява покрила . . .

Полічили, що достали,
Встали сіромахи,
Помолились на схід сонця,
Пішли понад шляхом.

(1838)
Петербург.

ТАРАСОВА НІЧ.

(П. І. Мартосу)¹³⁾

На розпутті кобзар сидить
Та на кобзі грас;
Кругом хлопці та дівчата —
Як мак процвітас.
Грас кобзар, виспівус,
Вимовля словами,
Як Москалі, Орда, Ляхи
Бились з козаками,
Як збіралась громадонька
В неділеньку вранці,
Як ховали козаченька
В зеленім байраці.
Грас кобзар, виспівус,
Аж лихо сміється:

«Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеться;
Було колись — панували,
Та більше не будем . . .
Ці слави козацької
Повік не забудем!
Україно, Україно!
Ненько моя, ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Зав'яне серденько!
Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділось? Ізгоріло?

А чи затопило
Синє море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грас море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!
Грай же, море! Мовчіть, гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькі!
Така ваша доля!
«Встає хмара зза Лиману¹⁴⁾,
А другая з поля:
Зажурилась Україна —
Така її доля!
Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина.
Ніхто її не рятус . . .
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина;
Немас де дітись . . .
Виростають нехрешчені
Кохацькі діти,
Кохаються невінчані;
Без попа ховають;
Запродана Жидам віра,
В церкву не пускають!
Як та галич поле крис,
Ляхи, уніяти¹⁵⁾!

Налітають, — нема кому
Порадоньки дати.
Обізвався Наливайко¹⁴) —
Не стало кравчинн!¹⁵)!
Обізвавсь козак Павлюга¹⁶) —
За нею полинув.
Обізвавсь Тарас Трясило
Гіркими слізами:
•Бідна моя Україно,
Стоптана Ляхами . . .»
Обізвавсь Тарас Трясило
Віру рятувати,
Обізвався орел сизий —
Та й дав Ляхам знати!
Обізвався пан Трясило:
«А годі журиться,
Л ходім лиш, пани-брать,
З Поляками биться!»

«Вже не три дні, не три ночі
Б'ється пан Трясило;
Од Лимана до Трубайлі¹⁷)
Трупом поле вкрилось.
Ізнемігся козаченько,
Тліжко зажурився,
Л поганий Конецпольський¹⁸)
Дуже звеселився;
Зібрав шляхту всю докупи,
Та й ну частвути!
Зібрав Тарас козаченьків —
Поради прохати:
•Отамани, товариші,
Брати мої, діти!
Дайте мені порадоньку:
Що будем робити?
Бенкетують вражі Ляхи,
Наше безголов'я . . .»
— „Нехай собі бенкетують,
Нехай на здоров'я!
Нехай, кллті, бенкетують,
Поки сонце зайде,

А ніч-мати дасть пораду:
Козак Ляха знайде.”

•Лягло сонце за горою,
Зірки засіяли,
А козаки, як та хмара,
Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба —
Ревнула гармата;
Прокинулись Ляшки-панки —
Нікуди втікати!
Прокинулись Ляшки-панки —
Та й не повставали:
Зійшло сонце — до одного
Покотом лежали.

«Червоною гадюкою
Несе Альта¹⁹) вісти,
Ціоб летіли крюки з поля
Ляшків-панків юсти.
Налетіли чорні крюки
Вельможних будити;
Зібралося козачество
Богу помолитись.
Закрякали чорні крюки,
Виймаючи очі;
Заспівали козаченьки
Пісню тії ночі, —
Тії ночі крівавої,
Ціо славою стала
Тарасові, козачству,
Ляхів що приспала.

«Над річкою, в чистім полі,
Могила чорніс;
де кров текла козацькая —
Трава зеленіс.
Сидить ворон на могилі,
Та з голоду кряче . . .
Згада козак Гетьманщину,
Згада, та й заплаче.
Була колись козацькая

І слава і воля, —
Слава ссяс, а воленъку —
Спіткала недоля.
Було колись — панували,
Та більше не будем,
Ти ж слави козацької
По вік не забудем!»

Умовк кобзар, сумуючи:
Щось руки не грають!
Кругом хлопці та дівчата
Слізонъки втирають.

Пішов кобзар по улиці,
З журби як заграс!
Кругом хлопці навприсядки,
А він вимовляє:

«Нехай буде отакечки!
Сидіть, діти, у запічку,
А я з журби та до шинку,
А там найду свою жінку,
Найду жінку, почастую,
З вороженьків покхепкую.»

(6. 11. 1838)
Петербург.

ДУМКА.

На що мені чорні брови?
На що карі очі?
На що літа молодії,
Веселі, дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце в'яне, нудить світом,
Як пташка без волі.
На що ж мені краса моя
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити:
Свої люде — як чужії,
Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі?

Нема кому розказати,
Чого серце хоче, —
Чого серце як голубка,
День і ніч воркує?
Ніхто його не питас,
Не знає, не чус;
Чужі люде не спитають —
Та й на що питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте, очі,
Поки не заснули.
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенькі
За сніс море —
Чорнявому, зрадливому
На лютес горе!

(1839)
Петербург.

ІВАН ПІДКОВА.

(В. І. Штернбергу²⁾)

I.

Було колись — в Україні!
Ревіли гармати;
Було колись — Запорожці
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу, і волю, —
Минулося: осталися
Могили по полю!
Високі ті могили,
де лягло спочити
Козацьке біле тіло,
В китайку повите.
Високі ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі

З вітрами говорять.
Свідок слави, дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає.

Було колись — в Україні!
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед-горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні . . .
А згадаймо — може, серце
Хоч трохи спочине.

II.

Чорна хмара зза Лиману
Небо, сонце криє;
Синє море звірюкою
То стогне, то вис,
Дніпра гирло затопило.
«А ну-те, хлоп'ята,
На байдаки! Море грас,
Ходім погуляти!»

Висипали Запорожці,
Лиман човни вкрили.
«Грай же, море!» заспівали,
Запінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба.
Серце мліс, а козакам
Того тільки й треба.

Пливуть собі та співають;
Рибалка літас,
А попереду отаман
Веде, куди знає.
Похожас здовж байдака,
Гасне люлька в роті:
Поглядас сюди-туди,
Де-то бути роботі?
Закрутівши чорні уси,
За ухो чуприну,
Підняв шапку — човни стали:
«Нехай ворог гине!
Не в Синопу³⁾, отамані,
Панове-молодці,
А у Царград⁴⁾ до султана
Поїдемо в гости!»
— „Добре, батьку отамане!”

Кругом заревіло.
«Спасибі вам!»
Надів шапку.
Знову закипіло

Синє море. Здовж байдака
Знову похожас
Пан отаман, та на хвилю
Мовчки поглядас.

(1839)
Пітербург.

ТОПОЛЯ.

(П. С. Петровській) ²⁾

По діброві вітер вис,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий —
Марно зеленіс.
Кругом поле, як те море
Широке, синє.
Чумак іде, подивиться,
Та й голову схиличить;
Чабан вранці з сопілкою
Сяде на могилі,
Подивиться — серце нис:
Кругом ні билини!
Одна-одна, як сирота
На чужині гине!

Хто ж викохав тонку, гнучку
В степу погибати?
Пострівайте, все розкажу.
Слухайте ж, дівчата!

Полюбила чорнобриви
Козака дівчина,
Полюбила — не спинила:
Пішов, та й загинув.
Як би знала, що покінше,
Була б не любила;
Як би знала, що загине,
Була б не пустила;

Як би знала — не ходила б
Пізно за водою,
Не стояла б до півночі
З мілим під вербою;
Як би знала! . . .

I то лихо —
Попереду знати,
Що нам в світі зострінеться...
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю!
Само серце знає,
Кого любить. Нехай в'яне,
Поки закопають!
Бо не довго, чорнобриви,
Карі оченята,
Віле личко червоніс —
Не довго, дівчата!
До полуудня, та й зав'яне,
Брови полиняють . . .
Кохайтесь ж, любітесь,
Як серденько знає.

Защебече соловейко
В лузі на калині,
Заспіває козаченько,
Ходя по долині.
Виспівує, поки вийде
Чорнобриви з хати,
А він її запитас:

«Чи не била мати?»
Стануть собі, обіймутися;
Співа соловейко;
Послухають, розійдуться —
Обос раденькі.
Ніхто того не побачить,
Ніхто не спитас:
«Де ти була? що робила?»
Сама собі знає ...
Любилася, кохалася,
А серденько іміло:
Чуло серце недоленьку,
Сказати — не вміло.
Не сказало, — осталася,
День і ніч воркує,
Як голубка без голуба,
А ніхто не чує.

Не щебече соловейко
В лузі над водою,
Не співас чорнобрива,
Стоя під вербою;
Не співас, як сирота
Білим світом нудить.
Без милого батько, мати —
Як чужії люде;
Без милого сонце світить —
Як ворог сміється;
Без милого скрізь могила ...
А серденько б'ється!

Минув і рік, минув другий,
Козака немас;
Сохне вона, як квіточка, —
Мати не питає.
«Чого в'янеш, моя доню?»
Стара не спитала,
За сивого, багатого
Нищечком сднала.
«Ди, доню!» каже мати:
«Не вік дівувати.

Він багатий, одинокий,
Будем панувати!»
— „Не хочу я панувати,
Не піду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму!
Нехай попи заспівають,
А дружки заплачуть:
Легше, мамо, в труні лежать,
Ніж його побачить.”

Не слухала стара мати,
Робила, що знала;
Дивилася чорнобрива,
Сохла і мовчала.
Пішла вночі до ворожки,
Щоб поворожити,
Чи довго їй, одинокій,
На сім світі жити?
«Бабусенько, голубонько,
Серце мое, ненько!
Скажи мені щиру правду,
Де милий-серденько?
Чи жив-здоров? Чи він любить?
Чи забув, покинув?
Скажи ж мені, де мій милий?
Край світа полину!
Бабусенько, голубонько!
Скажи, — бо ти знаєш!
Хоче дати мене мати
За старого заміж..
Любить його, моя сиза, —
Серце не навчти.
Пішла б же я утопилась —
Жаль душу згубити.
Коли не жив чорнобривий,
Зроби, моя пташко,
Щоб додому не вернулася ...
Тяжко мені, тяжко!
Там старий жде з старостами...
Скажи ж мою долю!»

— „Добре, доню! Спочинь
трошки!”

Чини ж мою волю!
Сама колись діувала,
Тес лихо знаю;
Минулося, — навчилася,
Людям помагаю.
Твою долю, моя доню,
Позаторік знала,
Позаторік і зіллячка
Для того придала.”

Пішла стара, мов каламар
Достала з полиці.
„Ось на тобі сього дива!
Піди до криниці,
Поки півні не співали,
Умийся водою,
Випий трошки сього зілля —
Все лихо загойть.
Вип'еш — біжи, яко мога;
Що б там не кричало,
Не оглянься, поки станеш
Аж там, де прощалась.
Одпочинеш. А як стане
Місяць серед неба,
Випий ще раз; не приїде —
Втretс випить треба.
За перший раз, — як за тобі рік,
Будеш ти такою;
А за другий — серед степу
Тупне кінь ногою,
Коли живий козаченько,
То зараз прибуде;
А за третій — моя доню,
Не питай, що буде!
Та ще, чусь, не хрестися!
Бо все піде в воду.
Тепер же йди, подивися
На торішню вроду!”

Взяла зілля, поклонилася:
«Спасибі, бабусю!»

Вийшла з хати: «Чи йти, чи ні?
Ні, вже не вернуся!»
Пішла, вмилась, напилася,
Мов не своя стала;
Вдруге, втрете, та, мов сонна
В степу заспівала:

«Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!
Рости, рости, тополенько,
Все вгору та вгору!
Рости гнутика та висока
До самої хмари,
Спитай Бога: чи діжду я,
Чи не діжду пари?
Рости, рости, подивися
За синес море:
По тім боці — моя доля,
По сім боці — горе!
Там десь милий чернобривий
По полю гуляє,
А я плачу, літа трачу,
Його виглядаю.
Скажи йому, мос серце,
Що сміються люде;
Скажи йому, що загину,
Коли не прибуде!
Сама хоче мене мати
В землю заховати . . .
А хто ж її головоньку
Буде доглядати?
Хто догляне, розпитас,
На старість поможе?
Мамо мою! Доле моя!
Боже милий, Боже!
Подивися, тополенько!
Як нема — заплачеш
Досхід сонця, ранесенько,
Щоб ніхто не бачив.

Рости ж, серце-тополенько,
Все вгору та вгору!
Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!

Таку пісню чорнобрива
В степу заспівала,
Зілля дива наробило —
Тополею стала.

Не вернулася додому,
Не діждала пари:
Тонка, гнучка та висока
До самої хмари.

По діброві вітер вис,
Гулє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

ПЕРЕБЕНДЯ.

(Є. П. Гребінці)²⁴⁾

Перебендя старий, сліпий, —
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грас.
А хто грас, того знають
І дикують люде:
Він їм тугу розганс.
Хоть сам світом нудить.
Попід тинню сіромаха
І дніус й ночус;
Нема йому в світі хати;
Недоля жартус
Над старою головою,
А йому байдуже!
Саде собі, заспіває:
«Ой, не шуми, луже!»
Заспіває, та й згадас,
Що він сиротина,
Пожуриться, посумус,
Сидячи під тином.

Отакий то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває про «Чалого»,
На «Горлицю» зверне;

З дівчатами на вигоні!
«Гриця» та «Веснянку»,
А у шинку з парубками —
«Сербина», «Шинкарку»,
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая)
Про тополю — лиху долю,
А потім — «У гаю»;
На базарі — про «Лазаря»,
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували.
Отакий то Перебендя,
Старий та химерний:
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне.

Вітер віс-повівас,
По полю гулє, —
На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грас.
Кругом його степ, як море
Широке, синє;
За могилою — могила,
А там — тілько mrіс.

Сивий вус, стару чуприну
Вітер розвівас,

То приляже та послуха,
Як кобзар спіvas,

Як серце сміється сліпі очі плачуть . . .
Послуха, повіс . . .

Старий заховавсь

В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люде не чули, — бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим літас, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б'є;
Спочине на сонці, його запитас:
Де воно ночус, як воно встас?
Послухає моря, що воно говорить;
Спита чорну гору: чому ти німа?
І знову на небо, бо на землі горс,
Бо на їй, широкій, куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чус:
Що море говорить, де сонце ночус, —
Його на сім світі ніхто не прийма!
Один він між нами, як сонце високе;
Його знають люде, бо носить земля,
А як би почули, що він, одинокий,
Співа на могилі, з морем розмовля, —
На Божес слово вони б насміялись,
Дурним би назвали, од себе б прогнали:
«Нехай понад морем», сказали б, «гуля!»

Добре еси, мій кобзарю,
Добре, батьку, робиш,
Що співати-розмовляти
На могилу ходиш!
Ходи собі, мій голубе,
Поки не заснуло
Твое серце, та виспівуй,
Щоб люде не чули!

А щоб тебе не цурались,
Потурай їм, брате!
«Скачи, враже, як пан каже:
На те він багатий.»
    Отакий то Перебендя,
    Старий та химерний!
    Заспівас весільної,
    А на сльози зверне.

(1839)

Петербург

ДО ОСНОВ'ЯНЕНКА.²⁷⁾

Б'ють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив . . .
Нема Січі, пропав і той,
Хто всім верховодив.
Нема Січі! Очерети
У Дніпра питаютъ:
«Де-то наші діти ділісь?
Де вони гуляють?»
Чайка скиглить, літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віс
На степу козачім.

На тім стелу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питаються у буйного:
«Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились?
Вернітесь! Дивітесь:
Жита похилились,
Де паслися ваші коні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла.
Вернітесь! . . .»
— „Не вернуться,” —
Загуло, сказало
Синс море: — „не вернуться,

На віки пропали!”
Правда, море, правда, синс.
Такая їх доля!
Не вернеться сподівані.
Не вернеться воля;
Не вернеться козаччина.
Не встануть гетьмани.
Не покриють Україну
Червоні жупани, —
Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить,
Тілько ворог, що сміється.
Смійся, лютий враже,
Та не дуже, бо все гине, —
Слава не поляже.
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда,
І чиї ми діти.
Наша дума, нама пісня
Не вмре, не загине . . .
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Чи так, батьку-отамане²⁸⁾?
Чи правду співаю?
Ех, як би то . . . Та що й казать!
Кебети не маю.
А до того — Московщина,
Кругом чужі люде.
«Не потурай!» може, скажеш;
Ta що з того буде?

Насміються на псалом той,
Що виллю слізами,
Насміються! — Тяжко, батьку,
Жити з ворогами!
Поборовся б і я, може,
Як би малось сили;
Заспівав би, — був голосок,
Та позички ззіли.

Отаке то лихо тяжке,
Батьку ти мій, дружелі
Блужу в снігах та сам собі:
«Ой, не шуми, луже!»
Не втну більше. А ти, батьку,
— Як сам здоров знаш, —
Тебе люде поважають,
Добрій голос масш.
Співай же Ім, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили;
Про старину, про те диво,
Шо було, минуло . . .
Утни, батьку, щоб нехотя
На ввесь світ почули,

Що діялось в Україні,
За що погибала,
За що слава козацька
На всім світі стала!
Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грас,
Як дівчина під вербою
«Гриця» заспіває;
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляжу в чужу землю,
В чужій домовині!

(1839)

Петербург.

[ЗАСПІВ.]

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
На що стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвів
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?

Бо вас лихо на світ на сміх породило,
Поливали слізози — чом не затопили?

Не винесли в море, не розміли в полі?
Не питали б люде, що в мене болить,
Не питали б, за що проклинаю долю,
Чого нужу світом . . . «Нічого робити!» —
Не сказали б на сміх . . .

Квіти мої, діти!

На що вас кохав я, на що доглядав?
Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав? Може, і вгадав.

Може, найдеться дівоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на ці думи, —
Я більше не хочу . . .
Одну слізозу з очей кариж,
І — пан над панами!
Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!

За карі оченята,
За чорні брови
Серце рвалося, сміялось,
Виливало мову;
Виливало, як уміло,
За темній ночі,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі.
За степи та за могили,
Що на Україні,
Серце мліло, не хотіло
Співати на чужині.
Не хотілось в снігу, в лісі
Козацьку громаду
З булавами, з бунчуками
Збирати на пораду . . .
Нехай душі козацькі
В Україні вітають:
Там широко, там весело
Од краю до краю . . . —
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий — море,

Степ і степ, ревуть пороги,
І могили — гори.
Там родилася, гарцювала
Козацька воля,
Там шляхтою, Татарами
Засівала поле;
Засівала трупом поле,
Поки не остило . . .
Лягла спочити; а тим часом
Виросла могила,
А над нею Орел Чорний²⁾
Сторожем літас,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають.
Все співають, як діялось,
Сліпі небораки,
Бо дотепні. А я? . . . а я
Тілько вмію плакать,
Тілько слізи за Україну.
А слова — немас . . .
А за лиху — та цур йому!
Хто його не знає?!
А надто той, що дивиться
На людей душою —
Пекло йому на сім світі,
А на тім . . .

Журбою

Не накличу собі долі,
Коли так не маю . . .
Нахай злідні живуть три дні,

Я їх заховаю,
Заховаю змію люту
Коло свого серця,
Щоб вороги не бачили,
Як лихо сміться ...
Нехай думка, як той ворон,
Літас та кряче,
А серденько соловейком
Щебече та плаче
Нишком, люде не побачуть,
То й не засміяться ...
Не втирайте ж мої слози —
Нехай собі ллються,
Чуже поле поливають
Шодня і що-ночі,
Поки попи не засиплють
Чужим піском очі ...
Отаке то! А що робить?
Журба не поможе.

Хто ж сироті завидує,
Караїт того, Боже!
Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас, —
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть, діти,
В нашу Україну,
Попід тинню сиротами,
А я — тут загину.
Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще, може, й славу ...

Привітай же, мол ненько,
Мол Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину!

(1039)

Петербург.

НА НЕЗАБУДЬ В. І. ШТЕРНБЕРГУ.

Поїдем далеко,
Побачиш багато;
Задивишся, зажуришся —
Згадай мене, брате!

(Весною, 1840)
Петербург.

Н. МАРКЕВИЧУ.³⁰⁾

Бандуристе, орле сизий,
Добре тобі, брате!
Масш крила, масш силу,
Є коли літати!
Тепер лети в Україну,
Тебе виглядають;
Полетів би за тобою,

Та хто привітає?
Я й тут чужий, одинокий,
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чого ж серце б'ється, рветься?
Я там одинокий! ...

Одинокий . . . ? А Україна ?
А степи широкі ? !
Там повіс буйнесенький,
Як брат заговорить,
Там в широкім полі воля ;
Там синес море
Бінгравас, хвалить Бога.
Тугу розганиє ;
Там могили з буйним вітром

В степу розмовляють . . .
Розмовляють, сумуючи ;
Отака їх мова :
«Було колись, минулося
Не вернеться знову ! »
Полетів би я, послухав,
Заплакав би з ними . . .
Та ба ! Доля приборкала
Між людьми чужими.

(9. V. 1840)
Петербург.

ГАЙДАМАКИ.

(В. І. Григоровичу²) на пам'ять 22 квітня 1838 р.)

Все йде, все минає — і краю немає . . .
Куди ж воно ділось, відкіля взялось ?
І дурень, і мудрій нічого не знає.
Живе . . . умірас . . . Одно зацвіло,
А друге зав'яло, на-віки зав'яло,
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало;
І зорі червоні, як перше плили,
Попливуть і потім; і ти, Білолицій,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивитися в жолобок, криницю
І в море безкрас, і будеш сіять,
Ляк над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами.
Ти вічний без краю ! . . . Люблю розмовляти,
Як з братом, з сестрою, розмовляти з тобою,
Співати тобі думу, що ти ж нашептаєш.
Порай мені ще раз, де дітися з журбою ?
Я не одинокий, я не сирота:
Сесть у мене діти, та де їх подіти ?
Заховати з собою ? Гріх: душа жива !
А може й легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті сльози-слова,
Що так вона щиро колись виливала,

Що так вона нишком над ними ридала.
Ні, не заховаю, бо душа живе!
Як небо блакитне, нема йому краю, —
Так душі почину і краю немас.
А де вона буде? Химерні слова!
Згадай же хтонебудь її на сім світі, —
Безславному тяжко сей світ покидати.
Згадайте, дівчата, вам треба згадати!
Вона вас любила, рожевій квіти,
І про вашу долю любила співати.

Поки сонце встане, спочивайте діти!
А я поміркую, ватажка де взяти.

Сини мої, гайдамаки! Світ широкий, воля, —
Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі!
Сини мої невеликі,
Нерозумні діти!
Хто вас щиро без матері
Привітас в світі?
Сини мої! Орли мої!
Летіть в Україну!
Хоч і лихо зострінеться,
Так не на чужині.
Там найдеться душа щира,
Не дастъ погибати;
А тут ... а тут ... тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То, зострівши, насміються.
Такі, бачте, люде:
Все письменні, друковані
Сонце навіть гудять:
«Не відтіля, каже, сходить,
Та не так і світить;
Отак, каже, було б треба ...»
Що масш робити?
Треба слухать, може, й справді
Не так сонце сходить,

Як письменні начитали.
Розумні та й годі!
А що ж на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують,
Та й кинуть під лаву.
«Нехай», скажуть, «спочивають,
Поки батько встане
То розкаже по-нашому
Про свої гетьманні.
А то дурень розказує
Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Били, а не вчили:
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили —
Більш нічого не осталось,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають!
Дарма праця, пане-брате!
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дика,
Співай про «Матріошу»,

Про «Парашу, радость нашу»,
Султан, паркет, шпори —
От де слава! А то співа:
•Грас сине море»,
А сам плаче; за тобою
І твоя громада
У сіряках . . .»

— Правда, мудрі!

Спасибі за раду!
Теплий кожух, тілько шкода,
Не на мене шитий,
А розумнє ваше слово
Брехнею підбите.

Вибачайте! Кричіть собі!
Я слухать не буду,
Та я до себе не покличу:
Ви розумні люди,
А я дурень; один собі
У моїй хатині
Заспіваю, зарыдаю,
Як мала дитина.
Заспіваю — море грас,
Вітер повівас,
Степ чорніс, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю — розвернулась
Висока могила,
Аж до моря Запорожці
Степ широкий вкрили;
Оtamани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають, а пороги
Між очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердились,
Щось страшне співають!
Послухаю, пожурюся,
У старих спитаю:
Уого, батьки, сумусте?
— «Не весело, сину!
Дніпро на нас розсердився,

Плаче Україна . . .»
І я плачу. А тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани, — всі в золоті.
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене,
І про Україну
Розмовляють, розказують:
Як Січ будували,
Як козаки на байдаках
Пороги минали,
Як гуляли по синьому,
Грілися в Скутарі²,
Та як, лульки закуривші
В Польщі на пожарі,
В Україну верталися,
Як банкетували . . .
«Грай, кобзарю! Лий,
шинкарю!» —

Козаки гукали.
Шинкар знає, наливає
І не схаменеться;
Кобзар вшкварив, а козаки —
Аж Хортиця³) гнеться, —
Метелиці та голака
Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає.
«Гуляй, пане, без жупана!
Гуляй, віtre, полем!
Грай, кобзарю, лий, шинкарю.
Поки встане доля!»
Взявшиесь в боки, навприєдки:
Парубки з дідами:
«Отак, діти, добре, діти!
Будете панами!»
Оtamани на банкеті,
Неначе на раді,

Похожають, розмовляють . . .
Вельможна громада
Не ilterпіла, ударила

Дивлюся, сміюся, дрібні утираю:
Я не одинокий, с з ким в світі жити!
У моїй хатині як в степу безкраїм,
Козацтво гулле, байрак гомонить;
У моїй хатині сине море грас,
Могила сумус, тополя шумить,
Тихесенько «Гриця» дівчина співає —
Я не одинокий, с з ким вік дожить!

От де мос добро, гроши,
От де моя слава!
А за раду — спасибі вам
За раду, лукаву!
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб виливати журбу, сльози.
Бувайте здорові!
Піду синів випровожать
В далеку дорогу.
Нехай Ідуть; може, найдуть
Козака старого.
Що привіта моїх діток
Старими сльозами.
Буде з мене. Скажу ще раз:
Пан я над панами!

Отак, сидя кінець стола,
Міркую, гадаю:
Кого просить? Хто поведе?
Надворі світас,
Погас місяць, горить сонце.
Гайдамаки встали,
Помолились, одлглися,
Кругом мене стали.
Сумно, сумно, як спроти,
Мовчки похилились:
— „Благослови”, — кажуть, —
„батьку”,
Поки маси силу,

Старими ногами;
І я дивлюсь, поглядаю,
Сміюся сльозами, —

Благослови шукать долю
На широкім світі.”
— «Пострівайте! Світ — не хата,
А ви малі діти,
Нерозумні. Хто ватажком
Підс перед вами?
Хто проведе? Лихо, діти,
Лихо мені з вами!
Викохав вас, вигодував,
Виросли чималі,
Йдете в люде, а там тепер
Все письменне стало.
Вибачайте, що не вивчив,
Бо й мене, хоч били,
Добре били, а багато
Дечому навчили!
Тма, мна знаю, а оксю
Не втну таки й досі.
Що ж вам скажутъ? Ходім,
сини,

Ходімо, попросим!

Сесть у мене щирий батько³⁾)
(Рідного немас),
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам, здоров, знає,
Як то тяжко блукать в світі
Сироті без роду;
А дотого душа щира,
Козацького роду,

Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,
З малим розмовляла;
Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець, сумуючи,
Співав під тином.
Любить її, думу правди,
Козацьку славу,
Любить її Ходім, сини,
На раду ласкаву!
Як би не він спіткав мене
При лихій годині,
Давно б досі заховали
В снігу на чужині;

Заховали б тай сказали:
«Так якесь ледащо!»
Тажко-важко нудить світом
Не знаючи, за що.
Минулося, щоб не снилось!...
Ходімо, хлоп'ята!
Коли мені на чужині
Не дав погибати,
То й вас прийме, привітас,
Як свою дитину.
А од його, помолившись,
Гайдा в Україну!»
Добриден же, тату, в хату!
На твоїм порогу
Благослови моїх діток
В далеку дорогу!

7. IV. 1841.
Петербург.

I. ІНТРОДУКЦІЯ.

Була колись Шляхеччина²⁾—
Вельможна пані, —
Мірялася з Москалями,
З Ордою, з султаном,
З Німотою. Було колись . . .
Та що не минає?
Було, шляхта, знай, чваниться,
День і ніч гуляє,
Та королем коверзує —
Не кажу Степаном,
Або Яном Собісським, —
Ті два незвичайні³⁾—
А іншими . . . Небораки
Мовчки панували.

Сейми, сеймики ревіли, —
Сусіди мовчали,
Дивилися, як королі
Із Польщі втікають²⁾!
Та слухали, як шляхецтво
Навісне гукає:
Ніепозвалам, ніепозвалам!
Шляхта репетус,
А магнати палять хати,
Шабельки гарпують.
Довго таке творилося,
Поки не в Варшаві
Запанував над Ляхами
Понятовський²⁾ жвавий.

Запанував, та й думав шляхту
Приборкати трошки, — не зумів;
Хотів добра, як дітям мати,
А, може, й ще чого хотів.
Єдине слово «ніепозвалам»

Хотів у шляхти одібратъ⁹),
А потім . . . Польща запалала,
Шляхта сказилася, — кричать:
— «Слово гонору, дарма праца!
Поганець, паймит Москаля!»
На гвалт Пулавського і Паца
Встас шляхецькала земля,
І — разом сто конфедерацій¹⁰).

Розбрелись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві, по Молдаванах
І по Україні,
Розбрелися, та й забули
Волю рятувати,

Полигалися з Жидами,
Та й ну руйнувати.
Руйнували, мордували,
Церквами топили . . .
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.

II. ЯРЕМА.

— „Яремо! Герш-ту¹¹), хамів сину?
Піди кобилу приведи!
Подай патинки господині,
Та принеси мені води!
Вимсти хату! Внеси дрова!
Посип індикам! Гусям дай!
Піди до льоху, до корови,
Та швидче, хаме! . . . Пострівай!
Упоравшись, біжи в Вільшану¹²):
Імості треба. Не барись.” —
Пішов Ярема, похиливсь.

Отак уранці Жид поганий
Над козаком коверзував.
Ярема гнувся, бо не знов,
Не знов сіромаха, що вирости крила,
Що неба достане, коли полетить,
Не знов, нагинався.

О, Боже мій милий!
Тяжко жити на світі, а хочеться жити:
Хочеться дивитись, як сонечко ссяс,
Хочеться послухати, як море заграє,

Лк пташка щебече, байрак гомонить,
Або чорнобрива в гаю заспівас . . .
О, Боже мій милий, як весело жити!

Сирота Ярема, сирота убогий:
Ні сестри, ні брата, нікого нема!
Попихач жидівський, виріс у порогу,
А не клене долю, людей не займа.
Та й за що їх лаять? Хиба вони знають,
Кого треба гладити, кого катувати?
Нехай бенкетують! У їх доля дбас,
А сироті треба самому придбати.
Траплиться, часом тихенько заплаче,
Та й то не од того, що серце болить:
Щонебудь згадас, або що побачить . . .
Та й знову до праці: отак треба жити!
На що батько, мати, високі палати,
Коли нема серця з серцем розмовляти?
Сирота Ярема — сирота багатий,
Бо с з ким зашлакати, с з ким заспівати,

Есть карі очі, —
Як зіроньки ссяльуть,
Білі рученята
Мліють, обнімають;
Есть серце сдине,
Серденько дівоче,
Що плаче, сміється,
Як він того хоче;
Що плаче, сміється
І мре, Й оживас,

Чому не осталось? Чому не вітало?
Легше було б слізози, журбу виливать.
Люде одібрали, бо ім було мало:
«На що йому доля? Треба закопати,
Він і так багатий!»

Багатий на лати
Та на дрібні слізози — бодай не втирати! . . .
Доле моя, доле! Де тебе шукать?
Вернися до мене, до мосі хати,
Або хоч приснися . . . не хочеться спати!

Святим духом серед ночі
Понад ним вітас.
Отакий то мій Ярема,
Сирота багатий.
Такий і я колись-то був . . .
Минуло, дівчата!
Минулося, розійшлося,
І сліду не стало.
Серце мліс, як згадаю . . .
Чому не осталось?

Вибачайте, люде добрі!
Може, не до-ладу,
Та прокляте лихо—злидні
Кому не завадять?
Може, ще раз зострінемось,
Поки шкандибаю
За Яремою по світу,
А, може . . . й не знаю.
Лихо, люде, — всюди лихо,
Ніде пригорнується:
«Куди,» — каже, — «хилить доля,
Туди й треба гнуться» —
Гнуться мовчки, усміхаться,
Щоб люде не знали,
Що на серці заховано,
Щоб не привітали.
Бо їх ласка — нехай сниться
Тому, в кого доля,
А сироті, щоб не снилась,
Не снилась ніколи!
Тяжко, нудно розказувати,
Л мовчать не вмію.
Виливається ж, слово-сьози:
Сонечко не гріє,
Не висушить. Поділюся
Моїми слізами,
Та не з братом, не з сестрою,

З німими стінами
На чужині . . . А поки-що —
До корчми вернуся,
Що там робиться?

Жидюга

Дріжить, ізігнувшись
Над каганцем, лічить гроші
Коло ліжка, клятий.
А на ліжку . . . ох, аж душно!
Білі рученята
Розкидала, розкрилася,
Як квіточка в гаю
Червоніс; а пазуха . . .
Пазухи немас,
Розірвана . . . Мабуть, душно
На перині спати,
Одинокій, молоденькій
Ні з ким розмовляти, —
Одна шепче . . . Несказано
Гарна нехрешена!
Ото дочка, а то батько,
Чортова кишена.
Стара Хайка лежить долі
В перинах поганих.
Де ж Ярема? Взявши торбу,
Потяг у Вільшану.

ІІІ. КОНФЕДЕРАТИ.

— „Одчиняй, проклятий Жиде,
Бо будеш битий! Одчиняй!
Ламайте двері, поки вийде
Старий паскуда!”

— «Пострівай!

Стрівайте, зараз!

— „Нагаями

Свиняче ухо! Жартувати,
Чи що ти хочеш?”

— «Я? З панами?
Крий, Боже! Зараз, дайте встать,
Ясновельможні! (нишком — свині!)»
— «Пане полковнику, ламай!»

Упали двері, а нагай
Малюс вздовж жидівську спину.
— «Здоров, свине! Здоров, Жиде!

Здоров, чортів сину!»
Та нагасм, та нагасм.
А Жид зогнув спину:
— «Не жартуйте, мості-пане!»
— «Добри-вечір в хату!
Ще раз шельму! Ще раз!... Годи!
Вибачай, проклятий!
Добри-вечір! А де дочка?»
— «Умерла, панове!»
— «Лжеш, Іудо! Нагаями!»
Посипались знову...
— «Ой, паночки, голубчики,
Ій-Богу, немас!»
— «Брешеш, шельмо!»
— «Коли брешу,
Нехай Бог карає!»
— «Не Бог, а ми. Признавайся!»
— «На що б мав ховати,

Як би жива? Нехай, Боже,
Щоб я був проклятий!...
— «Ха, ха, ха, ха! Чорт, панове,
Літанию⁴⁾ співас.
Перехрестись!»
— «Як же воно?
Далебі, не знаю.»
— «Отак, дивись!»
Лях хреститься,
А за ним Іуда.
— «Браво! Браво! О хрестили!
Ну, за таке чудо
Могоричу, мості-пане!
Чусш, о хрещений?

Могоричу!»
— «Зараз, зараз!»
Ревуть, мов скажені,
Ревуть Ляхи, а поставець
По столу гуляє.
«Єще Польща не згінела!»
Хто куди гукає.
— «Давай, Жиде!»
О хрещений
Із льоху та в хату,
Знай, шмигляє, наливас;
А конфедерати,
Знай, гукають: — «Жиде!
МедуГ

Жид не схаменеться.

— „Де цимбали? Грай, псявіро!”

Аж корчма трясеться —

Краков'яка оддирають,

Вальса та мазура.

А Жид гляне та нищечком:

«Шляхецька натура!»

— „Добре, год! Тепер співай!”

— «Не вмію, Й-Богу!»

— „Не божись, собача шкуро!”

— «Яку ж вам? „Небогу?”»

«Була собі Гандзл,

Каліка небога,

Божилася,

Молилася,

Що боліли ноги;

На панщину не ходила,

А за парубками

Тихесенько,

Гарнесенько

Поміж бур'янами.»

— „Год! Год! Це погана:

Схизмати співають.”⁴⁴)

— «Якої ж вам? Жиба оцю?

Стрівайт! Згадаю ...

«Перед паном Хведором

Ходить Жид ходором,

І задком,

І передком

Перед паном Хведірком,

Ходить Жид, ходить ...

— „Добре, год! Тепер плати!”

— «Жартусте, пане!

За що платити?»

— „Що слухали.

Не кривись, поганий!

Не жартую. Давай гроші!”

— «Дс мені їх взяти?

Ні шеляга; я панською

Ласкою багатий.»

— „Лжеш, собако!

Признавайся!

А ну-те, панове,

Батогами!”

Засвистіли,

Хрестять Лейбу знову.»

Періщили, періщили,

Аж пірря летіло ...

— «Й же Богу, ні шеляга!

Іжте мос тіло!

Ні шеляга! Гвалт! Рятуйте!»

— „Ось ми порятусим!”

— «Пострівайте! Я щось

скажу ...»

— „Почусм, почусм,

Та не бреши! Бо, хоч здохни,

Ерхня не поможе.”

— «Ні ... в Вільшаній ...»

— „Твої гроші?”

— «Мої? Ховай Боже!

Ні, я кажу, що в Вільшаній ...»

— „Вільшанські схизмати

По три сім”, по чотирі

Живуть в одній хаті? ...

Ми це знаєм, бо ми самі

Іх так одчуhrали” ...

— «Та ні, не те... вибачайте,—

Щоб лиха не знали,

Щоб вам гроші приснилися! ...

Бачте, у Вільшаній ...

У костьолі, у титара ...

А дочка Оксана!

Ховай Боже! Як панночка!

Що то за хороше!

А червінців! Хоч не його,

Так що? Аби гроші!»

— „Аби гроші, одинаково!

Правду Лейба каже;

А щоб певна була правда,

Нехай шлях покаже.

Одягайся!"

Поїхали
Ляхи у Вільшану.
Один тілько під лавою
Конфедерат п'яній

Нездужа встать, а курника,

П'лний і веселий:
«Іще, кіди ми живимо,
Польська ніє згінела».

IV. ТИТАР⁴).

•У гаю, гаю
Вітру немас;
Місць високо,
Зіроньки ссялють.
Види, серденько —
Я виглядаю —
Хоч на годину,
Мол рибчино!
Виглянь, голубко,

Та поворкусм,
Та посумусм,
Бо я далеко
Сю піч мандрую.
Виглянь же, пташко,
Мос серденько,
Поки близенько,
Та поворкусм . . .
Ох, тяжко, важко!»

Отак, ходя попід гасм,
Ярема співас,
Вигляdas, а Оксани
Немас, немас.

Зорі ссялють, серед неба
Світить біолицій;
Верба слуха соловейкз,
Дивиться в криницю;
На калині, над водою,
Так і вилиwas.

Неначе зна, що дівчину
Козак виглядас.
А Ярема по долині
Ледве-ледве ходить,
Не дивиться, не слухас.

— „На що мені врода,
Коли нема щастя, коли нема долі?
Літа молодії марно пропадуть,
Один я на світі — стебло серед поля,
Його буйні вітри полем рознесуть.
Так і мене люде не знають, де діти.
За що ж одцурались? Що я сирота?
Одно було серце, одно на всім світі,
Одна душа щира, та бачу, що й та,
Що й та одцуралась!”

І хлинули слізни.

Поплакав сердега, утсер рукавом.
— „Оставайсь здоровай! В далекій дорозі
Або найду долю, або за Дніпром
Ляжу головою. А ти не заплачеш,
А ти не побачиш, як ворон клює
Ті карії очі, ті очі козачі,
Що ти цілуvalа, серденько мое!
Забудь мої сльози, забудь сиротину,
Забудь, що клялася, — другого шукай!
Я тобі не пара, я в сірій свитині,
А ти — титарівна! . . . крашого вітай!
Вітай, кого знаєш, — така моя доля!
Забудь мене, пташко, забудь, не журись!
А коли почусь, що на чужім полі
Сховали Ярему, — нишком помолись, —
Одна, серце, на всім світі
Хоч ти помолися!”

Та й заплакав сіромаха,
На кий похилився.

Плаче собі тихесенько . . .
Шелести! . . . коли гляне:
Попід гасм, мов ласочка,
Крадеться Оксана.
Забув, побіг, обнялися . . .
— «Серце!» — та й зомліли.
Довго, довго тільки — «серце!»
Та й знову німіли.
— «Годі, пташко!»

— «Ще трошечки,
Ще . . . ще, сизокрилий!
Виїми душу! Ще раз, ще раз...
Ох, як я втомилася!»
— «Одпочинь, моя ти зоре!
Ти з неба злетіла!»
Послав свитку. Як ясочка,
Усміхнулась, сіла.
— «Сідай же й ти коло мене!»
Сів, та й обнялися.

— „Серце мое, зоре моя,
де се ти зоріла?“

— «Я сьогодні забарилася:
Батько занедужав,
Коло його все поралася.»
— „А мене й байдуже?“

— «Який бо ти, ю же Богу!»
І сльози блиснули.

— „Не плач, серце, я жартую.“

— «Жарти!»
Усміхнулась.
Прихилилась головкою,
Та й ніби заснула.

— „Бач, Оксано, я жартую,
А ти й, справді, плачеш!
Ну, не плач же, глянь на мене:
Завтра не побачиш:
Завтра буду я далеко,
Далеко, Оксано!
Завтра вночі у Чигрині

Свячений достану;
Дасть він мені срібло-злoto,
Дасть він мені славу;
Одягну тебе, обую,
Посажу, як паву,
На дзиглику, як гетьманшу,
Та й дивитись буду . . .
Поки не вмру, дивитимусь."
— «А може, я забудеш?
Розбагатіш, у Київ
Поїдеш з панами,
Найдеш собі шляхтяночку.
Забудеш Оксану!»
— „Хиба краща с за тебе?"
— «Може й с, не знаю.»
— „Гнівиш Бога, мос серце:
Кращої немас
Ні на небі, ні за небом,
Ні за синім морем
Нема кращої од тебе!"
— «Що се ти говориш?
Схаменися!»

— „Правду, рибко!"

Тай знову, тай знову.
Довго вони, як бачите,
Між мови-розмови
Цілувались, обнімались
З усієї сили;
То плакали, то божились,
То ще раз божились.
Ій Ярема розказував,
Як жить вони будуть,
Як окус всю в золото,
Як долю добуде,
Як виріжуть гайдамаки
Ляхів в Україні,
Як він буде панувати,
Коли не загине.

Аж обридло, слухаючи,

Далебі, дівчата!
— «Ото який! Мов і, справді,
Обридло!» А мати
Або батько як побачать,
Що ви, мої любі,
Таке диво читасте, —
Гріха на всю губу!
Тоді, тоді — та цур йому!
А дуже цікаве!
А надто вам розказати би,
Як козак чорнявий
Під вербою над водою,
Обниявшиесь, сумус;
А Оксана, як голубка,
Воркус, цілус,
То заплаче, то зомліс,
Головоньку склонить:
«Серце мос, доле моя!
Соколе мій милий!
МІЙ . . .» Аж верби нагинались
На такую мову.
Ото мова! Не розкажу,
Мої чорнобриві,
Не розкажу проти ночі,
А то ще присниться;
Нехай собі розібдуться,
Так, як і зійшлися:
Тихесенько, гарнесенько,
Цюб ніхто не бачив
Ні дівочі дрібні сльози,
Ні щирі козачі.
Нехай собі . . . Може, ще раз
Воїни на сім світі
Зострінутися . . . Побачимо . . .

А тим часом світить
З усіх вікон у титара.
Що-то там твориться?
Треба глянути та розказать . . .
Бодай не дивитися!

Бодай не дивітись, бодай не казати!
Бо за людей сором, бо серце болить.
Гляньте, подивіться: то конфедерати,
Люде, що зібрались волю боронити!
Боронять, прокляти! Будь проклята мати,
І день, і година, коли понесла,
Коли породила, на світ привела!
Дивіться, що роблять у титаря в хаті
Пекельні діти!

У печі пала
Огонь і світить на всю хату;
В кутку собакою дріжить
Проклятий Жид. Конфедерати
Кричать до титаря: — „Хоч жить?
Скажи, де гроши!”

Той мовчить.

Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили: нема,
Нема ні слова.

— „Мало муки,
Давайте приску“)! Де смола?
Кропи його! Отак! Холоне?
Мерщій же приском посипай!
Що? Скажеш, шельмо? . . . І не стогне!
Завзята бестія! Стрівай!”

Насипали в халяви жару . . .

— „У тім'я цвяшок закатай!”

Не витерпів святої кари,
Упав сердега. Пропадай
Душа без сповіди святої!
«Оксано, дочки!» тай умер.

Ляхи задумалися, стоя,
Хоч і запеклі.

— „Що ж тепер?
Панове, ради! Поміркуєм.
Тепер з ним нічого робить.
Запалим церкву!”

— «Гвалт! Рятуйте!

Хто в Бога вірує! — кричить
Надворі голос, що сили.
Ляхи зомліли. — „Хто такий?“

Оксана в двері! — «Вбили! вбили!»
Тай пада крижем.

А старший
Махнув рукою на громаду.
Понура шляхта, мов хорти,
За двері вийшла. Сам позаду
Бере зомлілу . . .

Де ж ти,
Яремо? Де ти? Подивися!

А він, мандруючи, співа,
Як Наливайко з Ляхом бився.

Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вільшаній
Загавкають, та й замовчать.
Біліс місяць; люде сплять,
І титар спить . . . Не рано встане!
На віки, праведний, заснув.
Горіло світло, погасало,
Погасло . . . Мертвий мов здрігнув,
І темно, сумно в хаті стало.

V. СВЯТО В ЧИГИРИНІ.

Гетьмані, гетьмані! Як би то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували, —
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн!
Базари, де військо, як море, червоне,
Перед бунчуками, бувало, горить,
А ясновельможний, на воронім коні,
Блісне булавою — море закипить

Закипить, і розлилося
Степами, ярами;
Лихо мліс перед ними . . .
А за козаками . . .
Та що й казать? Минулося!
А те, що минуло,
Не згадуйте, пани-брати,
Бо щоб не почули . . .
Та ї що з того, що згадаєш?
Згадаєш — заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигрина,
Колись-то козачий.

Ізза лісу, зза туману,
Місяць випливав,
Червоніс круглолицій,
Горить, а не ссяє;
Неначе зна, що не треба
Людям Його світу,

Що пожари Україну
Нагріють, освітять.
І смерклося, а в Чигрині,
Як у домовині,
Сумно, сумно (Отак було
По всій Україні
Проти ночі Маковія,
Як ножі святили).
Людей не чутъ; через базар
Кажан костокрилий
Перелетить; на вигоні
Сова завиває.
А де ж люди?

Над Тясмином⁴⁷),
У темному гаю,
Зібралися; старий малий,
Убогий, багатий
Посднались, — дожидають
Великого свята.

У темному гаю, в зеленій діброві,
На припоні коні оставу скубуть;
Осідлані коні, вороні готові.
Куди-то поїдуть? Кого повезуть?
Он кого, дивіться!

Лягли на долині,
Неначе побиті, ні слова не чутъ.
Ото гайдамаки . . . На гвалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, Жидам кару;
За кров і пожари
Пеклом гайдамаки Ляхам oddadуть.

Попід дібровою стоять
Вози залізної тарані:
То щедрої гостинець пані⁴⁸).—
Уміла що кому давать,
Нівроку Й, нехай царствує!
Нехай не вадить, як не чус! . . .
Поміж возами ніде стать:
Неначе в ирій налетіло

З Смілянщини⁴⁹), з Чигирині,
Просте козацтво, старшина . . .
На певне діло налетіли.
Козацьке панство похожас
В киреях чорних, як одін,
Тихенько, ходя, розмовляє
І поглядає на Чигрин.

СТАРШИНА ПЕРВИЙ.

Старий Головатий щось дуже коверзус.

СТАРШИНА ДРУГИЙ.

Мудра голова! Сидить собі в хуторі, ніби не знає нічого, а подивися — скрізь Головатий¹⁰). «Коли сам», каже, «не повершу, то синові передам.»

СТАРШИНА ТРЕТИЙ.

Та й син же штука! Я вчора зострівся з Залізняком; таке розказує про його, що цур йому! «Кошовим» каже, «буде, та й годі; а, може, ще й гетьманом, коли тес...»

СТАРШИНА ДРУГИЙ.

А Гонта на що? А Залізняк? До Гонти сама... сама¹¹) писала: «Коли», каже...

СТАРШИНА ПЕРВИЙ.

Цітьте лишенъ! Здастъся, дзвонять.

СТАРШИНА ДРУГИЙ.

Та ні, то люде гомонять.

СТАРШИНА ПЕРВИЙ.

Гомонять, поки Ляхи почують. Ох, старі голови та розумні! Химерять-химерять, та й зроблять з лемеша швайку! Де можна лантух, там торби не треба. Купили хріну — треба ззісти; плачте, очі, хоч повилазьте: бачили, що купували, — грошам не пропадати! А то думають-думають, ні в-голос, ні мовчки, а Ляхи догадаються — от тобі й пшик! Що там за рада? Чом вони не дзвонять? Чим спиниш народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а, слава Богу, вся Смілянщина, коли не вся Україна. Он, чутте, співають?

СТАРШИНА ТРЕТИЙ.

Справді, співа щось; піду, спиню.

СТАРШИНА ПЕРВИЙ.

Не спиняй! Нехай собі співас, аби не голосно!

СТАРШИНА ДРУГИЙ.

Ото, мабуть, Волох¹²)! Не втерпів таки старий дурень; треба та й годі!

СТАРШИНА ТРЕТИЙ.

А мудро співас! Коли не послухаєш, усе іншу. Підкрадемось, братці, та послухаємо; а тим часом задзвонята.

СТАРШИНА ПЕРВИЙ і ДРУГИЙ.

А що ж? То й ходімо!

СТАРШИНА ТРЕТИЙ.

Добре, ходімо!

(Старшини нишком стали за дубом, а під дубом сидить сліпий кобзар; кругом його Запорожці й гайдамаки. Кобзар співає з повагою й неголосно).

КОБЗАР.

«Ой, Волохи, Волохи!
Вас осталося трохи;
І ви, Молдавани,
Тепер ви не пани:
Ваші господарі —
Наймити Татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах, в кайданах!
Годі ж, не журтіться,
Гарно помоліться,
Братайтесь з нами,
З нами, козаками;
Згадайте Богдана,

Старого гетьмана!
Будете панами,
Та, як ми, з ножами,
З ножами святыми
Та з батьком Максимом¹⁵⁾
Сю ніч погуляєм,
Ляхів погойдаєм,
Та так погуляєм,
Що аж пекло засмістєся,
Земля затрясеться,
Небо запалас . . .
Добре погуляєм!»

ЗАПОРОЖЕЦЬ.

Добре погуляєм! Правду старий співа, як не бреше. А що б то з його за кобзар був, як би не Волох!

КОБЗАР.

Та я й не Волох, — так тільки: був колись у Волощині, а люде й зовуть Волохом — і сам не знаю, за що.

ЗАПОРОЖЕЦЬ.

Ну, та дарма; утни ще якунебудь! А ну, лишень про батька Максима ушквар!

ГАЙДАМАКА.

Та не голосно, щоб не почула старшина.

ЗАПОРОЖЕЦЬ.

А що нам ваша старшина? Почус, так послуха, коли мас чим слухати, та й годі! У нас один старший — батько Максим; а він як почус, то ще карбованця дасть. Співай, старче божий, не слухай його!

ГАЙДАМАКА.

Та воно так, чоловіче; я це й сам знаю, та ось що: не так пани, як підпанки, або — поки сонце зійде, то роса очі виїсть.

ЗАПОРОЖЕЦЬ.

Брехня! Співай, старче божкий, яку знаш, а то й дзвони не діждемо, — поснемо.

ГУРТОМ.

Справді, поснемо: співай якунебудь!

КОВЗАР (співас).

«Літа орел, літа сизий
Попід небесами, —
Гуля Максим, гуля батько
Степами, лісами.
Ой, літас орел сизий,
А за ним орлята;
Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлоп'ята:
Запорожці ті хлоп'ята,
Сини його, діти.
Поміркус, загадас,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювати, то й ушкварять,
Аж земля трясеться;
Заспівас — заспівають,
Аж лихо сміється.
Горілку, мед не чаркою —

Поставцем черкас,
А ворога, заплюшивши,
Ката, не минас.
Отакий то наш отаман,
Орел сизокрилий!
І воюс, і гарцюс
З усієї сили —
Нема в його ні оселі,
Ні саду, ні ставу . . .
Степ і море — скрізь битий
шлях,
Скрізь золото, слава.
Шануйтеся ж, вражі Ляхи,
Скажені собаки:
Йде Залізняк Чорним
шляхом⁴),
За ним гайдамаки.»

ЗАПОРОЖЕЦЬ.

Оце то так! Вчистив, нічого сказати: і до-ладу, і правдо. Добре, далебі добре! Що хоче, то так і втне. Спасибі, спасибі!

ГАЙДАМАКА.

Я щось не второпав, що він співав про гайдамаків.

ЗАПОРОЖЕЦЬ.

Який бо ти бевзь і справді! Бачиш, ось що він співав: щоб Ляхи погані, скажені собаки, каялись, бо Йде Залізняк Чорним Шляхом з гайдамаками, щоб Ляхів, бачиш, різати . . .

ГАЙДАМАКА.

І вішати, і мордувати! Добре, Ій-Богу, добре! Ну, це так! Далебі, дав би карбованця, як би був не пропив учора! Шкода! Ну, нехай стара в'язне, більше м'яса буде. Поборгуй, будь ласкав — завтра oddам. Утни ще щонебудь про гайдамаків!

КОБЗАР.

До грошей я не дуже ласий. Аби була ласка слухати,— поки не охрип, співатиму; а охрипну — чарочку, другу тії ледащиці-живинці, як то кажуть, та я знову. Слухайте ж, панове громадо!

«Ночували гайдамаки
В зеленій діброві,
На припоні пасли коні,
Сідлані, готові.
Ночували Ляшки-панки
В будинках з Жидами,
Напилися, простяглися,
Та я . . .»

ГРОМАДА.

Цить лишенъ! Здастся, дзвонять. Чуеш? . . . ще раз . . . о!

КОБЗАР.

Задзвонили, задзвонили!
Пішла луна гасм.
Ідіть же ви та мол'тесь,
А я доспіваю.

* * *

Повалили гайдамаки,
Аж стогне діброва;
Не повезли, а на плечах
Чумацькі волові
Несуть вози. А за ними
Сліпий Волох знову:
«Ночували гайдамаки
В зеленій діброві . . .»

Шкандибас, курникас,
І гич не до речі.
— «Ну лиш іншу, старче
божий!»
З возами на плечах
Кричать йому гайдамаки.
— «Добре, хлопці, нате!
Отак! Отак! Добре, хлопці!
А ну-те, хлоп'ята,
Ушкваримо!»

Земля гнететься,
А вони з возами
Так і ріжуть. Кобзар грас,
Додас словами:
«Ой, гол таки-так!
Кличе Гандзю козак:
„Ходи, Гандзю, пожартую!
„Ходи, Гандзю, поцілую!
„Ходім, Гандзю, до попа
„Богу помолитися;
„Нема жита ні снопа —
„Вари варениці!”
Оженився, зажурився:
Нічого немас;
У ряднині ростуть діти,
А козак співає:
„І по хаті ти-ни-ни,
„І по сінях ти-ни-ни,
„Вари, жінко, лини!

„Ти-ни-ни, ти-ни-ни!”

— «Добре! Добре! Ще раз!
Ще раз!»
Кричать гайдамаки.
«Ой, гоп того дива!
Наварилі Ляхи пива,
А ми будем шинкувати,
Ляшків-панків частувати;
Ляшків-панків почастуєм,
З панянками пожартуєм.
Ой, гоп таки-так!
Кличе панну козак:

«Як би таки, або так, або сяк,
Як би таки запорозький козак!
Як би таки молодий, молодий,
Хоч по хаті б поводив, поводив!
Страх мені не хочеться
З старим дідом морочитися!
Як би таки . . .»

— «Цу-цу, скажені, скаменіться!
Бач, розходилися! А ти,
Стара собако, де б молитися,
Верзеш тут поганы! От чорти!
Кричить отаман. Опинились:
Аж церков⁴) бачать: дяк співа,
Попи з кадилами, з кропилом;
Громада — ніби нежива,
А-ні телень . . . Поміж возами
Попи з кропилами пішли;
За ними корогви несли,
Як на Великдень над пасками.

— «Молітесь, братя, молітесь!» —
Так благочинний начиня:
— «Кругом святого Чигрина
Сторожа стане з того світу.
Не дастъ святого розпинатъ
А ви Україну ховайте:
Не дайте матері, не дайте

„Панно, пташко моя!

„Панно, доле моя!

„Не соромся, дай рученьку,

„Ходім погуляймо;

„Нехай людям лихо сниться,

„А ми заспіваймо!

„А ми заспіваймо,

„А ми посідаймо,

„Панно, пташко моя!

„Панно, доле моя!”

— «Ще раз, ще раз!»

В руках у ката пропадать!
Од Конашевича⁶³) і досі
Пожар не гасне, люде мрутъ,
Конають в тюрмах, голі, босі . . .
Діти нехрещені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата,
Землі козацької краса,
У Ляха в'яне, як перш мати,
І непокритая кося
Стидом січеться; карі очі
В неволі гаснуть; розкуватъ
Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромиться конатъ
В ярмі у Ляха . . . Горе, горе!
Молітесь, діти! Страшний суд
Ляхи в Україну несуть, —
І заридають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряниніна стоїть
Хоч би убогая могила?
Де Наливайкова? Нема!
Живого й мертвого спалили⁶⁴).
Де той Богун, де та зіма?
Інгул⁶⁵) що-зіму замерзас, —
Богун не встане загатитъ
Шляхецьким трупом. Лях гуляє
Нема Богдана — червонить
І Жовті Води⁶⁶) й Рось зелену.
Сумус Корсунь стародений, —
Нема журбу з ким поділитъ.
І Альта плаче: «Тяжко жити!
Я сохну, сохну . . .» Де Тарас?
Нема, не чутъ, — не в батька діти!
Не плачте, братія: за нас
І душі праведних, і сила
Архистратига Михаїла.
Не за горами кари час.
Молітесь, братія!»

Молились,
Молились щиро козаки, —
Як діти, щиро; не журились,
Гадали тес . . . а зробилось —
Над козаками хусточки.
Одно добро, одна слава —
Біліс хустина,
Та й ту знімуть . . .

А діякон:

— «Нехай ворог гине!
Беріть ножі! Освятили!»
Аж серце холоне.
Ударили в дзвони;
Реве гасм: «Освятили!»
Освятили, освятили!
Гине шляхта, гине!
Розібрали, заблищали
По всій Україні.

VI. ТРЕТИ ПІВНІ⁽⁹⁾.

Ще день Україну катували
Ляхи скажені; ще один,
Один останній сумували
І Україна, і Чигрин.
І той минув, день Маковія,
Велике свято в Україні,
Минув, — і Лях, і Жидовин
Горілки, крові упивались.
Кляли схизматів, розпинали,
Кляли, що нічого вже взяty.

А гайдамаки мовчки ждали,
Поки поганці ляжуть спать.
Лягли, і в голови не клали,
Що вже їм завтра не вставати.
Ляхи заснули, а Іуди
Ще лічать гроші, — уночі
Без світла лічать баріші,
Щоб не побачили злі люде;
І ті на золото лягли,
І сном нечистим задрімали.

Дрімають, на віки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливе оглядатъ
І небо, і зорі, і землю, і море,
Та глянуть на люде, що вони моторять,
Щоб Богові вранці тес розказатъ.
Світить білолицій на всю Україну,
Світить, — а чи бачить мою сиротину,
Оксану з Вільшани, мою сироту?

Де її мордують, де вона воркує?
Чи знає Ярема? Чи знає, чи чує?
Побачимо потім, а тепер не ту,
Не ту заспіваю, іншої заграю:
Лихо — не дівчата, буде танцювати;
Недолю співаю козацького краю;
Слухайте ж, щоб дітям потім розказати,
Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козаки шляхту тяжко покарали
За те, що не вміла в добре панувати.

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла, —
Довго-довго кров степами
Текла, червоніла.
Текла, текла, та й висохла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
Тільки вітер тихесенько
Повіс над ними,
Тільки роси ранесенько
Сльозами дрібними
Іх уміють. Зійде сонце,
Осушить, пригріє;

А унуки? Ім байдуже,
Жито панам сіюти!
Багато їх, а хто скаже,
Де Гонти могила,
Мученика праведного
Де похоронили?
Залізняк де, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко — важко! Кат панус⁽⁴⁾),
А їх не згадають.
Гомоніла Україна,
Довго гомоніла, —
Довго-довго кров степами
Текла, червоніла.
І день і ніч гвалт, гармати;
Земля стогне, гнететься;
Сумно, страшно, а згадаєш —
Серце усміхнеться.

Місяцю мій лесний! З високого неба
Сховайся за гору, бо світу не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту, і Сену⁽⁵⁾): і там розлилось,
Не знати, за що, крові широкес море.
А тепер що буде? Сховайся ж за гори;
Сховайся, мій друже, щоб не довелось
На старість заплакати!

Сумно, сумно серед неба
Ссяє біолицій.
Понад Дніпром козак іде,

Може, з вечорниці.
Смутний іде, невеселий,
Ледве несуть ноги.

Може, дівчина не любить
За те, що убогий?
І дівчина його любить,
Хоч лата на латі.
Чорнобривий — а не згине,
То буде й багатий.
Чого ж смутний-невеселій
Іде, чутъ не плаче?
Якусь тяжку недоленьку
Віщус козаче,
Чус серце, та не скаже,
Яке лихо буде.
Мине лиxo . . . Кругом його —

Мов вимерли людс.
А-ні півніл, ні собаки,
Тілько ізза гаю
Десь далеко сіроманці-
Вовки завивають.
Байдуже! Іде Ярема,
Та не до Оксани,
Не в Вільшану на досвітки,—
До Ляхів поганих
У Черкаси. А там третій
Півень заспіває,
А там . . . а там . . . Іде Ярема,
На Дніпр поглядає:

«Ой, Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий!
Багато ти, батьку, у море носив
Козацької крові! Ще понесеш, друже!
Червонів ти синс, та не напоїв, —
А сю ніч уп'ється; пекельнес свято
По всій Україні сю ніч зареве;
Потече багато, багато, багато
Шляхецької крові. Козак оживе!
Оживуть гетьмани в золотім жупані,
Прокинеться доля; козак заспіва:
«Ні Жида, ні Ляха!» А в степах України —
Дай то, Боже милий — блисне булава!»

Так думав, ідучи в латаній свитині,
Сердега Ярема з свяченім в руках.
А Дніпр мов підслухав: широкий та синій
Підняв гори-хвилі, а в очеретах

Реве, стогне, завиває,
Лози нагинає;
Грім гогоче, а блискавка
Хмару роздирає.
Іде собі наш Ярема,
Нічого не бачить;
Одна думка усміхнеться,
А друга заплаче.

«Там Оксана, там весело
І в сірій свитині;
А тут, а тут . . . що ще буде?
Може, ще загину!»
А тим часом зза баіраку
Півень «кукуріку!»
«А, Черкаси! Боже милий,
Не вкороти віку!»

VII. ЧЕРВОНИЙ БЕНКЕТ.

(ГАЛАЙДА).

Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні;
Закричали гайдамаки:
«Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! Погуляєм
Та хмару нагрієм!»
Зайнялася Смілянщина, —
Хмара червоніс;
А найперша Медведівка⁴⁴⁾
Небо нагріває.
Горить Сміла — Смілянщина
Кров'ю підпліває,
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним Шляхом запалало,
І кров полилася
Аж у Умань.

По Поділлю

Гонта бенкетус,
А Залізняк в Смілянщині
Дамаску⁴⁴⁾ гартур
У Черкасах, де Й Ярема
Пробус свячений.
— „Отак, отак! Добре, діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці! — на базарі
Залізняк гукає.
Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема — страшно глянути —
По три, по чотири
Так і кладе.

— „Добре, сину!

Матері! Іх хири!
Отак, отак! В раю будеш,
Або есаулом.
Гуляй, сину! Ну-те, діти!“

І діти майнули
По горищах, по коморах,
По льохах, усюди;
Всіх уклали, все забрали.
— „Тепер, хлопці, буде!
Утомились, одпочиньте!“

Улиці, базари
Крились трупом, плили
кров'ю:
«Мало клятим карі!
Ще раз треба перемучити,
Щоб не повставали
Нехрещені, кляті душі!»

На базар збирались
Гайдамаки.

Йде Ярема,
Залізняк гукає:
— „Чусш, хлопче? Ходи сюди!
Не бісь, не злякаю.“
— «Не боєся!» Знявши шапку,
Став, мов перед паном.
— „Відкіля ти? Хто ти такий?“
— «Я, пане, з Вільшани!»
— „З Вільшаної, де титаря
Пси замордували?“
— «Де? Якого?»
— „У Вільшаній . . .
І кажуть, що вкрали
Дочку його, коли знаєш.“
— «Дочку . . . у Вільшаній?“
— „У титаря, коли знаєв.“
— «Оксано, Оксано! —
Ледве вимовив Ярема,
Та й упав додолу.
— „Еге! Ось що . . . Шкода
хлопця!“

Провітри, Миколо!"

Провітрився.

— «Батьку! Брате!

Чом я не сторукий?

Дайте ножка, дайте силу,

Муки Лляхам, муки!

Муки страшної, щоб пекло

Тріслюся та мліло!»

— „Добре, сину, ножі будуть
На святе діло.

Ходім з нами у Лисянку^{в)}

Ножі гартувати!»

— «Ходім, ходім, отамане!

Батьку ти мій, брате

Мій єдиний! На край світа

Полечу, достану,

З пекла вирву, отамане . . .

На край світа, пане . . .

На край світа, та не найду,

Не найду Оксани!»

— „Може, й найдеш. А як тебе
Зовуть? Я не знаю."

— «Яремою.»

— „А прізвище?"

— «Прізвища немас!»

— „Хиба байстрюк? Без
прізвища . . . ?

Запиши, Миколо,

У ресстер! Нехай буде . . .

Нехай буде Голій!

Так і пиши!"

— „Ні, погано!»

— „Ну, хиба Бідою?"

— «І це не так.»

— „Стрівай лишень:

Пиши Галайдою!"

Записано.

— „Ну, Галайдо,

Поїдем гуляти!

Найдеш долю. А не найдеш . . .

Рушайте, хлоп'ята!»

І Яремі дали коня

Зайового з обозу.

Усміхнувся на воронім,

Та й знову у сльози.

Виїхали за царину. —

Палають Черкаси . . .

— „Чи всі, діти?"

— «Усі, батьку!»

— „Гайда!"

Простяглася

По діброві понад Дніпром

Козацька ватага.

А за ними кобзар Волох

Переваги-ваги

Шкандинбас на конику,

Козакам співає:

«Гайдамаки, гайдамаки!

Залізняк гуляє.»

Поїхали. А Черкаси

Палають, палають.

Байдуже! Ніхто й не гляне!

Сміються та лають

Кляту шляхту; хто балака,

Хто кобзаря слуха.

А Залізняк попереду

Нашорошив уха,

Іде собі, люльку курить,

Ні кому ні слова;

А за ним німий Ярема.

Зелена діброва,

І темний гай, і Дніпр дужий,

І високі гори,

Небо, зорі, добро, люде

І лютес горе —

Все пропало, все! Нічого

Не знає, не бачить, —

Як убитий. Тяжко лому,

Тяжко, а не плаче.

Ні, не плаче: змія лята

Жадна випиває
Лого сльози, давить душу,
Серце роздирає.

«Ой, ви сльози, дрібні сльози!
Ви змиште горе, —
Змийте його! Тяжко, нудно!
І синього моря,
І Дніпра, щоб вилити люте,
І Дніпра не стане!
Занапастить хиба душу?
Оксано, Оксано!
Де ти? Де ти? Подивися,
Моя ти сдина!
Подивися на Ярему!
Де ти? Може, гине;
Може, тяжко клене долю,
Клене, умірас,
Або в пана у каїданах
У скелу конас!
Може, згадус Ярему,
Згадус Вільшану;
Кличе його: «Серце мое,
Обніми Оксану!
Обнімемось, мій соколе,
На віки зовімс,
Нехай Ляхи знущаються,
Не почусм!» Віс,

Віс вітер эза Лиману,.
Гне тополю в полі,
І дівчина похилиться,
Куди гне недоля;
Посумус, пожуриться,
Забуде і, може . . .
У жупані сама пані,
А Лях . . . Боже, Боже!
Караї пеклом' мою душу,
Вилий муки море,
Розбий кару надо мною!
Та не таким горем
Караї серце! Розірветься,
Розпадеться камінь!
Доле моя, серце мое!
Оксано, Оксано!
Де ти ділася, поділась?»

І хлінули сльози;
Дрібні-дрібні полилися.
Де вони взялися?

А Залізняк гайдамакам
Велить опиниться:
— «У ліс, хлопці! Вже світас,
І коні пристали;
Попасемо!»
І тихенько
У ліс і сковались.

VIII. ГУПАЛІВЩИНА.

Зійшло сонце. Україна —
де палала, тліла,
А де шляхта, запершися,
У будинках мліла.
Скрізь по селях шибениці:
Навішано трупу
Тілько старших, а так

шляхта —

Купою на купі
На улицях, на розпуттях;
Собаки, ворони
Ідуть шляхту, клюють очі,
Ніхто не боронить . . .
Та й ні кому: осталися
Діти та собаки, —
Жінки навіть з рогачами

Пішли в гайдамаки.

Отаке-то було лихо
По всій Україні!
Гірше пекла . . . А за віщо,
За що люде гинуть?
Того ж батька, такі ж діти,
Жити б та брататися!
Ні! Не вміли, не хотіли, —
Треба роз'єднатися!
Треба крові, брата крові,
Бо заздро, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті!
«Уб'єм брата! Спалим хату!» —
Сказали, і сталося.
Все б, здається! Ні, на кару
Сироти остались, —
В слізах росли, та й вирошли.
Замучені руки
Розв'язались, і кров за кров,
І муки за муки!
Болить серце, як згадаеш:
Старих Слав'ян діти
Впились кров'ю. А хто винен?
Ксьондзи, Єзуїти⁶⁾.

Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльозами.
Вже минули Воронівку,
Вербівку⁶⁷⁾, в Вільшану
Приїхали.

«Хиба спитати,
Спитати про Оксану?
Не спитаю, щоб не знали,
За що пропадаю.
А тим часом гайдамаки
І Вільшану минають.
Питається у хлопчика:

— «Що, титаря вбили?»
— „Ба ні, дядьку; батько казав,
Що його спалили
Оті Ляхи, що там лежать,
І Оксану вкрали;
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали.”

Не дослухав . . . «Неси, коню!»
І поводи кинув.
«Чом я вчора, поки не знов,
Вчора не загинув!
А сьогодні, коли й умру,
З домовини встану
Шукати тебе. Серце моє!
Оксано, Оксано!
Де ти?»

Замовк, зажурився,
Поїхав ходою.
Тяжко йому, сіромас!,
Боротись з нудьгою.
Догнав своїх. Боровиків
Вже хутір минають, —
Корчма тліє з стодолою,
А Лейби немас.
Усміхнувся мій Ярема,
Тяжко усміхнувся:
«Отут, отут позавчора
Перед Жидом гнувся,
А сьогодні! . . .»

Та й жаль стало,
Що лихо минуло.

Гайдамаки понад яром
З шляху повернули;
Наганлють пів-парубка:
Хлопець у свитині
Нолатаний, у постолах,
На плечах торбина.
— „Гей, старченя! Стрівай
лишень!”

— «Я не старець, пане! Я, як бачте, гайдамака.»
— „Який же поганий! Відкіля ти?“

— «З Керелівки»¹⁰).
— „А Будища знаєш“¹⁰)?
І озеро коло Будищ?“
— «І озеро знаю — Отам воно; оцим яром
Втрапите до його.»
— „Що, сьогодні Ляхів бачив?“
— «Ніде ні одного! А вчора було багато, — Вінки не святили,
Не дали Ляхи прокляті.
За те їх і били!
І я, я батько святим ножем;
А мати не здуха,
А то я вона б . . .»
— „Добре, хлопче!
Ось на ж тобі, друже,
Сей дукачик, та не згубі!“
Узяв золотого,
Подивився: — «Спасибі вам!»
— „Ну, хлопці, в дорогу!“

Та чуєте? Без гомону!
Галаїдо, за мною!
В оцім яру с озеро
Й ліс попід горою,
А в лісі скарб. Як приїдем,
То щоб кругом стали,
Скажи хлопцям! Може, льохи
Стерегти осталась
Яка погань”.
Приїхали,

Стали кругом ліса;
Дивляться: нема нікого.
— „Ту їх до-сто-біса!
Які груші уродили!
Збивайте, хлоп'ята!
Швидче, швидче! Отак, отак!“

І конфедерати
Лосипалися додолу, —
Груші гнилобокі.
Позбивали, упорались;
Козакам нівроку!
Найшли льохи, скарб забрали,
У Ляхів кишені
Потрусили, та й потягли
Карати мерзених
У Лисянку”¹⁰).

IX. БЕНКЕТ У ЛИСЯНЦІ. (СТАРОСВІТСЬКИЙ БУДИНОК)

Смеркалося. “
Із Лисянки
Кругом засвітило;
Ото Гonta з Залізняком
Люльки закурили, —
Страшно-страшно закурили!
І в пеклі не вміють
Отак курити! Гнилий Тікич

Кров'ю червоніс
Шляхецькою, жидівською;
А над ним палають
І хатина і будинок:
Мов доля карас
Вельможного й неможного.
А серед базару
Стойть Гonta з Залізняком,

Кричать дітям: „Кари! Кари Ляхам, щоб калялись!”
І діти карають.
Стогнуть, плачути: один просить,
Другий проклинає;
Той молиться, сповідає
Гріхи перед братом,
Уже вбитим. Не милують, —
Карають завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду
Шляхтяночки й жидівочки —
Тече кров у воду.
Ні каліка, а-ні старий,
Ні мала дитина
Не остались, не вблагали
Лихої години, —
Всі полягли, всі покотом;
Ні душі живої
Не осталось у Лисянці.
А пожар удвос
Розгорівся, розпалався
До самої хмарі.

А Галайда, знай, гукає:
«Кари Ляхам, кари!»
Мов скажений, мертвих ріже,
Мертвих віша, палить.
«Дайте Ляха, дайте Жида!
Мало мені, мало!
Дайте Ляха, дайте крові
Наточить з поганих!
Крові море... мало морл!...
Оксано, Оксано!
Де ти?» крикне й сковається
В полуї, в пожарі.
А тим часом гайдамаки
Столи здовж базару
Поставили, нссуть страву,
Де що запопали,

Щоб за-світла повечеряти,
«Гуляй!» загукали.
Вечеряють, а кругом їх
Пекло червоніс.
У полуї, повішані
На кроквах, чорніють
Панські трупи. Горять крокви
І падають з ними.
— „Пийте, діти! Пийте, лийте!
З панами такими,
Може, ще раз зострінемось,
Ще раз погуляємо!”
І поставець одним духом
Залізняк черкас.
— „За прокляті ваші трупи,
За душі прокляті
Ще раз вип'ю. Пийте, діти!
Вип'єм, Гонто, брате!”
— «Пострівай, я дожидаю,
Що Ляхи прокляті...»
Ярема встав:
— «Які Ляхи?» —
— «Ото бо завзятій!
Пий горілку, мій голубе!»
— „Які Ляхи, брате?” —
— «По тім боці, у будинку
Заперлись прокляті!»
— „Розвісмо!” — «Шкода муру:
Старосвітська штука!
А ще гірше, Богданові
Мурували руки!»
— «Богданові? Шкода, шкода
Гетьманської праці!” —
— «Я послав сказать
проклятім,
Щоб видали Паца:
Помилую! Не видадуть —
Порох засипаю...
Потайники вже зроблені...»
— «І Ляхи гуляють?

лічать зорі? Добре, брате!
А поки що буде,
Вип'єм чарку!"

— «Добре, вип'єм!

Пийте, добрі люди!
Та не дуже, бо ще, може,
Не кончили кари!»
— „Не кончили! . . . Пийте,
битьте!

Грай, співай, кобзарю!
Не про дідів, бо незгірше
Й ми Ляхів карасм;
Не про лихо, бо ми його
Не знали й не знаємо, —
Веселої утни, старче,
Щоб земля ломилась,
Про вдовицю-молодицю,
Як вона журилася.»

КОБЗАР (грас й приспівує):

«Од села до села
Танці та музики:
Курку, яйця продала,
Куплю черевики!
Од села до села
Буду танцювати:
Ні корови, ні вола, —
Осталася хата.
Я оддам, я продам
Кумові хатину,
Я куплю, я зроблю
Яточку під тином:

— ..Добре! добре! Ну, до танців,
До танців, кобзарю!"
Сліпий вшкварив.

Навприсядки

Пішли по базару.
Земля гнеться . . .

— ..Ну-мо, Гонто! —

— «Ну-м, брате Максиме,
Ушкваримо, мій голубе,
Поки не загинем!»

«Не дивуйтесь дівчата,
Що я обідрався;
Бо мій батько робив гладко,
То й я в його вдався.»

— ..Добре, брате! Йи-же Богу! —
— «А ну ти, Максиме!»

Торгувати, шинкувати
Буду чарочками,
Танцювати та гулять
Таки з парубками.
Ох, ви, дітки мої,
Мої голуб'ята!
Не журіться, подивіться,
Як танцюс мати!
Сама в найми піду,
Діток в школу оддам,
А червоним черевичкам
Таки дам, таки дам!»

— „Пострівай лиш!”

«Отак чини, як я чиню:
Люби дочку аби-чию,
Хоч попову,
Хоч дякову,
Хоч хорошу мужикову!»

Всі танцють, а Галайда
Не чус, не бачить;
Сидить собі кінець стола,
Тлжко-важко плаче,
Як дитина. Чого б, бачся?
В червонім жупані,
І золото, і слава є . . .
“а нема Оксани!
Із ким долю поділити,
Із ким заспівати!
Один-один сиротою
Мусить пропадати!
А того, того й не знає,
Що його Оксана
По тім боці за Тікичем
В будинку з панами,
З тими самими Ляхами,
Що замордували
Її батька.

Недолюди!
Тепер заховались
За мурами, та дивитесь,
Як Жиди конають,
Брати ваші!

А Оксана
В вікно поглядас
На Лисянку засвічену.
«Де-то мій Ярема?»
Сама думас. Не знає,
Що він коло неї,
У Лисянці, — не в світніні,
В червонім жупані,
Сидить один та думає:

„Де моя Оксана?
Де вона, моя голубка
Приборканя, плаче?”
Тяжко йому!

А із яру
В киреї козачій:
Хтось крадеться.

— „Хто ти такий?” —
Галайда питас.
— «Я посланець пана Гонти.
Нехай погуляє,
Я підожду.»

— „Ні, не діждеш,
Жидівська собако!”

— «Ховай Боже! Який я Жид?
Бачиш? Гайдамака!
Ось царицяна копійка”»),
Хиба ти не знаєш?»

— „Знаю, знаю!” — і свячений
З халави виїмас.

— „Признавайсь, проклятий
Жиде:

Де моя Оксана?” —
Та й замахнувсь.

— «Ховай, Боже! . . .
В будинку . . . з панами . . .
Вся в золоті . . .»

— „Виручай же!
Виручай, проклятий!”

— «Добре, добре . . . Які ж бо ви,
Яремо, завзяті!
Іду зараз і виручу:
Гроші мур ламають.

Скажу Ляхам: замісьць Паца...» — «Чую, чую.»
— „Добре, добре! Знаю.
Іди швидче!” І Галайда
— «Зарааз, зараз!
Гонту забавляйтэ З Гонтою танцюс.
З пів-упруга, а там нехай! А Залізняк бере кобзу:
Ідіть же, гуляйтэ! .. — „Потанцюй, кобзарю!
Куди везти?» Я заграю.”
— „В Майданівку?». Навприсядки
В Майданівку, — чус?» Сліпній по базару
Оддирас постолами,
Додас словами:

«На вгороді постирнак, постирнак;
Чи я ж тобі не козак, не козак?
Чи я ж тебе не люблю, не люблю?
Чи я ж тобі черевичків не куплю?
Куплю, куплю, чорнобрива,
Куплю, куплю того дива.
Буду, серце, ходить,
Буду, серце, любить.»

«Ой гол-голака!
Полюбила козака,
Та рудого
Та старого, —
Лиха доля така!
Іди ж, доле, за журбою,
А ти, старий, за водою!
А я — так до шинку.
Вип'ю чарку, вип'ю другу,
Вип'ю третю на потугу,
П'яту, шосту, та й кінець.
Пішла баба у танець,
А за нею горобець,

Викрутасом,
Вихилясом ...
Молодець горобець!
Старий рудий бабу кличе,
А та йому дулю тиче:
«Оженився, сатано,
Заробляй же на пшоні!
«Треба діток годувати,
«Треба діток одягнати,
А я буду добувати;
«А ти, старий, не гріши,
«Та в запічку колиши,
«Та мовчи, не диши!»

«Як була я молодою преподобницею,
Повісила хвартушину над віконницєю;
Хто йде, не мине,
To кивне,
To моргне.
А я шовком вишивавою,
В кватирочку виглядаю:

Семени,
Івани!
Надівайте жупані,
Та ходімо погуляймо,
Та сядемо заспіваймо!»

«Заганяйте квочку в бочку,
А курчата в вершу!
· · · · · · · · · ·
»І... гу!
Загнув батько дугу,
Тягне мати супоню,
А ти зав'яжи, доню!»
— «Чи ще? Чи годі?»
— Ще, ще!
Хоч поганку! Самі ноги носять.»

«Ой, сип сирівець
Та криши опеньки!
Дід та баба,
Тай до ладу,
Обос раденьки.
«Ой, сип сирівець
Та криши петрушку!»
· · · · · · · · · ·

«Ой, сип сирівець
Та накриши хріну!
Як дід бабі...
· · · · · · · · · ·

«Ой, сип воду, воду
Та пошукай броду, броду!...»
— «Годі, годі!» — кричить
Гонта:
— «Годі! Погасас.
Світла, діти!... А де Лейба!
Ще його немас?
Найти його та повісить!
Петелька свиняча!

Гайда, діти! Погасас
Каганець козачий!»
А Галайда: — «Отамане!
Погуляймо, батьку!
Дивись: горить; на базарі
І видко, і гладко.
Потанцюєм. Грай, кобзарю!»
— «Не хочу гуляти!
Огню, діти! Дъогто, клоччя!
Давайте гармати!
В потайники пустіть огонь!
Думають: жартую!»

Заревіли гайдамаки:
— «Добре, батьку! Чуси!»
Через греблю повалили,
Гукають, співають.

А Галайда кричить: —
«Батьку!
Стійт! Пропадаю!
Пострівайте, не вбиваїте:
Там моя Оксана!
Годиночку, батьки мої!
Я її достану!» —
— «Добре, добре! Залізняче,
Гукни, щоб палили!
Преподобиться з Ляхами...
А ти, сизокрилний,
Найдеш іншу!»
Оглянувшись —
Галайди немас.

Ревуть гори, і будинок
З Ляхами гуллє
Коло хмари. Що осталось, —

Пеклом запалало . . .
— „Де Галайда?” — Максим
кличе.
І сліду не стало.
Поки хлоп'ята танцювали,

Ярема з Лейбою прокралисъ
Аж у будинок, в самий льох;
Оксану вихопив чутъ живу
Ярема з льоху, та й полинув
У Лебедин . . .²⁾)

X. ЛЕБЕДИН.

— .. Я сирота з Вільшаної,
Сирота, бабусю!
Батька Ляхи замучили,
А мене — боюся,
Боюсь згадать, моя сиза! —
Узяли з собою.
Не розпитуй, бабусенько,
Що було зо мною.
Я молилася, я плакала,
Серце розривалось,
Сльози сохли, душа мерла . . .
Ох, як би я знала,
Що побачу його ще раз,
Що обніму знову, —
Вдвос, втрос б витерпіла
За сдине слово!
Вибачай, моя голубко!
Може, я грішила?
Може, Бог за те й карас,
Що я полюбила, —
Полюбила стан високий
І карі очі,
Полюбила, як уміла,
Як серденько хоче.
Не за себе, не за батька
Молилася в неволі,
Ні, бабусю, а за його,
За милого долю.
Караї! Боже! Твою правду
Я витерпіть мушу.
Страшно сказати: я думала

Занапастить душу.
Як би не він, — може б . . . може,
І занапастила.
Тяжко було! Я думала:
„О, Боже мій милий!
„Він сирота, — хто без мене
„Його привітас?
„Хто про долю, про недолю,
„Як я, розпитас?
„Хто обійме, як я, його?
„Хто душу покаже?
„Хто сироті убогому
„Добре слово скаже?”
Я так думала, бабусю,
І серце сміялось:
„Я сирота, без матері,
„Без батька осталась,
„І він один на всім світі
„Мене вірно любить;
„А почус, що я вбіглась,
„То й себе погубить.”
Так я думала, молилася,
Ждала, виглядала:
Нема його, не прибуде! —
Одна я осталась . . .”

Та й заплакала. Черниця,
Стоя коло неї,
Зажурилася.
— „Бабусенько!
Скажи мені: де я?”

— «В Лебедині, моя пташко!
Ліс вставав, ти хвора.»
— „В Лебедині? Чи давно я?”
— «Ба ні, — позавчора.»
— „Позавчора? ... Стрівай,
    стрівай! ...
Пожар над водою ...
Жид, будинок, Майданівка ...
Зовуть Галайдою ...”

— «Галайдою Яремою
Себе називас
Той, що привіз.»

— „Де він, де він?
Тепер же я знаю! ...”

— «Через тиждень обіцяється
Прийти за тобою.»

— „Через тиждень?
Раю мій, покою!
Бабусенько, минулася
Лихая година!
Той Галайда — мій Ярема! ...
По всій Україні
Його знають. Я бачила,
Як села горіли;
Я бачила: кати Ляхи
Трусилися, мліли,
Як хто скаже про Галайду.
Знають вони, знають,
Хто такий і відкіля він,
І кого шукас!
Мене шукав, мене найшов,
Орел сизокрилий!
Прилітай же, мій соколе,
Мій голубе сизий!
Ох, як весело на світі,
Як весело стало!
Через тиждень, бабусенько? ...”

Ще три дні осталось.
Ох, як довго! ...
«Загрібай, мамо, жар, жар,
«Будет тобі дочки жаль, жаль...»
Ох, як весело на світі!
А тобі, бабусю,
Чи весело?”

— «Я тобою,
Пташко, веселюся.»

— „А чом же ти не співася?”
— «Я вже одспівала ...
Шіду, дзвонять до вечерні.”

Оксана осталась;
Пожурилась, усміхнулась,
Пала на коліна
І молиться за Ярему
Щиро, як дитина.

Через тиждень в Лебедині
У церкві співали:
«Ісаія ликуй!» Вранці
Ярему вінчали;
А ввечері мій Ярема
(От хлопець звичайній!),
Щоб не сердить отамана,
Покинув Оксану:
Ляхів конча. З Залізняком
Весілля справляє,
В Уманщині, на пожарах.
Вона виглядає;
Виглядає, чи не йде
З боярами в гості —
Перевезти із келії
В хату на помості.

Не журися, сподівайся
Та Богу молися!
А мені тепер на Умань
Треба подивитися.

XI. ГОНТА В УМАНІ.

Хвалилися гайдамаки,
На Умань ідуши:
«Будем драти, пане-брате,
З китайки онучі!»

Минають дні, минає літо,
А Україна, знай, горить;
По селях плачуть голі діти:
Батьків немас.

Шелестить
Пожовкле листя по діброві,
Гуляють хмари, сонце спить;
Ніде не чутъ людської мови;
Звір тілько вис, йде в село.
Де чус трупи.

Не ховали, —
Вовків Ляхами годували,
Аж поки снігом занесло
Огризки вовчі.

Не спинила хуртовини
Пекельної карі:
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожарі.
Встала й весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рястом,
Барвінком покрила;
І на полі жайворонок,
Соловейко в гаї
Землю, убрану весною,
Вранці зострічають . . .
Рай та й годі! А для кого?
Для людей . . . А люде?
Не хотять на його й глянуть,
А глянуть — огудлить.
Треба кров'ю домалювати,
Освітити пожаром;
Сонця мало, рясту мало

І багато хмарі.
Пекла мало! . . . Люде, люде!
Коли-то з вас буде
Того добра, що масте?
Чудні, чудні люде!

Не спинила весна крови,
Ні злости людської.
Тяжко глянути; а згадасм —
Так було і в Трої.
Так і буде.

Гайдамаки
Гуляють, карають;
Де проїдуть — земля горить,
Кров'ю підпливає.
Придбав Максим собі сина
На всю Україну;
Хоч не рідний син Ярема,
А щира дитина.
Максим ріже, а Ярема
Не ріже — лютус:
З ножем в руках, на пожарах
І днюс й ночус.
Не милус, не минас
Ніде ні одного, —
За титара Ляхам платить,
За батька святого,
За Оксану . . . Та й зомліс,
Згадавши Оксану.
А Залізняк: — „Гуляй, сину!
Поки доля встане,
Погуляєм!”

Погуляли:

Купою на купі

Од Київа до Умані
Лягли Ляхи трупом.

Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
О-півночі; до схід сонця
Умань затопили.
Затопили, закричали:
«Карай Ляха знову!»
Покотились по базару
Кінні «народові»;
Покотились малі діти
І каліки хворі.
Гвалт і галас.

На базарі,
Як посеред моря
Крівавого, стоїть Гонта
З Максимом завзятим.
Кричать удвох: — «Добре, діти!
Отак їх проклятих!»

Аж ось ведуть гайдамаки
Ксьондза-сзуїта
І двох хлопців.
— „Гонто, Гонто!
Оце твої діти!
Ти нас ріжеш — заріж і їх:
Вони католики!
Чого ж ти став? Чом не ріжеш?
Поки невеликі,
Заріж і їх; бо виростуть,
То тебе заріжутъ!» . . .

— «Убийте пса! А собачат
Свосю заріжу.
Клич громаду! Признавайтесь!
Що ви? Католики?»

— „Католики, бо нас мати!» . . .
— «Боже мій великий!
Мовчіть, мовчіть! Знаю, знаю!»

Зібралась громада.

— «Мої діти — католики . . .
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору —
Панове громадо!
Я присягав, брав свячений
Різать католика . . .
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ви Ляха не ріжете?» . . .

— „Будем різать, тату!“

— «Не будете! Не будсте!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
Була не втопила?
Менше б гріха: ви б умерли
Не католиками!
А сьогодні, сини мої,
Горе мені з вами!
Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга!»

Махнув ножем —
І дітей немас!
Попадали зарізані.
— „Тату!“ — белькотали:
— „Тату, тату! Ми не Ляхи!
Ми . . .“ та й замовчали.
— «Поховать хиба?»

— «Не треба!
Вони католики . . .
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ворога не різали?
Чом матірь не вбили,
Ту прокляту католичку,
Що вас породила?» ? . . .

Ходім, брате!»

Взяв Максима;
Пішли здовж базару,
І обидва закричали:
«Кари, Ляхам, кари!»
І карали.

Страшно-страшно
Умань запалала;
Ні в будинку, ні в костелі,
Ніде не осталось, —
Всі полягли.

Того лиха
Не було ніколи,
Що в Умані робилося!

Базиліян школу,

Де учились Гонти діти,
Сам Гонта руйнус:
«Ти поїла моїх діток!»
Гукас, лютус:
«Ти поїла невеликих,
Добру не навчила . . .
Валіть стіни!»

Гайдамаки

Стіни розвалили;
Розвалили, об каміній
Ксьондзів розбивали,
А школярів у криниці
Живих поховали.

До самої ночі Ляхів мордували;
Душі не осталось. А Гонта кричить:
«Де ви, людоїди? Де ви поховались?
Ззіли моїх діток — тяжко мені жити!
Тяжко мені плакати, ні з ким говорить!
Сини мої любі, мої чорнобриві!
Де ви поховались? Крові мені, кровні!
Шляхецької крові, бо хочеться пить,
Хочеться дивитись, як вона чорніс,
Хочеться напитись! Чом вітер не віс,
Ляхів не навіс? Тяжко мені жити,
Тяжко мені плакати! Праведній зорі!
Сховайтесь за хмару, я вас не займав,
Я дітей зарізав! . . . Горе мені, горе!
Де я прихилюся?»

Так Гонта кричав,
По Умані бігав. А серед базару,
В крові, гайдамаки ставили столи;
Де що запопали, страви нанесли
І сіли вечерять. Остання кара,
Остання вечера!

— „Гуляйте, сини!

Пийте, поки п'ється! Бийте, поки б'ється!”
Залізняк гукас: „А ну, навісний,
Ушквар нам щонебудь, нехай земля гнеться,
Нехай погуляють мої козаки!”

I кобзар ушкварив:

«А мій батько орандар,
Чоботар;
Моя мати пряха
Та сваха;
Брати мої, соколи,
Привели
І корову із діброни,
І намиста нанесли.

A я собі Христя

В намисті;

A на лиштві листя

Та листя,

І чоботи і підкови.

Вийду вранці до корови,—

Я корову напою,

Подою,

З парубками постою,

Постою.»

«Ой, гоп по вечері!

Замикайте, діти, двері!

А ти, стара, не журись

Та до мене пригорнись!»

Всі гуляють. А де ж Гонта?

Чом він не гуляє?

Чому не п'є з козаками?

Чому не співає?

Нема Його: тепер Йому,

Мабуть, не до неї,

Не до співи!

A хто такий

У чорній киреї

Через базар переходить?

Став, розрива купу

Ллхів мертвих, шука когось.

Нагинувся, два трупи

Невеликих взяв на плечі

І, позад базару,

Через мертвих переступа,

Криється в пожарі

За костьолом.

Хто ж це такий?

Гонта, горем битий,
Несе дітей поховати,
Землею накрити,
Щоб козацьке мале тіло
Собаки не їли.
І темними улицями,
Де менше горіло,
Поніс Гонта дітей своїх,
Щоб ніхто не бачив,
Де він синів поховає,
І як Гонта плаче.

Виніс в поле, геть од шляху;
Свячений виймас,
І свяченим копа яму.

A Умань палає,
Світить Гонті до роботи
І на дітей світить.
Неначе сплітть одягнені
Чого ж страшні діти?
Чого Гонта ніби краде,
Або скарб ховає?
Аж труситься.

Із Умані

Де-де чутъ — гукають
Товариші гайдамаки.
Гонта мов не чус, —
Синам хату серед степу
Глибоку будус,
Тай збудував . . .

Бере синів,
Кладе в темну хату
І не дивиться, ніби чус:
«Ми не Ллхи, тату!»
Поклав обох; із кишень
Китайку виймас;
Поцілував мертвих в очі.

Хрестити, накриває
Червоною китайкою
Голови козачі.
Розкрив, ще раз подивився.
Тяжко-важко плаче:
— «Сини мої, сини мої!
На ту Україну
Подивіться! Ви за неї —
Я я за неї гину.
А хто мене поховас?
На чужому полі
Хто заплаче надо мною?
Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива,
Що ти наробыла?
На що мені дітей дала?
Чом мене не вбила?
Нехай вони б поховали,
А то я ховаю!»

Поцілував, перехрестив,
Покрив, засипас:
— «Спочивайте, сини мої,
В глибокій оселі!
Сука-мати не придбала
Нової постелі.
Без васильків і без рути
Спочивайте, діти,
Та благайте, просіть Бога,

Нехай на сім світі!
Мене за вас покарає,
За гріх сей великий!
Простіть, сини! Я прощаю,
Що ви католики.»

Зрівняв землю, покрив
дерном
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гонти діти,
Голови козачі.
— «Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,
І мені те буде!
І мене вб'ють ... Коли б
швидче!
Та хто поховас?
Гайдамаки! ... Піду ще раз,
Ше раз погулюю!»

Пішов Гонта, похилившись;
Іде, спотикнеться.
Пожар світить, Гонта гляне,
Гляне. — усміхнеться.
Страшно, страшно усміхався,
На степ оглядався.
Утер очі ... Тільки мріє
В диму, та й сковано.

XII. ЕПІЛОГ.

Давно те минуло, як, мала дитина,
Сирота в рядині, я колись блукав
Без свити, без хліба, по тій Україні,
Де Залізняк, Гонта з свяченим гуліш.
Давно те минуло, як тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав, та людей шукав.

Щоб добру навчили.

Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло, —
Молодес лихो! Як би ти вернулось —
Проміняв би долю, що маю тепер.
Згадаю те лихо, степи ті безкраї,
І батька, і діда старого згадаю . . .
Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер.
Бувало, в неділю, закривши Мінею⁽²⁾),
По чарці з сусідом випивши тісі,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Колівщину, як колись бувало.
Як Залізняк, Гонта Ляхів покарає . . .
Столітні очі, як зорі, сіяли.
А слово за словом сміялось, лилось:
Як Ляхи коали, як Сміла горіла.
Сусіди од страху, од жалю німіли,
І мені, малому, не раз довелось
За титаря плакати.

І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.
Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я їй унукам тепер розказав!

Вибачайте, люде добре,
Що козацьку славу
Так навмання розказую,
Без книжної справи.
Так дід колись розказував,
— Нехай здоров буде! —
А я за ним... Не знав старий,
Що письменні люде
Тії речі прочитають.
Бібачай, дідусю, —
Нехай лають!
А я поки
До своїх вернуся.
Та доведу вже до краю,
Доведу, — спочину,
Та хоч крізь сон подивлюся

На ту Україну.
Де ходили гайдамаки
З святими ножами,
На ті шляхи, що я мірло
Малими ногами.

Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:
Трохи не рік шляхецькою
Кров'ю напували
Україну, та й замокли.
Ножі пощербили.
Нема Гонти, нема Йому
Хреста, ні могили.
Буйні вітри розмахали
Попіл гайдамаки.

І нікому помолитись,
Нікому заплакати!
Один тільки брат названий
Оставсь на всім світі;
Та й той почув, що так страшно
Пекельні діти
Лого брата замучили, —
Залізник заплакав
Вперше зроду; сльози не втер,
Умер неборака.
Нудьга його задавила
На чужому полі,
В чужу землю положила:
Така його доля!
Сумно-сумно гайдамаки
Залізнули силу
Поховали, насипали
Високу могилу;
Заплакали, розійшлися,
Відкіля взялися.
Один тільки мій Ярема
На кий похилився,
Стояв довго: — «Спочинь,
Батьку,
На чужому полі!
Бо на своїм нема місця, —
Нема місця волі . . .
Спи козаче, душа щира!
Хтонебудь згадас.»

Пішов степом сіромаха,
Сльози утирас.
Довго-довго оглядався,
Та й не видко стало;
Одна чорна серед степу
Могила осталась.

Посіяли гайдамаки
В Україні жити,
Та не вони його жали.
Що мусим робити?

Нема правди, не виросла, —
Кривда повинна . . .
Розійшлися гайдамаки.
Куди який знає:
Хто додому, хто в діброву,
З ножем у халяві,
Жидів кінчати.

Така й досі
Осталася слава.
А тим часом стародавню
Січ розрубували:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тілько і остались.
Що пороги серед степу,
Ревуть, завивають:
«Поховали дітей наших,
І нас розривають!»

Ревуть собі і ревтимуть, —
Іх люде минули;
А Україна — навіки,
Навіки заснула.

З того часу в Україні
Жито зеленіс;
Не чуту плачу, ні гармати,
Тілько вітер віс,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полі.
Все замовкло. Нехай мовчить:
Така Божа воля!

Тілько часом увечері,
Понад Дніпром, гасм
Ідуть старі гайдамаки,
Ідучи, співають:
«А в нашого Галайди
Хата на поясості!
Грай, море! Добре, море!
Добре буде, Галайда!»

ПЕРЕДМОВА.

По мої передмова, — можна б і без неї. Так єсть бачте що все, що я бачив надрукованого (тілько бачив, а прочитав, дуже небагато), всюди є передслово, а в мене нема. Як би я не друкував своїх «Гайдамаків», то воно б не треба й передмови, а коли вже пускаю в люде, то треба й з чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали: «От який! Хиба діди та батьки дурніщи були, що не пускали в люде навіть граматки без предсловія!» Так, далебі, так, вибачайтє! Треба предисловія. Так як же його скомпонувати, щоб, знасте, не було і криви, не було і правди, а так, як усі предисловія компонуються? Хоч убий не вмію: треба б хвалити, так сором, а гудить не хочеться.

Начнем же убо начало книги сице. Весело подивиться на старого кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися Ляхи з Козаками. Весело, а все-таки скажеш: «Слава Богу, що минуло!» А надто, як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми — Слав'яни. Серце болить, ѿ розказувати треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилиялись, нехай братяться знову з своїми ворогами, нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, нерозмежованою останеться на віки од моря й до моря слав'янська земля!

Про те, що діялось на Україні 1768. року, розказую так, як чув од старих людей: надрукованого і критикованого нічого не читав, бо, здається, і нема нічого. Галайда в-половину видуманий, а смерть вільшанського титара — правдива, бо ще є люде, якіого знали. Гонта й Залізняк, отамани того крівавого діла, може, виведені в мене не так, як вони були, — за се не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде, коли зачина розказувати щонебудь таке, що не сам бачив, а чув, то зпершу скаже: «Коли старі люде брешуть, то й я з ними».

1841.

Петербург.

Тлжко-важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилитися, —
Хоч з гори та в воду!
Утопився б молоденький,

Щоб не нудити світом;
Утопився б, — тлжко жити,
І нема де дітись.
В того доля ходить полем,
Колоски збірас,

А мой десь, ледащиця,
За морем блукас.
Добре тому Багатому:
Його люде знають,
А зо мною зострінуться —
Мов не добачають.
Багатого губатого
Дівчина шанус,
Надо мною, сиротою,
Сміться, кепкус.

«Чи я ж тобі не вродливий,
Чи не в тебе вдався,
Чи не любив тебе широ,
Чи з тебе сміялся?
Люби ж собі, мос серце,

Люби, кого ёнаеш,
Та не смійся надо мною,
Як коли згадасш!
А я піду на край світа ...
На чужій сторонці
Найду кращу, або згину,
Як той лист на сонці.»

Пішов козак, сумуючи,
Нікого не кинув;
Шукав долі в чужім полі,
Та там і загинув.
Уміраючи, дивився,
Де сонечко сєє ...
Тяжко-важко умірати
У чужому kraю!

Кінець 1841. р.
Петербург.

ЧЕРНИЦЯ МАР'ЯНА.

(Частина посми)

ОКСАНІК....КО³ ,
на пам'ять того, що давно минуло.

Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополю,
Лама дуба, котить полем
Перекотиполе.
Так і доля: того лама,
Того нагинас,
Мене котить, — а де спинити,
І сама не знає!

У якому kraю мене заховають?
Де я прихилюся, на віки засну?
Коли нема щастя, нема талану,
То нікого й кинуть, ніхто не згадас,
Не скаже хоч на сміх: «Нехай спочиває!
Тілько й його долі, що рано заснув!» ...

Чи правда, Оксано, чужа чорнобрива,
І ти не згадаєш того сироту,
Що в сірій свитині, бувало, щасливий,
Як побачить диво — твою красоту,
Кого ти без мови, без слова навчила
Очима, душою, серцем розмовлять,
З ким ти усміхалась, плакала, журилася,
Кому ти любила Петруші співати?
І ти не згадаєш... Оксано, Оксано!
Ля й досі плачу і досі журюсь.
Виливаю сліззи на мою Мар'ліну —
На тебе дивлюся, за тебе молюсь.
Згадай же, Оксано, чужа чорнобрива,
І сестру Мар'янну рястом уквітчай,
Часом на Петруші усміхнися, щаслива,
І хоч так, як жарти, колишнє згадай.

У неділю на вигоні
Дівчата гуляли,
Жартували з парубками
Деякі співали —
Про досвітки, вечорниці,
Та як била мати,
Щоб з козаком не стояла...
Звичайнє, дівчата,
то про свос все й співають,
Яка про що знає.
Аж ось, з хлопцем старий
кобзар,
В село шкандибає;
В руках чоботи, на плечах
Латана торбина
У старого.

А дитина,
Сердешна дитина,
Обідране, ледве-ледве
Несе ноженята...
Достеменний син Катруси!
— «Дивіться, дівчата,
Кобзар іде! Кобзар іде!»

Та всі, яко мога,
Хлопців кинули, побігли
Зострічати сліпого.
— «Діду-серце, голубчику!
Заграй нам щонебудь!
Я шага дам, я — черешень,
Всього, чого треба;
А тим часом одпочинеш,
А ми потанцюємо.
Заграй же нам якунебудь!»
— «Чую, любі, чую!
Спасибі вам, мої квіти,
За слово ласкаве!
Заграв би вам, та, бачите,
Справи нема, справи.
Учора був на базарі,
Кобза попсувалась,
Розбилася...”
— «А струни?»
— «Тільки три осталось.”
— «Та хоч на трьох якунебудь!»
— «На трьох? Ох, дівчата!
І на одній колись-то грав,

Та ба, вже не грати!
Пострівайте ж, мої любі,
Трошки одпочину . . .
Сядьмо, хлопче!"

Посідали.

Розв'язав торбину,
Вийняв кобзу, разів зо два
Ударив по рваних.

„Давно колись
Була собі мати;
Був і батько, та не стало:
Осталась вдовою,
Ой, осталась удовою,
Та й немолодою,
Із волами, із возами
Я малою дочкою.
Росла дочка Мар'яна,
А виросла, як панна —
Чорнобрива, уродлива,
Хоч за пана гетьмана!
Стала мати гадати
Та за пана сднати.
А Мар'яна
Не до пана
Виходила гуляти, —
Не до пана старого,
Усатого товстого, —
А з Петрусем
В гаю, в лузі
Що-вечора святого
Розмовляла,
Жартувала,
Обнімала, мліла . . .
А іноді усміхалась,
Плакала, німіла.
— «Чого плачеш, моя
пташко?» —
Петро запитав.
Вона гляне, усміхнеться:

— „Що б вам заграти? Пострі-
вайте!
Черницю Мар'яну . . .
Чи чували?"

— «Ні, не чули!»
— „Слухайте ж, дівчата,
Та кайтесь!"

I.

— „І сама не знаю!"
— «Може, думаш, покину?
Ні, моя рибчиня!
Буду ходити, буду любити,
Поки не загину.
Хиба було коли в світі,
Щиро, що кохались,
Розійшлися, не взялися,
Й живими остались?»
— „Ні, не було, мій голубе!
Ти чув, що співають? . . .
То кобзарі вигадують,
Бо, сліпі, не знають;
Бо не бачать, що с брови
Чорні, я карі очі,
І високий стан козачий,
І гнуучкий дівочий;
Що с коси, довгі коси,
Козацька чуприна;
Що на мову на Петрову
В глухій домовині
Усміхнуся, скажу йому:
„Орле сизокрилий!
„Люблю тебе й на тім світі,
„Як на сім любила,"
Отак, серце, обнімімось,
Отак поцілую!
Нехай вкупі заховають!
Умру — не почую . . .
Не почую . . ."

Обнялися, —

Обніклисъ, зомліли.
Отак вони любилисъ,
Отак і хотіли,
Щоб на той світ переступити.
Та не по іх стало . . .
Цо-вечора сходилисъ,
І мати не знала,
Де Мар'яна до півночі,

І з ким розмовляла.
«Еона мале, ще дитина,
Нічого не знає . . .»
Угадала стара мати,
Та не все вгадала:
Знати, забула, що колись-то
Сама дівувала?

Угадала мати: Мар'яна — дитина,
Не знала, як треба на сім світі жити;
Думала: — ні люде, а-ні домовина
З Петром не розрізняти, уміла любити;
Думала, що тілько кобзарі співають, —
Бо, сліпі, не бачать карих оченят, —
Що тілько лякають молодих дівчат . . .
І я вас лякаю, бо те лихо знаю —
Бодай на сім світі ніколи не знать
Того, що я знаю! . . . Минуло, дівочата;
Серце не заснуло, — я вас не забув;
Люблю вас і досі, як діточок мати,
Буду вам співати, поки не загину . . .
Тоді, мої любі, як мене не стане,
Згадайте про мене, про мою Мар'яну;
Я вам з того світа серцем усміхнусь,
Усміхнуся . . .”

Та й заплакав.
Дивились дівчата,
Не питали, чого плаче.
Та й на що питати?
Минулося, — помагало
Ласкаве дівоче
Щире слово . . .
— „Вибачайте!”
(Утер сліпі очі)
— „Вибачайте, мої любі!
Несхотя журюся . . .
Так от, бачите, Мар'яна
З убогим Петрусем
Цо-вечора розмовляла,

І мати не знала,
Дівувалась: „Що се такé
Мар'яну спіtkalo?
Чи не пристріт? Сяде шити,—
Не те вишивас;
Замісьць «Грицл» —
задумавшись,
«Петруся» спіvas;
Часом сонна розмовляє,
Подушку цілус . . .”
Мати зпершу сміллася,
Думала: жартус;
Потім бачить, що не жарти,
Та я каже: — „Мар'яно!

Треба буде старостів ждатъ,
Та, може, й од пана.
Ти вже виросла — навроку,
Уже й діувала;
Я вже думаю, що... бачиш...
(На-силу сказала),
Що вже й заміж, коли тес"...
— «А за кого, мамо?»
— „Хто вподоба, тому оттам.”
Співас Мар'яна:
— «Оддав мене, моя мамо,
Та не за старого, —
Оддав мене, мое серце,
Та за молодого!
Нехай старий бурлакує,
Троши заробллє,
А молодий мене любить,
Долі не шукає;
Не шукає, не блукає
Чужими степами:
Свої воли, свої вози,
А між парубками,
Як маківка між квітками,
Цвіте-розцвітає;
Мас поле, мас волю,
Та долі не мас.
Пого щастя, його доля —
Мої чорні брови,
Довгі вії, карі очі,
Ласкавес слово.
Оддав мене, моя мамо,
Та не за старого,
Оддав мене, мое серце,
Та за молодого!»
— „Дочко моя, Мар'яно!
Оддам тебе за пана,
За старшого, багатого,
За сотника Івана.”
— «Умру, серце-мамо,
За сотником Іваном!»

— „Не виреш, — будеш
папувати,
Будеш діток годувати!”
— «Піду в наїми, піду в люде,
А за сотником не буду!»
— „Будеш, дочки Мар'яно,
За сотником Іваном!”
Заплакала, зарыдала
Сердешна Мар'яна...
— «За старого... Багатого...
За сотника Івана... —»
Сама собі розмовляла.
А потім сказала:
— «Я ще, мамо, не виросла,
Це не діувала.
Бо ти мене не пускала
Еранці до кришиці,
Ні жита жати, ні льону брати,
Ні на вечорниці,
Де дівчата з парубками
Жартують, співають
Та про мене, чорнобриву,
Нишком розмовляють:
„Багатого дочка батька,
Шляхетського роду...”
Тяжко, мамо, тяжко, мамо...
На що дала вроду?
На що брови змалювала,
Дала карі очі?
Усе дала, тілько долі,
Долі дать не хочеш.
На що мене годувала,
На що доглядала?
Поки лиха я не знала,
Чом не заховала?...

Не слухала стара мати,
Лягла спочивати;
А Мар'яна заплакала,
Ледве пішла з хати.

II.

«Ой, гоп! Не пила, —
На весіллі була,
До господи не втрапила,
До сусіда зайшла,
А в сусіда
До обіда
В льоху спати·лягла.

Із льоху та в льох,
Завертали в горох
І в коморі,
І на дворі
З нежонатим удвох
Пустували,
Жартували,
Зопсували горох.

Ой, гоп! Не сама, —
Напоїла кума
І привела до господи, —
Не побачив Хома.
Хомо! В хаті
Ляжем спати!
— Хоми дома нема.

Дивіться на мене: я виплакав очі,
Мені їх не шкода, мені їх не жаль,
Ні на що дивіться. Ті очі дівочі,
Що колись... колись-то... думи та печаль,
А більше нічого не мав я й не маю,
А з грішми такими тяжко в світі жити:
Під тином ночую, з вітром розмовляю,
Соромляться люде у хату пустить
І привітать словом старого каліку...
Укороти, Боже, молодого віку
Тому, хто не має талану любити!
Легше, мої любі, покріться землею.
Ніж-бачить, як другий багатий, старий
Цілус за грбші, вінчається з нею...
О, Боже, мій Боже! Волею своєю
Розбий мос тіло і душу розбий!»

Тряси ж тебе трлеця, Хомо!
Я не ляжу спати дома,
А до кума,
До Наума
Піду в клуню по солому.
А, ну-те, напилась!
Наша, наша придалась!
Червоніс хвартушина, —
Роду чесного дитина.»

Отак ордою йшли придани,
Співали, п'яні, а Мар'яна
Крізь тин дивилася на те...
Не додивилася, — упала
І тяжко, тяжко заридала.

Таке-то лихо! І за те,
Що широко любить!... Тяжко,
діти,
Вік одинокому прожити,
А ще гірше, мої квіти,
Нерівню в світі полюбити!

Зарыдав кобзар, заплакав
Сліпими очима.
Дивувалися дівчата:
Вже смерть за плечима,
А він сліпий, сивоусий
Про колишнє плаче!
Не дивуйтесь, дівчата,
На старі козачі
Щирі сльози. То не роса
Вранці при дорозі
На споріші і не ваші
Дуже дрібні сльози!

Наплакався: струни рвані
Три перебірас:
„Аж до вечора Мар'яна
У темному гаю
Проплакала; прийшов Петрусь.
Вона розказала
Все, що чула од матері
І що сама знала, —
І не втерпіла — сказала,
Як Івана придани
Йшли по улиці, співали.

— «Мар'яно, Мар'яно!
Чом ти не убога? Чом я не багатий?
Чом у мене коней вороних нема?
Не питала б мати, де ходиш гуляти,
З ким коли стояла! Питала б сама,
Сама свого серця, дала б йому волю
Любити, кого знає! Я б тебе скочав
Далеко, далеко! Щоб ніхто не знов,
Щоб ніхто не бачив, де вітас доля.

Моя доля, мос щастя —
Ти, моя Мар'яно!
Чом не ти в сірій світині?
Чом я не в жупані?»

А Мар'яна, як дитина
Без матері, плаче,
Петро стойть коло неї,
Нічого не бачить, —
Тілько сльози Мар'янині.
А сльози дівочі
І серед дня лихо роблять,
А що ж серед ночі?

«Неплач, серце, — єсть у мене
І сила, і воля,
Люби мене, мос серце, —
Найду свою долю —
За високими горами,
За широкими степами,

На чужому полі,
По волі-неволі
Найду свою долю!
Не в світині, а сотником
До тебе вернуся,
Не в бур'яні — серед церкви!

Обнімеш Петруся!
Обнімемось, поцілую, —
Дивуйтесь люде!
А ти стоїш червоніш! . . .»
— „Коли то те буде?”
— «Швидко, швидко, моя рибко!
Молись тілько Богу!
Іди в хату, лягай спати!
А я край дороги
Серед степу помолюся
Зорям яснооким,
Щоб без мене доглядали
Тебе, одиноку;

Серед степу одночину.»
— „Хиба сю ніч кинеш?
Хиба зараз? . . .”
— «Я жартую!
Тепер Україну —
Ні Москалі, ні Татари,
Ніхто не воює.»
— „А я чула, що Ляхи йдуть...”
— «То вони жартують! . . .”
Розійдемось, мое серце,
Поки не світає!
Чого ж знову заплакала?»
— „І сама не знаю!”

1841.

Петербург.

УТОПЛЕНА.

(Балада).

Вітер в гаї не гуляє,
Вночі спочиває;
Прокинеться, тихесенько
В осоки пітас:
«Хто се, хто се по цім боці
Чеше косу? Хто се?
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?
Хто се, хто се?» — тихесенько
Спитас-повіс,
Та Й задріма, поки небо
Не зачервоніс.

«Хто се, хто се?» спитаєте,
Цікаві дівчата:
Ото дочка по цім боці,
По тім боці — мати.

Давно колись те діялось
У нас на Україні.
Серед села вдова жила
У новій хатині,

Віололиця, кароока
І станом висока,
У жупані, кругом пані,
І зпереду Й збоку.
І молода, — нівроку ІІІ!
А за молодою,
А надто ще за вдовою,
Козаки ордою
Так і ходять.

І за нею
Козаки ходили,
Поки вдова без сорома
Дочку породила.
Породила, та Й байдуже!
Людям годувати
В чужкім селі покинула;
Отака-то мати! . . .”
Пострівайте, що ще буде!
Годували люде
Дитиночку, а вдовиця,
В неділю і в будень,

З жонатими й з парубками
Пила та гуляла,
Поки лихо не спіткало,
Поки не та стала;
Не зчулася, як минули
Літа молодії ...
Лихо, лихо: мати в'яне,
Дочка червоніс,
Виростає ...

Та й виросла

Ганна кароока,
Як тополя серед поля,
Гнучка та висока.
«Я Ганнусі не боюся!»
Співає матуся:
А козаки, як хміль отой
В'ються круг Ганнусі.
А надто той рибалонька,
Молоденький, жвавий,
Мліс, в'яне, як зостріне
Гандзю кучеряву.
Побачила стара мати, —
Сказилася лютя:
«Чи бач, погань розтріпана,
Байстря необуте!
Ти вже виросла, дівусш,
З матері глузуш?
Пострівай же, — ось я тебе,
Голубко, узую
В черевики! ...»

I од злости

Зубами скречоче.
Отака-то бува мати!
де ж серце жіноче,
Серце матері? ... Ох, лиxo.
Лишенько, дівчата:
Мати стан гнучкий, високий,
А серця не мати!
Ізогнеться стан високий,
Брови полиняють,

I не зчуєшесь ... А люде,
Сміючись, згадають
Ваші літа молодії,
Та й скажуть: ледащо!
Тяжко плакала Ганнуся,
I не знала, за що,
За що мати знущається,
Лас, проклинає,
Свое дитя без сорома
Байстря... Кого, лютий катє?
Кого ти катуєш?
За що, за що дитя свое
Молоде мордуєш?

Катувала, мордувала,
Та не помагало:
Як маківка на городі,
Ганна розцвітала;
Як калина при долині
Вранці під росою,
Ганнусенка червоніла,
Милася сльозою.
«Заворожена! Стрівай же!»
Шепче лута мати:
«Треба трути роздобути,
Треба йти шукати
Стару відьму!»

Найшла відьму
I трути достала,
I трутою до схід сонця
Дочку напувала.
Не помогло.

Клене мати
Той час і годину,
Коли на світ породила
Нелюбу дитину.
— «Душно мені. Ходім, дочко,
до ставка купатися!»
— „Ходім, мамо!“

На березі
Ганна роздяглася.

Роздяглася, розкинулась
На білій сорочці;
Рибалонька кучерявий
Мліс на тім боці.
І я колись... І досі ще
Сором, як згадаю.
Цур же йому! Калиною
Себе забавляє,
Гне стан гнучий Ганнусенська,
На сонечку гріє.
Мати дивиться на неї,
Од злости німіс, —
То жовтіс, то синіс;
Розхрістана, боса,
З роту піна, мов скажена,
Рве на собі коси.
Кинулася до Ганнусі
І в коси впійлася.
«Мамо! мамо! Що ти робиш?»
Хвиля роздалася,
Закипіла, застогнала,
І обох покрила.

Рибалонька кучерявий
З усієї сили
Кинувсь в воду; пливе, синю
Хвилю роздирас,
Пливе, пливе... от-от доплив!
Пірнув, виринас,
І утоплену Ганнусю
На беріг виносить,
Із рук матері закляклих
Вирилас коси.
— «Серце мое! Доле моя!
Розкрій карі очі!
Подивися! Усміхнися!
Не хочеш? Не хочеш?»
Плаче, пада коло неї,
Розкрива, цілус
· Мертві очі. «Подивися!...
Не чус, не чус!»

Лежить собі на пісочку,
Білі рученята
Розкидала; а за нею
Стара люта мати:
Очі вивернуло з лоба,
Од страшної муки
Втеребила в пісок жовтий
Старі сині руки!

Довго плакав рибалонька:
— «Нема в мене роду,
Нема долі на сім світ!!
Ходім жити в воду!»
Підняв її, поцілував,
Хвиля застогнала,
Розкрилася, закрилася,
І сліду не стало...

З того часу ставок чистий
Заріє осокою;
Не купаються дівчата, —
Обходять горою;
Як угледять, то хрестяться,
І зовуть заклятим.
Сумно-сумно кругом його...
А вночі, дівчата,
Випливає з води мати,
Сяде по тім боці,
Страшна, синя, розхрістана,
І в мокрій сорочці;
Мовчки дивиться на цей бік,
Рве на собі коси...
А тим часом синя хвиля
Ганнусю виносить:
Голісінка, стрепенеться,
Сяде на пісочку...
І рибалка випливає,
Несе на сорочку
Баговіння зеленого;
Поцілус в очі —
Та і в воду: соромиться

На гнучкий дівочий,
На стан голий подивиться...
І ніхто не знає
Того дива, що твориться
Серед ночі в гаї.

Тільки вітер з осокою
Шепче: «Хто се, хто се
Сидить сумно над водою,
Чеше довгі коси?»

8. XII. 1841.
Петербург.

ЧОВЕН.

Вітер з гасм розмовляє,
Шепче з осокою, —
Пливе човен по Дунаю
Один за водою.
Пливе човен води повен —
Ніхто не спиняє;
Може б спинив рибалонька,
Та його немас.
Гойдається сюди-туди,
Аж серденько мліє!
Без весельця пливе собі,
Куди вітер віс...
Виплив човен в синє море,
А воно заграло...

Погралися чорні хвилі —
Тай скіпок не стало!
Недовгий шлях, — як човноє!
До синього моря, —
Сиротині на чужину,
А там — і до горя:
Пограються добре люди,
Як холодні хвилі,
Поки скочуть, поки стане
В сердечного сили;
Потім собі подивляться,
Як сирота плаче;
Потім спитай: де сирота?
— Не чув і не бачив!

1841.
Петербург.

ГАМАЛІЯ.

«Ой, нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка стати? —
Не чусмо на чужині.

Ой, повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу^н),
Суши наші слізози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!

Ой, заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,

Що плипуть козаки, — тільки змріють шапки —
Та на сей бік за насии!

Ой, Боже наш, Боже! Хоч і не за насии,
Неси Ти їх з України:
Почусмо славу, козацькую славу,
Почусмо, та й загинем!

Отак у Скутарі козаки співали,
Співали, сердеги, а сльози лились,
Лилися козацькі, тугу домовляли.
Босфор³⁰) аж затрісся, бо зроду не чуд
Козацького плачу; застогнав широкий,
І шкурою, сірий бугай, стрепенув,
І хвилю, ревучи, далеко-далеко
У синес море на ребрах послав.
І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпро³¹
Тую журбу-мову на хвилі подав.

Зареготався дід наш	Поїдемо в гости.
дужий ³²),	У Туркені у кишені
Аж піна з уса потекла.	Таллри, дукати.
«Чи спиш, чи чусь, брате-	Не кишені трусить,
Луже?	Ідем різать, палити,
Хортице-сестро ³³ ?)»	Братів визволяти!
Загула	У Туркені яничари ³⁴)
Хортица з Лугом:	І баша ³⁵) на лаві.
«Чую, чую»	Гой-ги, вороги!
I Дніпр укрили байдаки,	Ми не маси ваги:
I заспівали козаки:	Наша воля й слава!
«У Туркені, по тім боці,	Пливуть собі співаючи;
Хата на помості.	Море вітер чус.
Гай, гай! Море, грай,	Попереду Гамалія
Реви, скелі ламай!	Байдаком керус.

— Гамалія! Серце мле:
Сказилося море.
— „Не злякас!” —
I сковались
За хвилі, за гори.

Дрімає в гаремі, в раю Византія⁹)
І Скутарь дрімає; Босфор клекотить,
Неначе скажений, то стогне, то висе,
Йому Византію хочеться збудити.
«Не буди, Босфоре, буде тобі горе!
Твої білі ребра піском занесу,
У мул поховаю!» реве синє море.
«Хиба ти не знаєш, яких я несусь
Гостей до султана?»

Так море спиняло
(Любило завзятих, чубатих Слав'ян).
Босфор скаменувся. Туркеня дрімала,
Дрімав у гаремі ледачий султан.
Тілько у Скутарі, в склепу, не дрімають
Козаки сердеги. Чого вони ждуть?..
По-своюму Бога в кайданах благають,
А хвилі на той бік йдуть та ревуть.

«О, милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там —
Вставати з чужої домовини.
На суд Твій праведний прийти,
В залізі руки принести,
І перед всіми у кайданах
Стать козакові!...»
— „Ріж і бий!
Мордуй невіру бусурмана!” —
Кричать за муром.

Хто такий?

— Гамаліс! Серце мліс:
Скутарь скаженіс!
— „Ріжте, бийте!” — на фортеці
Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,
Ревуть, лютують вороги;
Козацтво претиться без ваги —
І покотились яничари.

Гамалія по Скутарі,

По пеклу гуляє,
Сам хурдигу¹⁰) розбиває,
Кайдани ламає.
— „Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!”

Стрепенулись соколята,
Бо давно не чули
Хрещеної тії мови...
І ніч стрепенулась:
Не бачила, стара мати,
Козацької плати.
Не лякаєсл, подивися
На бенкет козачий!
Темно всюди, як у будень, —
А свято чимале!
Не злодії з Гамалісом
Їдять мовчки сало
Без шашлика.
— „Засвітимо!”
До самої хмари
З щоглистими кораблями
Палас Скутара.

Византія пробуркалась,
Витріщас очі,
Переплива на помогу,
Зубами скречоче.

Реве, лютус Византія,
Руками беріг достас;
Достала, зикнула, встас —
І на ножах в крові німіс.
Скутарь, мов пекло те, палас;
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливас.
Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво сміливє літас.
Ніхто на світі не втече!
Огонь запеклих не пече.
Рушиють мури; срібло, золото
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки.

Горить Скутарь, стиха робота,
І хлопці сходяться; зійшлися.
Люльки з пожару закурили.
На байдаки — та й потягли.
Рвучи червоні гори-хвилі.

Пливуть собі, ніби з дому,
Так буцім гуляють,
Та, звичайне — Запорожці,
Пливучи співають:

«Наш отаман Гамалія,
Отаман завзятий,
Забрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти, —
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецьків неволі
Братів визволяти.
Ой, приїхав Гамалія

Аж у ту Скутару, —
Сидять брати Запорожці,
Дожидають кари.
Ой, як крикнув Гамалія:
„Брати, будем жити, —
Будем жити, вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!“
Вилітали Запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:
«Слава тобі, Гамалія,
На ввесь світ великий,
На ввесь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!»

Пливуть, співаючи; пливе
Позад завзятій Гамалія,
Орел орлят мов стереже.
Із Дарданелів⁶⁵⁾ вітер віс,
А не женеться Византія:
Вона боїться, щоб Чернець⁶⁶⁾
Не засвітив Галату знову.
Або гетьман Іван Підкова
Не кликнув в море на ралець.

Пливуть собі . . .

А ізза хвилі
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.

Гамалі! Вітер віс
Ось-ось наше море! . . .
І сковалися за хвилі,
За рожеві гори.

1842.

Петербург.

РОЗРИТА МОГИЛА.

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндрували,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилася?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
— «Молилася, турбувалась,
День і ніч не спала,
Своїх діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої квіти,
Мої добрі діти, —
Панувала і я колись
На широкім світі.
Панувала . . . О, Богдане⁽⁷⁾!,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матірь,
На свою Вкраїну,
Що, колищучи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю! . . .
Ой, Богдане, Богданочку!
Як би була знала —
У колисці б придушила,
Під серцем приспала!

Степи мої запродані
Жидові, Німоті;
Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
Дніпро, брат мій, висихас,
Мене покидає,
І молили мої милі
Москаль розриває.
Нехай рис, розкопус,
Не свос шукає . . .
А тим часом перевертні
Нехай підростають,
Та поможуть Москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати!
Поспішайте ж, недолюдки,
Матір катувати!»

На-четверо розкопана
Розрита могила . . .
Чого вони там шукають?
Що там скоронили
Старі батьки?
Ех, як би то . . .
Як би то знайти те⁽⁸⁾,
Що там поховали,
Не плакали б діти,
Матір б не ридала.

9. X. 1843.
Березань.

ЧИГИРИН.

(М. С., Щепкіну⁽⁹⁾).

Чигрине, Чигрине!
Все на світі гине,
І святая твоя слава,

Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає.

Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсипаються могили,
Високі могили,
Твоя слава; — і про тебе,
Старче малосилий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,
де ти стояв, чого стояв . .
І на сміх не скаже!

За що боролись ми з Ляхами?
За що ми різались з Ордами?
За що скородили списами
Татарські ребра? Засівали,
І рудою поливали,
І шаблями скородили.
Що ж на ниві уродило?
Уродила рута, рута,
Волі нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трачу. Заснула Україна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А діттям надію в степу oddala.

А надію
Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла.

Нехай же вітер все розносить
На неокрайнім крилі!
Нехай же серце плаче, просить
Святої правди на землі!

Чигрине, Чигрине,
Мій друже единий!
Проспав еси степи, ліси
І всю Україну!
Спи ж, повитий Жидовою,
Поки сонце встане,
Поки тії недолітки
Поростуть — гетьмани!

Помолившись, і л б заснув,
Так думи прокляті
Рвуться душу запалити,
Серце розірвати.

Не рвіт, думи, не паліте!
Може, верну знову
Мою правду безталанну,

Мос тихе слово;
Може, викую я з його
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І в тяжкі упруги,
Може, з'орю переліг той,
А на перелозі
Я посію мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може, зійдуть і виростуть
Ножі обоянді,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,
І наллють живої
Козацької тії крові,
Чистої, святої.
Може, може . . . а між тими,
Між ножами — рута
І барвінок розів'стяся,

І слово забуте,
Мое слово тихе, сумне,
Богобоязливе
Згадається, — і дівоче
Серце боязливе
Стрепенеться, як рибонька,
І мене згадас ...

Слово мое, сліози мої,
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигрине! Нехай гинуть
У ворога діти!
Спи, гетьмане⁹⁰), поки встане
Правда на сім світі!

19. II. 1844
Москва.

СОВА.

Породила мати сина
В зеленій діброві,
Дала йому карі очі
І чорні брови.
Китайкою повивала,
Всіх святих благала,
Та щоб йому всі святі
Талан-долю слали:
«Пошли тобі, Матірь-Божа,
Ти благодаті,
Всього того, чого мати
Не з'уміс дати!»
До схід сонця воду брала,
В барвінку купала,
До півночі колихала,
До світа співала:

«Е ... е ... лю-лі! ..
Питала зозулі,
Зозуля кувала,
Правданьку казала:
Буду сто літ жити,
Тебе годувати,
В жупані ходити,
Буду панувати.
Ой, виростеш, сину,
За півчвarta року,

Як княжа дитина,
Як ясень високий,
Гнучкий і дебелий,
Щасливий, веселий
І не одинокий.
Найду тобі рівню,
Хоч за морем синім,
Або крамарівну,
Або сотниківну,
Таки панну, сину,
У червоних черевиках,
В зеленім жупані,
По світлиці похожає,
Як пава, як пані,
Та з тобою розмовляє;
В хаті, як у раї;
А я, сину, на покуті
Тілько поглядаю.

Ой, сину, мій сину,
Моя ти дитино!
Чи є кращий на всім світі,
На всій Україні?
Нема кращого й не буде —
Дивуйтесь, люде!
Нема кращого!... А долю ..
Долю роздобуде! ...»

Ой, зозуле, зозуленко,
На що ти кувала?
На що ти йі довгі літа,
Сто літ накувала?
Чи є ж така на сім світі
Слухніна доля?
Ох, як би то!... Вміла б мати
З пімецького поля
Своїм діточкам закликать
І долю, і волю,
Та, ба!... А зле безсталання
Зострінеться всюди —
І на шляху, і без шляху —
Усюди, де люде.

Кохалася мати сином,
Як квіткою в гаї,
Кохалася . . .

А тим часом

Ой, талане, талане,
Удовинний поганий!
Чи ти в полі, чи ти в гаї,
Обідраваний цигане,
З бурлаками гуляш?
Тече вода і на гору
Багатому в хату,
А вбогому в яру треба
Криницю копати.
У багатих ростуть діти —
Верба при долині;
А у вдови одним-одно,
Та й те, як Билина.

Діждалася вдова долі,
Зросту того сина:
І письменний, і вродливий,
Квіточка-дитина!
Як у Бога за дверима,
Вдова панувала,

Батько умірас.
Осталася удовою,
Хоч і молодою,
І не одна... Та все ж тяжко...
З горем та нудьгою,
Пішла вона до сусідів
Поради просити . . .
Присудили сусідоньки
У наймах служити.
Ізнищіла, ізмарніла,
Кинула господу,
Пішла в найми . . . не минула
Лихої пригоди.
І день і ніч працювала,
Подушне платила . . .
І синові за три кони
Жупанок купила,
Щоб і воно, удовине,
До школи ходило.

• • •

А дівчата лицялися,
І рушники двали.
Полюбила багатая —
Не поцілуvala;
Вишивала шовком хустку —
Не подарувала.
Кралисі эліндні Ізза моря
В удовину хату,
Та й підкралисі . . . стали
хлопців
В кайдани кувати,
Та повезли до прийому
Битими шляхами.
Пішла й вдова з матерями,—
З дрібними слізами.
Де на-ніч ставали —
Сторожу давали,
Стару вдову до обозу
Та й не допускали.

Ой, привезли до прийому,
Чуприни голити:
Усе дрібні, усе малі,
Все багатих діти,
Той каліка-недоріка,
Той не вмісстати,
Той горбатий, той багатий, —
Тих чотирі в хаті.
Усі не в-лад, усіх назад, —
В усіх доля — мати.
А у вдови один син,
Тай той якраз під аршин.

Покинула знову хату,
Синову господу,
Пішла в найми, за хліб
Черствий,
Жидам носить воду, —
Бо хрещені не приймають:
«Стара», кажуть, «стала»,
Не здужас . . .» І огризок
В вікно подавали
Христа ради . . .

Не дай, Боже,
Такого дожити!
Не дай, Боже, в багатого
І пить попросити!
По копійці заробляла,

* * *

Понад ставом увечері
Хитається очерет;
Дожидас сина мати
До досвіта вечерьять.
Понад ставом увечері
Шепочеться осока.
Дожидас в темнім гаї
Дівчиночка козака.
Понад ставом вітер віс,
Лози нагинає;

Копу¹⁾) назбірала,
Та до сина лист писала,
У військо послала, —
Полегшало.

Минас рік,
І другий минас;
І четвертий, і десятий —
А чутки немас.
Нема чутки. Що тут робить?
Треба торбу брати
Та йти... іти собак дражнить
Од хати до хати.
Взлла торбу, пішла селом,
На вигоні сіла,
І в село вже не верталась,
День і ніч сиділа
Коло коворота²⁾). Літо
За літом минає.
Помарніла, скалічіла, —
Ніхто й не пізнає.
Та й кому там пізнавати
Каліку убогу!
Сидить собі та дивиться
В поле, на дорогу.
І світас, і смеркає,
А москалля, ї сина, —
Немас, немас . . .

Плаче мати — одна в хаті,
А дівчина — в гаї.
Поплакала чорнобрива,
Та й стала співати;
Поплакала стара мати,
Та й стала ридати.
І молилася, і ридала,
Кляла все на світі.
Ох, тяжкі ви, безталанні,
У матері діти!

Скалічені старі руки
До Бога здіймала,
Свою долю проклинала,
Синя вимовляла;
То од жалю одходила,
І мовчки журилась
Та на шлях той недалекий
Крізь сльози дивилася, —
І день і ніч дивилася,
Та й стала питати:
«Чи не чув хто, чи не бачив
Москаля-салдата,
Мого сина? ...» Ніхто не чув,
Ніхто і не бачив.
Сидить вона, не йде в село,
Не пита й не плаче.
Одуріла! ... І цеглину
Муштрує, — то лає,

То годус, як дитину,
І сином називас,
І нищечком-тихесенько,
Крізь сльози, співає:

«Змія хату запалила,
Дітям каші наварила,
Поморщила постоли...
Полетіли москалі,
Сірі гуси в ирій, в ирій,
По чотирі, по чотирі,
Полетіли — «гел-гел!» —
На могилі орел,
На могилі, серед ночі,
У козака виїма очі,
А дівчина в темнім гаї
Його з війська виглядає ...»

•   •   •
Вдень лазила по смітниках,
Чсрепки збирала,
Примовляла, — то синові
Гостинця ховала.
А уночі розхрістана
І простоволоса
Селом ходить; то співає,
То страшно голосить.

Люде лаяли ... бо, бачте,
Спать їм не давала
Та кропиву під їх тином
І бур'ли топтала.
Діти бігали з паліччям
Удень за вдовою
По вулицях та, сміючись,
Дражнили — Совою ...

6. V. 1844.
Петербург.

ДІВОЧІЙ НОЧІ.

Розплелася густа хоса
Аж до полса,
Розкрилися перси-гори —
Хвилі серед моря;

Висушили карі очі
Дівочій ночі,
„Черниця Мар'яна.”

Засіяли карі очі —
Зорі серед ночі,
Білі руки простяглися, —
Так би й обвилися

Кругом стану, — і в подушку
Холодну впилися
Та й заклякли, та й замерли,
З плачем рознялися:
«На що мені коса-краса,
Очі голубині,
Стан мій гнучий... коли нема
Вірної дружини,
Немас з ким полюбитись,
Серцем поділитись...
Серце мос! Серце мос!
Тяжко тобі битись
Одинокому! З ким жити,
З ким, світе лукавий,
Скажи мені?... На що мені
Тая слава... слава...!
Я любить, я жити хочу,
Серцем — не красою!
А мені ще й завидують,

Гордою і злою
Злі люде нарікають,
А того й не знають,
Що я в серці заховала...
Нехай нарікають, —
Гріх їм буде... Боже милий!
Чому ти не хочеш
Укоротить свої темні,
Тижкі мені почі!
Бо я вдень не одинока:
З полем розмовляю, —
Розмовляю і недолю
В полі забуваю.
А вночі...»

Та й оніміла.
Сльози полилися...
Білі руки простяглися,
В подушку впилися.

18. V. 1844.
Петербург.

СОН.

Дух правди, котрого світ
не може прийняти, бо не
бачить його, ані знає його.

Іоан, гл. XIV, ст. 17.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурус, той руйнус,
Той неситим оком
За край світа зазирас,
Чи нема країни,
Щоб загарбати і з собою
Взять у домовину;
Той тузами^{в)} обірас
Свата в його хаті,
А той нишком у куточку
Гострить ніж на брата;

А той, тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеться,
Вижде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурі в печінки, —
І не благай, не вимолять
Ні діти, ні жінка;
А той, щедрий та роскішний,
Все храми мурус,
Та «отечество» так любить,
Так за ним бідкус,

Та так з його, сердечного,
Кров, як воду, точить! . . .
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі,
Як ягніята: «Нехай!» — каже: —
«Може, так і треба!»

Так і треба! Бо немас
Господа на небі!
А ви в ярмі падасте,
Та якогось раю
На цім світі бажасте ...
Немас! немас!
Шкода ї праці!

Схаменіться:
Усі на цім світі, —
І царята і старчата, —
Адамові діти!
І той . . . і той . . .
А що ж то л?
— Ось що, добрі люди:

Я гуляю, белкетую
В неділю і в будень;
А вам нудно, жалкустесь . . .
Й-Богу, не чую!
І не кричіть! Я свою п'ю,
А не кров людськую.

Отак, йдучи попід тинку
З бенкету п'янин уночі,
Я міркував собі, йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене діти не кричать
І жінка не лас, —
Тихо, як у раї,
Усюди Божа благодать:
І в серці, і в хаті.
Ото ж я ліг і спати;
А вже підпилий як засне,
То, хоч коти гармати,
І усом не моргнє.

1

Та й сон же, сон, на причуд дивний,
Мені приснився:

Найтврезультативніші
Найтврезультативніші би упився,
Скупий Жидуга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива;
Та чорта з-два!
Дивлюсь: так, буцім-то сова
Летить лугами, берегами,
    Та нетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
    Та байраками;
А я за нею, та за нею
Лечу й прощаюся з землею:

— «Прощай, світе! Прощай,
земле,
Мої муки, мої люті
В хмарі заховаю.
Неприязній краю!
А ти, моя Україно,

Вестеланна здовбі
Я до тебе літатиму
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з тобою;
О-півночі падатиму
З чистою росою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога стануть.
Прощай же ти, моя нене,
Удово-небого!
Годуй діток: жива правда
У Господа Бога!

Лечу... Дивлюся — аж світзе,
Край неба палас;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічача.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють;

Між яразами над ставами
Верби зеленіють;
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стольть собі, мов сторожа,
Розмовляють в полі.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіс, вмивається
Ранньою росою,
Виивається, красується,
Сонце зустрічач —
І нема тому почину,
І краю немас.
Ніхто його не додбає
І не розруйнє,
І все то те ...

Душа моя!

Чого ти сумуєш?
Душа моя убогая!
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода?

— «Хиба ти не бачиш?

Хиба ти не чусш людського плачу?
То глянь, подивися! А я полечу
Високо-високо за синії хмари:
Немас там власти, немас там кари,
Там сміху людського і плачу не чутъ.
Он глянь, — у тім гаї, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, — бо нічим обуть
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Сдиного сина, сдину дитину,
Єдину надію — в військо оддають,
Бо його, бач, трохи... А он-де під тином
Опухла дитина голодна мре,
А мати пшеницю на панщині жне.

А он — бачіш?... Очі, очі!
На що ви здалися?

Чом ви змалку не висохли,
Слізми не злилися?

То покритка попід тинню
З байстрим шкандибас,
Батько й мати одцурались,
Й чужі не приймають,
Старці навіть цураються . . .
А панич не знає,
З двадцятою, недолюдок,
Душі пропивався.»

Чи Бог бачить ізза хмари
Наші слози, горе?
Може, й бачить, та помога, —

Як і оті гори
Предковічні, що політі
Кровію людською! . . .

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!
Уп'смося отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати:
Чи довго ще на цім світі
Катам панувати?

Лети ж, моя дума, моя лютя муко!
Забери з собою всі лиха, всі зла,
Свое товариство! Ти з ними росла.
Ти з ними кохалась; їх тяжкії руки
Тебе повивали. Бери ж їх, лети,
Та по всьому небу орду розпусти!

Нехай чорніс, червоніс,
Полум'ям повіс,
Нехай знову рига змії,
Трупом землю крис.

А без тебе я денебудь
Серце заховаю, —
Та тим часом пошукаю.
На край-світа раю.

II.

І знов лечу понад землею,
І знов прощаюся я з нею.
Тяжко матіръ покидати
У безверхій хаті,
А ще гірше дивитися
На слози та лати . . .
Лечу, лечу, а вітер віс;
Ісередо мною сніг біліс;
Кругом бори та болота,
Туман, туман та пустота^(*) . . .

Людей не чутъ, — не знатъ і
сліду
Людської страшної ноги . . .

— «І вороги й не-вороги,
Прощаіте! В гості не приїду.
Упивайтесь, бенкетуйтесь!
Я вже не почую, —
Один собі на вік-віки
В снігу заночую.

А поки ви дознастесь,
Що ще є країна
Неполита слізми, кров'ю,
То я одпочину,
Одпочину . . .»

Аж слухаю:
Загули кайдани
Під землею. Подивлюся . . .
О, люде поганий!
Де ти взявся? Що ти робиш?
Чого ти шукаш
Під землею? Ні! Вже, мабуть,
Я не заховаюсь
І на небі!

За що ж кара?
За що мені муки?
Кому я що заподіяв?
Чи ї тліжкі руки
В тілі душу закували,
Серце запалили
І галичі силу —
Думи розпустили?
За що, не знаю, а караюсь,
І тліжко караюсь!
А коли я спокутую?
Коли діжду краю?
Не бачу й не знаю.

Заворушилася пустиня . . .

А де ж твої думи, рожеві квіти?
Доглядані, смілі, викохані діти?
Кому ж ти їх, друже, кому передав?
Чи, може, на віки в серці поховав?
Ой, не ховай, брате! Розсип їх розкидаї!
Зійдуть, і ростимуть, і виїдуть з них люде.

Чи ще митарство, чи вже буде?
Буде, буде, бо холодно, —
Мороз розум будить.

Мов із тісної домовини
На той останній страшний суд
Мерці за правдою встають.
то не вмерлі, не зариті,
Не суда ідуть просити;
Ні, то люде, живі люде,
В кайданах забиті,
Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити
Неситому . . . То каторжни!
А за що? Те знає
Вседержитель; а, може, ще
Й Він не добаваче!
Он-де злодій штемпований
Кайдани волочить:
Он розбійник катований
Зубами скречоче, —
Недобитка, товариша,
Зарізати хоче.
А між ними, запеклими,
В кайдани убраний,
Цар всесвітній, цар волі,
цар
Штемпомувінчаний^{**}).
В муци, в каторзі — не
просить,
Не плаче, не стогне . . .
Раз добром налите серце
Ввік не прохолоне.

III.

І знов лечу. Земля чорніє.
Дрімас розум, серце мліє.
Дивлюсь: хати понад
шляхами —
то город із стома церквами,
А в городі, мов журавлі,
Замуштували москалі:
Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Муштруються.

Далі гляну:

У долині, мов у ямі,
На багнищі город mrіє;
Над ним хмарою чорніє
Туман тяжкий . . . Долітаю, —
то город без краю.
Чи то турецький?
Чи то німецький?
А може те, що й московський!
Церкви та палати,
Та пани пузаті,
І ні однісінької хати!
Смеркалося. Огонь — огнем
Кругом запалало,
Аж злякався . . . — «Ура! Ура!
Ура!» закричали.

— „Цу-цу, дурні!

Схаменіться!
Чого се ви раді?
Що орете?”

— «Екай хахол!

Не знаєт параду!
У нас парад. Сам[“]) ізволіт
Свідня гуллаті.»

— „Та де ж вона, тая цяця?!”

— «Вот — відішь палаты?»

Штовхаюсь я; аж землячок,

Спасибі, признався,
З цинковими гудзиками:
— «де ти зде узялся?»

— „З України”.

— «Да как же ты
И говорить не вмесш
По здешнему?» —
— „Ба ні”, кажу,
«Говорить я вмію,
Та не хочу.”

— «Екай чудак!
Я все входи знаю;
Я тут служу; коли хочеш,
В дворец попитаюсь
Ввести тебе. Только, знаешь,
Ми, брат, просвіщеніи, —
Не поскупісь полтінкою!»

— „Цур тобі, мерзений
Каламарю!”

І зробився
Я знову незримий,
Та й пропхався у палати.
Боже мій єдиний!
Так от-де рай! Уже на-що
Золотом облиті
Блюдози! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає. Обік його
Жіночка небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще й на лихо, сердешне,
Хита головою.

— „Так оце-то та богиня?!”
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяце, й разу,

Та й повірив тупорилим
Твоїми віршомазамі!
От-то дурний! А ще й битий!
На квіток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!»

За богами — панства, панства
В серебрі та златі!
Мов кабани годовані,
Пикаті!, пузаті!
Аж потіють та товпляться,
Щоб то близче стати
Коло самих: може, вдарять,
Або дулю дати
Благоволять — хоч маленьку,
Хоч пів-дулі, аби тільки
Під саму пику.
І всі уряд поставали,
Ніби без'язині,
А-ні телені!... Цар цвенькає,
А диво-цариця,
Мов та чапля між птахами
Скаче, бадьориться.

Довгенько вдвох похожали,
Мов сичі надуті,

Та щось ишкем розмовляли
(Здалека не чути) —
Об «отечестві», здається,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новіших;
А потім цариця
Сіла мовчки на дзиглику.
Дивлюсь: царь підходить
До найстаршого, та в пику
Його як затопить!
Облизався неборака,
Та меншого в пузо —
Аж загуло!... А той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той — меншого,
А менший малого,
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеться по улицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити,
Та верещать, та як ревнуть:
«Гуля наш батюшка, гулл!
Ура! ура! ура-а-а!»

IV

Зареготовався я, та й год!!
А й мене давнули
Таки добре. Перед світом
Усе те заснуло;
Тілько де-де православні
По кутках стогнали
Та, стогнучи, за батюшку")
Господа благали.
Сміх і сльози!

От пішов я
Город озирати.
Там міч, як день. Дивлюся я:

Палати, палати
Понад тихою рікою"),
А берег обшитий
Увесь камнем.
Дивуюсь,
Мов несамовитий:
Як то воно зробилося
З калюжі такої
Таке диво! Отут крові
Пролито людської
І без ножа!

По тім боці

Твердиня й дзвіница,
Мов та швайка загострена, —
Аж чудно дивиться,
І дзигарі теленькають.
От я повертаюсь —
Лж кінь летить, копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидить охляп,
У світі — не світі,
І без шапки; якимсь листом
Голова повита.
Кінь басус, — от-от річку,
От-от перескочить.
А він руку простягас,
Мов світ увесь хоче
Загарбати.

Хто ж се такий?

От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
«Первому Вторая»
Таке диво поставила.
Тепер же я знаю:
Се той Первый, що
розпинав¹⁰⁰)

Іашу Україну,
А Вторая доканала¹⁰⁰)
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людоїди!
Наїлись обос,
Накралися! А що взяли?
На той світ з собою?
Тяжко, тяжко мені стало,
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, заміраю.
А тим часом тихо, тихо
Та сумно співас
Щось такес невидиме:

«Із города, із Глухова¹⁰¹)
Полки виступали

З заступами на лінію¹⁰²).
А мене послали
У столицю з козаками
Наказним гетьманом¹⁰³).
О, Боже мій милосердий!
О, царю поганий!
Царю проклятий, неситий,
Гаспіде лукавий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними кістками!
Поставив столицю
На їх трупах катованих
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах!... Царю, царю!
І Бог не розлучить
Нас з тобою: кайданами
Скований зо мною
На вік-віки. Тяжко мені
Вітать над Невою!
України далекої,
Може, вже немас ...
Полетів би, подивився,
Так Бог не пускає.
Може, Москва випалила,
І Дніпро спустила
В синє море, розкопала
Високі могили,
Нашу славу? Боже милий!
Зжалься, Боже милий!

Та й замовкло. Дивлюся я:
Біла хмара крис
Сіре небо; а в тій хмарі —
Мов звірь в гаї вис.
То не хмара, білі птахи
Хмарою спустилися
Над царем тим мусалжовим,
І заголосили:

«І ми сковані з тобою,
Людоїде, змію!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм
Од очей твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав, голих і голодних,
У сніг на чужину

Розлетілись, розсипались.
Сонечко вставало;
А я стояв, дивувався
Так, аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали,
І москалі на розпуттях
Уже муштрувались.
Покрай улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а до дому:
Посилала маті
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти.
А я стою, похилившись,
Думаю, гадаю:
— „Як-то тяжко той насущний
Люде заробляють!“

От і братія сипнула
У сенат писати
Та підписувати, та драти
І з батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де проглядають;
По-московськи так і чешуть,
Сміються та лають
Батьків своїх, що з малечку
Цвінькати не навчили
По-німецьки, а то тепер

Та й порізав, а з шкур наших
Собі багряницю
Пошив жилами твердини,
І заклав столицю
В новій рясі. Подивися:
Церкви та палати!
Веселися, лютий кате,
Проклятий, проклятий!»

V.

І кисни в чорнілі . . .
П'явки, п'явки! Може, батько
Останню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови! . . .
Україно, Україно!
Оце твої діти,
Твої киці молодії,
Чорнілом политі,
Московською блекотою,
В німецьких петлицях
Замучені. Плач, Вкраїно,
Бездітна вдовице!

Піти лишень, подивиться
До царя в палаті:
Що там робиться?

Прихожу —
Старшина пузата
Стойть рядом, сопе, хропе
Та понадувалась,
Як индики, і на двері
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились —
Неначе з берлога
Ведмідь виліз. Ледве-ледве
Переносить ноги;
Та одутий, аж посинів:
Похмілля прокляте
Його мучило. Як крикне

На самих пузатих, —
Всі пузаті до одного
В землю провалились.
Він випучив баньки з лоба, —
І все затрусилося,
Що осталось. Мов скажений,
На менших гукас, —
І ті в землю; він на дрібних, —
І ті пропадають;
Він до челяді сунеться, —
І челядь пропала;
До москалів, — москалики
Тяжко застогнали,
Пішли в землю!

Диво дивне
Сталося на світ!
Дивлюся я, що дальш буде,
Що буде робити

Мій ведмедик? Стоїть собі,
Голову понурив
Сіромаха. Де ж ділася
Ведмежа натура?
Мов кошеня — такий чудний!...
Я як засміявся!
Він і почув, та як гикне!
Я й перелякався,
Та я прокинувсь.

Отаке-то
Приснилося диво!
Чудне якесь! Таке тілько
Сниться юродивим
Та п'янницям.

Не здивуйте,
Брати мої милі,
Я не євс розказував,
А те, що приснилось.

8. VII. 1844.
Петербург.

ХУСТИНА.

У неділю не гуляла —
Та на шовки заробляла,
Та хустину вишивала,
Вишиваючи, співала:

«Хустиночко мережана,
Вишиваная!
Вигаптую, подарую,
Л він мене поцілует ...
Хустино мол
Мальованая!
А я косу розплітаю,
З дружинною похожаю ..
Доленько моя,
Матінко мол!
Здивуються вранці люде,
Що в сироти хустка буде

Мережана,
Мальованая.»

Отак вона вишивала,
У віконце поглядала:
Чи не ревуть круторогі?
Чи не йде чумак з дороги?

Іде чумак зза Лиману
З чужим добром, безталанний;
Чужі воли поганяє,
Поганлючи, співає:

«Доле моя, доле!
Чом ти не така я,
Як доля чужая?
Чи я п'є-гуляю?

Чи сили не маю?
Чи до тебе доріженъки
У степу не знаю?
Чи до тебе свої дари
Я не посилаю?
Є у мене дари —
Очі мої карі;
Молодую мою силу
Багаті купилі;
Може, я дівчину без мене
З іншим заручили . . .
Навчи ж мене, моя доле,
Гуляти навчи!»

Та я заплакав сіромаха,
Степом ідуши . . .

Ой, заплакав сивий пугач
В степу на могилі;
Зажурилися чумаченьки,
Тяжко зажурилися:
«Благослови, отамане,
Коло села stati,
Та понесем товариша
В село причащати!»

Сповідали, причащали
Я ворожки питали, —
Не помогло! . . . З незціленим
В дорогу рушали.

Чи то праця задавила
Молоду силу?
Чи то нудьга невсипуща
Його з піг звалила?
Чи то люди поробили
Йому молодому,
Що привезли його з Дону.
На возі додому?
Благав Бога, щоб дівчину,
Хоч село побачить, —
Не доблагав! . . .
Поховали,
Ніхто й не заплаче . . .
Поставили громадою
Хрест над сиротою
І розійшлися.

Як билина,
Як лист за водою,
Пішов козак з цього світа,
Все забрав з собою . . .

А де ж тая мальована,
Шитая хустина?
А де ж тая веселая
Дівчина-дитина?

На новому хреоті хустку
Вітер розвівас,
А дівчина у черниці
Косу розплітас . . .

18. X. 1844.
Петербург.

Чого мені тяжко? Чого мені нудно?
Чого серце плаче, ридас, кричить,
Мов дитя голодне? Серце мос трудне,
Чого ти бажаєш? Що в тебе болить?
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, мос серце, на віки заспі,
Невкрите, розбите . . . А люд навісний
Нехай скаженіс . . . Закрій, серце, очі! . . .

13. XI. 1844.
Петербург.

ПУСТКА.

(М. С. Щепкіну)

Заворожи мені, волхве,
Друже сивоусий!
Ти вже серце запечатав,
А я — ще боюся .. .
Боюся ще погорілу
Хату руйнувати,
Боюся ще, мій голубе,
Серце поховати! ...
Може, вернеться надія
З тісю водою
Цілющою, живущою, —
Дрібною слізозою;
Може, вернеться в некриту
Пустку зімувати,

І укрис, і нагре
Погорілу хату,
І вимете, і вимис,
І світло засвітить;
Може, ще раз прокинуться
Мої думи-діти;
Може, ще раз пожурюся,
З дітками заплачу;
Може, ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побачу!
Встань же, брате, хоч одури!
Скажи, що робити:
Чи молитись, чи журитись,
Чи тім'я розбити?

13. XII. 1844.

Н. В. ГОГОЛЮ¹⁰⁴⁾.

(ЗА ДУМОЮ ДУМА)

За думою дума росм вилітас:
Одна давить серце, друга — роздирає,
А третя тихо-тихесенько плаче
У самому серці — може, й Бог не бачить.

Кому ж її покажу я,
І хто тую мову
Привітас, угадас
Великес слово?
Всі оглухли, похилились
В кайданах — байдуже! ...
Ти смішся, а я плачу,
Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Бур'ян, мабуть, брате!
Не заревуть в Україні
Вольні гармати,

Не заріжє батько сина,
Свосі дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю Вкраїни.
Не заріжє: викохає
Та й продасть в різниці!
Москалеві ... Се б то, бачиш,
Лепта удовиці!
Престолові, «отечеству»
Та Німоті плати ...
Нехай, брате! А ми будем
Сміялісь та плакати.

30. XII. 1844.

Петербург.

• • •
Не завидуй багатому: багатий не має
Ні приязні, ні любові — він все те наймає.

Не завидуй могучому, бо той заставляє;
Не завидуй і славному: славний добре знає,
Що не його люде люблять, а ту тяжку славу.
Що він кров'ю та сльозами вилас на забаву.

І молоді, як зійдуться, то любо та тихо,
Як у раю, а дивишся — ворушиться лихо...

Не завидуй же нікому, дивись кругом себе:
Нема раю на всім світі, хиба що на небі!

4. Х. 1845.

Миргород.

Не женися на багатій,
Бо вижене з хати;
Не женися на убогій,
Бо не будеш спати.
Оженись на вольній волі,
На козацькій долі:
Яка буде, така й буде —
Чи гола, то й гола!

Та ніхто не докучас
І не розважас;
Чого болить, і де болить? —
Ніхто не питас.
Удвох, кажуть, і плакати
Мов легше неначе.
Не потурай! Легше плакать,
Як ніхто не бачить.

4. Х. 1845.

Миргород.

«СРЕТИК» або «ІВАН ГУС.»

ПОСЛАНІС СЛАВНОМУ П. І. ШАФАРИКОВІ¹⁰⁶.

Запалили у сусіда
Нову добру хату
Сусіди злі, нагрілися,
Та й полягли спати,
І забули теплий попіл
По полю розвіять.
Лежить попіл на розпутті,
А в попелі тліс
Огню іскра великого,

Тліс, не вгасас,
Підпалу жде, як той месник
Часу дожидас,
Злого часу. Тліла іскра,
Тихо дотлівала
На розпутті широкому,
Та й гаснути стала.
Отак Німota запалила
Велику хату, і сім'ю,

Сім'ю Слав'ян роз'єдинила,
І нишком-тихо упустила
Усобищ лютую змію.

Полилися ріки крові,
Пожар погасили,
А Німчики пожарище
Й сиріт поділили.
Виростали у кайданах
Слав'янськії діти
І забули, невольники,
Що вони на світі.
А на давнім пожарищі
Искра братства тліла, —
Дотлівала, дожидала
Рук твердих та смілих.
І дождалась.

Прозрів-еси
В попелі, глибоко
Огонь добрий, смілим серцем,
Смілим орлім оком;
І засвітив, любомудре,
Світоч правди, волі;
І Слав'ян сім'ю велику
Во тьмі і неволі
Перелічив до одного, —
Перелічив трупи,
А не Слав'ян, — і став-еси
На великих купах,
На розпутті всесвітньому —
Ісзекілем.
І, о диво! Трупи встали
І очі розкрили;
І брат з братом обнялися,
І проговорили
Слово тихої любови
На віки і віки.

І потекли в одне море
Слав'янськії ріки.

Слава тобі, любомудре,
Чеху-Слав'янине,
Що не дав ти потонути
В німецькій пуччині
Нашій правді! Твос море
Слав'янськес, нове,
Затого вже буде повне,
І попливе човен
З широкими вітрилами
І з добрым кормилом,
Попливе на вольнім морі,
На широких хвилях.

Слава ж тобі, Шафарiku,
Во віки і віки,
Що звів-еси в одно море
Слав'янськії ріки.

Привітай же в своїй славі
І мою убогу
Лепту — думу немудрую
Про Чеха святого,
Великого мученика,
Про славного Гуса!
Прийми, отче! А я нишком
Богу помолюся,
Щоб усі Слав'яни стали
Добрими братами
І синами сонця правди,
І сретиками
Отакими, як Констанцький
Єретик¹⁰⁰) великий —
Мир мирові подарують
І славу во віки!

22. XL 1845.

L

Камінь, котрий відкинули будівничі, він вугловим каменем стався; то Господь його дав, і дивний він уз очах наших.

Псалом CXVII, ст. 22, 23.

„Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить,
А на апостольськім престолі
Чернець годований сидить,
Людською кровію торгус
І рай у найми одdas.
О, Боже! Суд Твій правий всує,
І всує царствіс Твое!
Розбійники, людоїди
Правду побороли,
Осміяли Твою славу
І силу і волю!
Люде стогнуть у кайданах,
Немас з ким взятись,
Розкуватись, одностайніе,
Односердніе стати
За евангеліс правди,
За темній люде.
Нема кому! Боже, Боже!
Чи то ж і не буде?
Чи настане великий час
Небесної карі?

Чи розломим три корони
На гордій тіярі¹⁰⁷)?

Розломимо! ... Благослови
Не на месть і муки,
Благослови мої, Боже,
Нетвердії руки
І слово тихес! О, Боже!
Чи вони ж почують? ...”
• • • • • • • •

Отак

У келії своїй правдивий
Іван Гус думав розкуватъ
Народ замучений, і диво,
Свяtes диво показать
Очам незрячим.

— „Поборюсь!
За мене Бог! Да
совершиться!...”

І в Вифлесмськую каплицю¹⁰⁸)
Шішов молиться вірний Гус.

II.

ПАПСЬКА БУЛЛА¹⁰⁹.

«Во ім'я Господа Христа,
За нас розп'ятого на дреvi,
І всіх апостолів святих,
Петра і Павла особливо,
Ми розрішасмо гріхи

Святою буллою цією
Рабині Божій — отій самій,

Що водили по улицях
В Празі¹¹⁰⁾ позавчора;
Отій самій, що хилялась
По шинках, по стапах,
По чернечих переходах,
По келіях п'яна;
Ота сама заробила
Та буллу купила:
Тепер свята! . . .»

— „Боже, Боже,
Велика сило!

Велика слава! Зглянься на людей!
Одпочинь од кари у святому раї!
За що пропадають, за що Ти карасш
Своїх і покірних і добрих дітей?

За що закрив їх добре очі
І вільний розум окував
Кайданами лихої ночі?!

Прозріте, люде — день настав!
Просніться, Чехи, змийте луду,
Розправте руки,— будьте люди,
А не посмішище ченцям!

Розбійники, кати в тіярах,
Все потопили, все взяли,
Мов у Московії Татари,
І нам сліпим передали
Свої догмати¹¹¹⁾). Кров, пожари,
Всі зла на світі, войни, чвари,
Пекельних мук безкрай ряд,
І повен Рим байстрят —
От їх догмати і їх слава!
Ta явна слава! . . . А тепер
Святым положено
конклавом¹¹²⁾:
Хто без святої булли вмер, —
У пекло просто! Хто ж
заплатить

За буллу вдвос, — ріж хоч
брата,
Окроме папи і ченця,
І в рай іди кінець-кінцям!
У злодія вже злодій краде,
Та ще й у церкви. Гади, гади!
Чи напилися ви, чи ні!
Людської крові? — Не мені,
Великий Господи, простому,
Судить великих діла
Твосі волі: люті зла
Не дішш без вини нікому!

І плакав Гус, молитву дія,
І гірко плакав; люд мовчав
І дивувався: що він діс?
На кого руки підніма?

— „Дивіться, люде! Ось де
булла.
Що я читав! — І показав,
Перед народом.

Всі здрігнули:
Іван Гус буллу розірвав¹¹³⁾!

III.

Із Вифлесмської каплиці
Аж до всесвітньої столиці¹¹⁴⁾
Луна, гогочучи, неслась;
Ченці ховаються; мов кара,
Луна в конклаві oddалась, —
І похилилася тіяра:
Шепочеться Авіньона
З римськими ченцями;
Шепочуться антипапи¹¹⁵⁾,
Аж трясутся стани
Од'шопоту. Кардинали,
Як гадюки, в'ються
Круг тіяри, та нищечком,
Мов коти, гризуться
За мишена. Та й як таки?
Однієї шкури
Така сила! А м'ясива!
Аж здрігнули мури,
Як зачули, що у Празі
Загелкали гуси¹¹⁶⁾
Та з орлами летять битися...

Конклав скаменувся,
Зібрав раду. Положили:
Одностайні стати
Проти Гуса, і в Констанцу
Всіх ворон скликати,
Та й стерегти, яко мога,
І зверху і здолу,
Щоб не втекла тая птаха
На слав'янське поле.

Як та галич поле крила —
Ченці повалили
До Констанцу; степи, шляхи,
Мов сарана, вкрили
Барони, герцоги, і дюки,
Псари, герольди, шинкарі
І трубадури-кобзарі,
І шляхом військо, мов гадюки.
За герцогинями німota:
Хто з соколами на руках,
Хто пішки, верхи на ослах, —
Так аж кишить! Все на охоту,
Мов гад у ирій, поспіша.
О, Чеху! Де твоя душа?
Дивись, що сили повалило,
Мов Сарацина¹¹⁷⁾ воювати
Або великого Аттилу¹¹⁸⁾!

У Празі глухо гомонять,
І цесаря, і В'ячеслава¹¹⁹⁾,
І той собор тисячеглавий¹²⁰⁾
У голос лають, — не хотять
Пускати в Констанц Івана
Гуса.
— „Жив Бог! Жива душа мої!
Брати, я смерти не боюся!
Я докажу отим зміям!
Я вирву їх несите жало! . . .“

І Чехи Гуса провожали,
Мов діти батька . . .

IV.

Задзвонили у Констанці
Рано в усі дзвони;
Збіралися кардинали
Гладкі та червоні,
Мов бугаї в загороду,

І прелатів¹²¹⁾ лава.
І три папи¹²²⁾, і баронство,
І вінчані глави¹²³⁾ —
Зібралися, мов Іуди.
На суд нечестивий

Проти Христа. Свари, томін,
То реве, то вис,
Як та орда у таборі,
Або Жиди в школі .

I — всім разом заціпило! . . .

Мов кедр серед поля
Ливанського — у кайданах
Став Гус перед ними
І окинув нечестивих
Орліми очима.
Затрусились, побіліли,
Мовчки озириали
Мученика.

— „Чого мене, —
Чи на прю позвали?
Чи дивиться на кайдани?”

— «Мовчи, Чеше смілий . . .» —

Гандюкою зашипіли,
Звірем заревіли.
— «Ти сретик! Ти сретик!
Ти сієш розколи,
Усобища розвіваеш,
Святійшої волі
Не приймаєш!... Одно слово —
Ти Богом проклятий!
Ти сретик! Ти сретик! . . .» —
Ревіли прелати,
— «Ти усобник! . . . Одно
слово —
Ти всіми проклятий! . . .
Подивився Гус на папи,
Та й вийшов з палати! . . .
— „Побороли! Побороли!” —
Мов обеленіли.
— «Автодафе!

Автодафе¹⁴⁾! . . .» —

Гуртом заревіли.

V.

I цілу ніч бенктували
Ченці, барони . . . — всі пили
І, п'яні, Гуса проклинали,
Аж поки дзвони загули.
І світ настав... Ідуть молитися
Ченці за Гуса. Зза гори
Червоне сонце аж горить: —
І сонце хоче подивитися,
Що будуть з праведним
творить?!

Задзвонили в усі дзвони,
І повели Гуса
На Голгофу у кайданах
І не стрепенувся
Перед огнем, став на йому
І молитву діс:

— „О, Господи милосердий!
Що я заподіяв
Отим людям, — Твоїм людям?
За що мене судять?
За що мене розпинають?
Люде! Добрі люди!
Молітесь, неповинні:
І з вами те буде!
Молітесь! Люті звірі
Прийшли в овніх шкурах
І пазурі розпустили:
Ні гори, ні мури
Не сковають! Розіллеться
Червонес море
Крови — крові з дітей
Ваших . . .
О, горе! О, горе!

Он-де вони, — в ясних ризах...
Іх люті очі . . ."
— «Пали, пали!»
— «Уже крові . . .»
— «Пали, пали! . . .»
— „Крові, крові хочуть!
Крові вашої! . . .
І димом
Праведного вкрило.
— „Молітесь! Молітесь!

Господи, помилуй.
Прости Ти ім, бо не знають . . .!"
Та я не чути стало!
Мов собаки, коло огню
Кругом ченці стали:
Боялися, щоб не виліз
Гадиною з жару
Та не повис на короні
Або на тілрі.

VI.

Погас огонь; дунув вітер
І попіл розсіяв:
І бачили на тілрі
Червоного змія
Прості люди.

Пішли ченці
І Те Деум¹²) співали;
Розійшлися по трапезах
І трапезували —
І день, і ніч, аж попухли.

Малою сім'єю
Зійшлися Чехи. Взяли землі
Зпід костра, і з нею
Пішли в Прагу.

Отак Гуса
Ченці осудили,
Запалили . . . та Божого
Слова не спалили, —

Не вгадали, що випустить
Орел¹³) ізза хмари,
Замісьць гуся — і розклює
Високу тіяру.
Байдуже ім!

Розлетілись,
Мов тії ворони,
З кровавого того свята.
Ченці і барони
Розвернулися у будинках,
І гадки не мають:
Бенкетують, та инколи
Те Деум співають.
Все зробили . . .

Пострівайтс, —
Он над головою
Старий Жижка з Таборова
Махнув булавою!

10. X. 1845.
С. Маріїнське.

НЕВОЛЬНИК.

(СЛІПИЙ)

ПОСВЯТА.

Думи мої молодії,
Понурі діти,

І ви мене покинули! ..
Пустку натопити

Нема кому . . . Остався я,
Та не сиротою,
А з тобою, молодою,
Раю мій, покою,
Моя зоре досвітняя,
Єдина думо
Пречистая! Ти вітаєш,
Як у того Нури
Тая німфа Егерія¹²);
Так ти, моя зоре,
Просіяєш надо мною,
Нібі: заговориш,
Усміхнешся. Дивлюся я —
Нічого не бачу.
Прокинуся — серце плаче,
І очі заплачутъ.
Спасибі, зіронько!

Минас
Неясний день мій; вже
смеркас.

Над головою вже несе
Свою неклепаную косу ·
Косар непевний . . . мовчки
скосить,
А там — і слід мій занесе
Холодний вітер. Все минас!...
Згадаєш, може, молодая,
Вилиту слізами
Мою думу, і тихими,
Тихими речами
Проговориш: «я любила
Його на цім світі,
І на тім світі любитиму» —
О, мій тихий світе,
Моя зоре вечірняя!
Я буду вітати
Коло тебе, і за тебе
Господа благати! . . .

I.

Той блукас за морями,
Світ Переходжас,
Долі, доленьки шукас, —
Немас, немас,
Мов умерла! А той рветься
З усієї сили
За долею . . . от-от догнав,
І — бебех в могилу!
А в іншого сіромахи
Ні хати, ні поля, —
Тілько торба; а з торбини
Виглядає доля,
Мов дитинка; а він щ
Лас, проклинас

І за чвертку закладас, —
Ні, не покидас!
Як реп'ях той, учепитьсял
За латані поли,
Та й збірас колосочки
На чужому полі;
А там — снопи, а там — скирти,
А там — у палатах
Сидить собі сіромаха,
Мов у своїй хаті.
Такая-то доля тая, —
Хоч і не шукайте!
Кого скоче, — сама найде,
У колисці найде.

Ще на Україні веселі
І вольні пишались села

Тоді, як праведно жили
Старий козак і діток двоє;

Ще за Гетьманщини старої⁽¹⁸⁾),
Давно се діялось колись.

Так коло полуудня, в неділю,
Та на Зелених ще й Святках,
Під хатою в сорочці білій
Сидів, з бандурою в руках,
Старий козак.

«І так, і сяк!»

Старий міркус, розмовляє:
«І треба б,» каже, «й трохи
шкода!

А треба буде; два-три года
Нехай по світу погуляє
Та сам своєї пошукає,
Як я шукав колись... Ярино!
А де Степан?»

— „А он під тином,
Неначе вкопаний стоїть!”
«А я й не бачу! А ідіть
Лишень сюди, та йдіть обос...
А ну-те діти, отакої!»
І вшкварив по струнах.

Старий грас, а Ярина
З Степаном танцює;
Старий грас, примовляє,
Ногами тупцює:
«Як би мені лиха та лиха,
Як би мені свекрівонька тиха,
Як би мені чоловік молодий,
До другої не ходив, не любив!

Ой, гоп, чики-чики!
Та червоні черевики,
Та, троїсті музики, —
Од віку до віку
Я любила б чоловіка!»
«Ой, гоп, заходиць,
Зробив хату, оженивсь,
І піч затопив,
І вечерьять наварио.»

— «А ну-те, діти, отакої!»

I старий піднявся;
Як ударить, як ушкварити,
Аж у боки взявлі!
«Чи так, чи не так,
Уродив постернак,
А петрушку
Криши в юшку —
Буде смак, буде смак!

Ой, так — таки так,
Оженився козак,
Кинув хату
І кімнату,
Та й потяг у байрак.»

— «Ні, не та вже, підтопталась
Стара моя сила;
Утомився. А все це ви
Так розворушили.
О, бодай вас! Що-то літа!
Ні вже, не до-ладу...
Минулося! Іди лишень
Полуднувати лагодь;
Гуляючи, як той казав,
Шматок хліба ззісти.
Іди ж, доню! — А ти, сину,
Послухаєш вісти.
Сідай лишень!

Як убили
Твого батька Івана
В Шляхеччині⁽¹⁹⁾), то ти ще був
Маленьким, Степане,
Ще й не лазив.» — „То я не син! —
Я чужий вам, тату?!” —
— «Та не чужий! Стрівай
лишень!
От умерла й мати,
Таки твоя, а я й кажу
Покійній Марині,

Мої жінці: «А що», — кажу, —
«Возьмем за дитину —
Тебе б то це...» — «Добре», —
каже
Покойна Марина, —
«Чому не взять?» — Взяли
тебе

Ми тай спарували
З Яриночкою докупи ...
А тепер осталось
Ось що робить: ти на літі,
І Ярина зріє:
Треба буде людей шукати
Та щонебудь діять.
Як ти скажеш?»
— „Я не знаю ...
Бо я думав ... тес ...”
— «Що Ярина сестра тобі?
А воно — не тес,
Воно просто: любітесь,
Та й з Богом до шлюбу!
А поки що, треба буде
І на чужі люде
Подивитись, як там живуть:
Чи оріть,
Чи не на ораному сніть,
І просто жнуть,
І немолоченес віють,
Так як і мелють і їдять. —
Все треба знати.
Так от як, друже: треба в люде
На рік, на два піти

У наймити,
Тоді й побачимо, що буде.
Бо хто не вміс заробить,
То тобі не вийдиме й пожитъ.
А ти як думасш, небоже? ...
Не думай! Коли хочеш знати.
Де лучче лихом торгувати,
Іди ти в Січ. Як Бог поможет,
Там наїсся всіх хлібів;
Я їх чимало попоїв, —
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш — принесеш,
А коли згубиш — поживеш
Мос добро! Та хоч звичаю
Козацького наберешся
Та побачиш світа, —
Не такого, як у бурсі,
А живі мисліте
З товариством прочитаеш,
Та по-молодечий
Будеш Богу молитися,
А не по-чернечий
Харамаркатъ¹³⁰). Отак, сину.
Помолившись Богу,
Осідласм буланого,
Та й гайда в дорогу!
Ходім лишень полуднувати.
Чи ти вже, Ярино,
Змайстрували нам щонебудь?
Отаке-то, сину! ...»
— „Уже, таточку!” — озвалась
Із хати Ярина.

II.

Не ються, не п'ється, і серце не б'ється,
І очі не бачать, не чуть голови,
Неначе немас, ніби пиживий, —
Замісць шматка хліба, за кухоль береться.
Дивиться Ярина та нишком смеється:

— „Що се йому стало? Ні істи, ні пить.
Нічого не хоче! Чи не занедужав? —
Братіку Степане, що в тебе болить?” —
Ярина питас.

Старому байдуже,
Ніби-то й не чус. «Чи жать, чи не жать,
А сіяти треба!» старий промовляє,
Ніби-то до себе. «А ну-мо вставати!
До вечерні, може, ще пошкандибаю.

А ти, Степане, ляжеш спать,
Бо завтра рано треба встать
Та коня сідлать.»

— „Степаночку, голубчику!
Чого бо ти плачеш?
Усміхнися, подивися!
Хиба ти не бачиш,
Що й я плачу? Розсердився,
Бог знає на кого,
Та й зо мною не говорить.
Утечу, ій Богу,
Та й сковаюсь у бур'яні ...
Скажи бо, Степане:
Може, й справді нездужасиш?
Я зілля достану,
Я побіжу за бабою ...
Може, це з пристріту?”
— «Ні, Ярино, мос серце,
Мій рожевий квіті! ...
Я не брат тобі, Ярино!
Я завтра покину
Тебе й батька, — на чужині
Денебудь загину;
А ти мене й не згадаєш,
Забудеш, Ярино,
Свого брата!»
— „Схаменися!
Ій-Богу, з пристріту!
Я не сестра? Хто ж оце я?
О, Боже, мій світі!
Що тут діять? Батька нема,

А він занедужав,
Та ще й умре. О, Боже мій
А йому й байдуже, —
Мов сміється. Степаночку!
Хиба ти не знаєш,
Що без тебе і таточка
І мене не стане?”
— «Ні, Ярино, я не кину,
Я тілько поїду
Недалеко. А на той рік
Я до вас приїду
З старостами, за тобою
Та за рушниками.
Чи подасш?»

— „Та цур тобі
З тими старостами!
Ще й жартус . .”
— «Не жартую, —
Ій-Богу, Ярино,
Не жартую!»

— „То це й, справді,
Ти завтра покиннеш
Мене й батька? Не жартуєш?
Скажи бо, Степане!
Хиба й, справді, не сестра я?”
— «Ні, мос кохання,
Мос серце!»

— „Боже ж ти мій!

Чому я не знала?
Була б тебе не любила
І не цілювала...
Ой-ой, сором! Геть од мене!
Пусти мене! Бачиш,
Який добрий! Та пусти бол
Ій-Богу, заплачу..."

І заплакала Ярина,
Як тая дитина,
І крізь сліози промовляла:
"Покине! покине!"
Ік тобі явір над водою,
Степан похилився;
Щирі сліози козацькі
В серці запеклися,
Мов у пеклі. А Ярина
То клене, то просить,
То замовкне, подивиться,
І знов заголосить.
Не зчулися, як смерклосл;
І сестру, і брата,
Ніби скованих докупи,
Застав батько в хаті.

І світ настав, а Ярині
Не спиться, ридас.
Уже Степан із криниці
Коня напувас;
І вона з відрами побігла,
Ніби за водою
До криниці.

А тим часом
Запорозьку зброю
Старий виніс із комори;
Дивиться, радіс,
Приміряє, ніби знову
Старий молодіс,
Та й заплакав: «Зброс моя,
Зброс золотая!
Літа мої молодії,
Сило молодая!»

Послужи, моя ти зброс,
Молодій ще силі,
Послужи йому так щиро,
Як мені служила!»

Вернулися од криниці,
І Степан сідлас
Коня, свого товариша,
І жупан одягас.
А Ярина дас зброю,
На порозі стоя;
Степан її надівас,
Та плачуть обос.
І шаблюка, мов гадюка,
І ратище-дрючинка,
І самопал семип'яденний
Повис за плечима.
Аж зомліла, як узріла;
І старий заплакав,
Як побачив на коневі
Такого юнака.

Веде коня за поводи
Та плаче Ярина;
Старий батько іде рядом,
Научас сина:
Як у війську пробувати,
Старших шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.
«Нехай тебе Бог заступить!»
Як за селом стали,
Сказав батько, — та всі троє
Разом заридали.

Степан гукнув, і курява
Шляхом піднялася.
«Не барися, мій синочку!
Швидче повертайся!»
Сказав старий. А Ярина,
Мов тая ліліна
При долині, похилилась.

Мовчала Ярина,
Тілько сльози утирас,
На шлях поглядас;
Із куряви щось виглянє
І знов пропадас;
Ніби шапка через поле
Котиться, чорніс,
Пропадас, мошечкою
Тілько-тілько мріс, —

Та й пропало.
Довго-довго
Стояла Ярина
Та дивилась, чи не вирне
Знову комашини
Із куряви. Не вирнула, —
Пропала. І знову
Заплакала Яриночка
Тай пішла додому.

III.

Минають дні, минає літо;
Настала осінь, шелестить
Пожовкле листя. Мов убитий,
Старий під хатою сидить:
Дочка нездужас Ярина;
Його єдина дитина
Покинуту хоче! З ким дожить,
Добути віку-вікового?
Згадав Степана молодого,
Згадав свої Благі літа,
Згадав, — та й заплакав
Багатий синий сирота:
— «В Твоїх руках все на світі!
Твоя всюди воля!
Нехай буде так, як хочеш, —
Така моя доля!» —
Старий вимовив, і нишком
Богу помолився,
Та й пішов собі зпід хати
В садок походити.

І барвінком, і рутою,
І рястом квітчас
Весна землю, мов дівчину
В зеленому гаї;
І сонечко серед неба
Опинилось — стало,
Мов жених той молодую,

Землю оглядало.
І Ярина вийшла з хати
На світ божий глянути —
Ледве вийшла; усміхнеться,
То піде, то стане,
Розглядас, дивується,
Та любо, та тихо,
Ніби вчора народилася . . .
А лютес лихо
В самім серці ворухнулось
І світ запалило.
Як билина підкошена,
Ярина склонилася;
Як з квіточки роса вранці,
Сльози полилися.
Старий батько коло неї,
Як дуб, похилився.

Одужала Яриночка.
Ідуть люде в Київ
Та в Почаїв помолитись,
І вона йде з ними.
У Київі великому
Всіх святих благала;
У Межигорського Спаса¹³⁾)
Тричі причащалась;
У Почаїві святому
Ридала-молилась,

Щоб Степан той, доля тая
Ій хоча приснилась.
Не приснилась!... Вернулася.

Знову забіліла
Зіма біла. За зімою
Знов зазеленіла
Весна божа.
Вийшла з хати
На світ дивуватись
Яриночка, та не Бога
Святого благати,
А нищечком у ворожки
Про його спитати.

I ворожка ворожила,
Пристріт замовляла,
Талан-долю та весілля

Уже третій і четвертий
І п'ятий мінус —
Немалий рік, а Степана
Немас, немас!
І стежечка-доріжечка,
Яром та горою
Утоптана до ворожки,
Поросла травою.
Нема його! У черниці
Косу розплітає
Безталанна; коло неї
Падас, благас
Старий батько, — хоч годочок,

З воску виливала.
— «Он бачиш, кінь осідланий
Тупас ногою
Під козаком? А он-де йде
Дідусь з бородою
Аж до колін. Ото гроші!
Як би догадався
Козак отої злякати діда . . .
Злякав! — та й сковався
За могилу, лічить гроші . . .
А он знову шляхом
Козак їде, ніби старець, —
То, бач, ради страху,
Щоб Ляхи або Татари
Часом не спіткали.»

I радесенька Ярина
Додому верталась.

IV.

Хоч Петра діждати,
Хоч Зеленої Неділі . . .

Діждалисъ, і хату
Уквітчали гарнесенько,
І, в сорочках білих,
Невеселі, мов сироти,
Під хатою сіли.
Сидять собі та сумують;
Слухають: щось грас,
Мов на кобзі, на улиці
І ніби співає . . .

ДУМА.

«У неділю вранці-рано
Сине море грало:
Товариство кошового
На раді прохало:

„Благослови, отамане,
Байдаки спускати,
Та за Тендер¹²⁾ погуляти,
Турка пошукати.”
Чайки й байдаки спускали,
Гарматами рештували,
З Дніпрового гирла широкого випливали,
Серед ночі темної,
На морі синьому,
За островом Тендером потопали,
Пропадали . . .

Один потопас,
Другий виринає,
Козацтву-товариству із синьої хвилі рукою має
І зично гукає:
„Нехай вам, панове товариство, Бог допомагає!”
І в синій хвилі потопасе,
Пропадає .

Тілько три чайки, слава Богу,
Отамана курінного,
Сироти Степана молодого,
Синє море не втопило,
А в турецьку землю агарианську¹³⁾
Без кормышл прибило.
Тоді сироту Степана,
Козака лейстрового,
Отамана молодого,
Турки-яничари ловили,
З гармати гризали,
В кайдани кували,
В тяжкую неволю завдавали . .
Ой, Спасе наш Межигорський,
Чудотворний Спасе,
І лютому ворогові
Не допусти впасті
В турецьку землю, в тяжкую неволю!
Там кайдани по три пуди,
Отаманам — по чотири . . .
Т світа божого не бачать, не знають,

Під землею камінь ламають,
Без сповіді святої умірають,
Як собаки здихають,
Пропадають.

I згадав сирота Степан в неволі
Свою далеку Україну,
Нерідного батька старого,
I коника вороного,
I нерідну сестру Ярину . .
Плаче, ридас,
До Бога руки здіймас,
Кайдани ламас,
Утікає на вольную волю . .
Уже на третьому полі
Турки-яничари догнали,
До стовпа в'язали,
Очі вимали,
Гарячим залізом випікали,
В кайдани кували,
В тюрму посадили
Тай замурували . . .

V.

Отак на улиці, під тином,
Ще молодий кобзар стояв
I про невольника співав.
За тином слухала Ярина,
I не дослухала — упала.
— „Степаночку! Степаночку!” —
Ридала, кричала:
— „Степаночку, мос серце!
Де ж це ти барився?
Тату, тату! Ідіть сюди,
Ідіть, подивіться!”
Прийшов старий, розглядає,
I свого Степана
Не пізнає — таке з його
Зробили кайдани!

— «Сину ти мій безталанний!
Моя ти дитино!
Де ти в світі погибасш,
Сину мій єдиний?»

Плаче старий та ридас,
I Степан сліпий плаче,
Невидющими очима
Мов сонце побачив.
I беруть його під руки,
I ведуть у хату,
I вітас Яриночка,
Мов рідного брата.
I голову йому змила,
I ноги умила,

Межигорського Спаса
Вночі запалила,
І по Дніпру у золотій
Галері гуляла,
На пожар той поглядала,
Нишком усміхалась;
І як степи запорозькі
Тоді поділили,
Та бахурям і байстрюокам
Люд закріпостили;
Як Кирило^{12x}) з старшинами
Пудром обсипались
І в цариці, мов собаки,
Патинки лизали.
Отак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю, —
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю ..
Ллхи були, — усе взяли,
Кров повипивали,
А Москалі і світ божий
В путо закували."

„Отаке-то! Тяжко, тату,
Із своєї хати
До нехреста поганого
В сусіди прохатись!
Тепер, кажуть, в Слободзєї¹³⁷)
Останки збірас`
Головатий^{12x}), та на Кубань
Хлопців підмовляє ...

Нехай йому Бог поможе!
А що з того буде —
Святий знає! Почусмо,
Що розкажутъ люде.”

Отак вони що-день божий
Удвох розмовляли
До півночі, а Ярина
Господарювала,
Та святих отих благала ...
Таки ж ублагала:
На всеїдній у неділю
Вона спарувалась
З сліпим своїм ...

Таке-то
Скоїлось на світі,
Мої любі дівчаточки,
Рожеві квіти!
Таке-то! Одружились
Мої молоді.
Може, воно й не до-ладу,
Та що маю діять,
Коли таке сподіялось?

Рік уже минає,
Уже й другий. З дружиною
Ярина гуляє
По садочку. Старий батько
Сидить коло хати,
Та вчить внука-пузанчика
Чолом оддавати ...

ЕПІЛОГ.

Оце і вся моя дума ...
Не здивуйте, люде!
Те, що було — минулося
І знову не буде!
Минулися мої сльози;
Не рветесь, не плаче

Поточене старе серце,
І очі не бачать
Ні тихої хатиночки
В забутому краю,
Ні тихої долиночки,
Ні темного гаю;

Ії дівчини молодої
І малої дитини
Я не бачу щасливої:
Все плаче, все гине!
І рад би я сковатися,
Але де? — Не знаю.
Скрізь неправда, де не гляну,
Скрізь Господа лають!
Серце ~~ж~~ине, засихає,
Замерзають слози . . .
І втомивсь я, одинокий,
На самій дорозі . . .
Отаке-то! Не здивуйте,
Що вороном крячу:
Хмара сонце заступила, —
Я світа не бачу.
Ледве-ледве о-півночі
Серцем прозираю,
І немощну мою думу
За світ посилаю —
Сцілющої й живущої
Води пошукати;
Як інколи, то й принесе

І покропить в хаті.
І засвітить огонь чистий,
І сумно і тихо
Розказує про весілля,
Звертає на лихо . . .

Тепер мені про сліпого
Сироту кінчас,
Але як довести краю,
І сама не знає:
Бо не було того дива,
Може, з-покон-віку,
Щоб щаслива була жінка
З сліпим чоловіком!

Отже сталося таке диво!
Год, другий минає,
Як побрались; а дивіться —
Вкупочці гуляють
По садочку.

Старий батько
Сидить коло хати
Та вчить внука маленького
Чолом оддавати.

16. X. 1845.
С. Маріїнське.

КІНЕЦЬ ПЕРШОГО ТОМУ

КНИЖКОВЕ ТОВАРИСТВО „УНІВЕРСАЛЬНА БІБЛІОТЕКА”

Досі вийшло з друку:

Тарас ШЕВЧЕНКО. КОБЗАР [повне видання в трьох томах]

    Том перший 128 стор . . . . . 8 рм.
    Том другий 128 стор . . . . . [друкується]
    Том третій 160 стор . . . . . [готується до друку]

КАЛЕНДАРЕЦЬ на 1947 рік з малюнками, 64 стор . 3 рм.

Мапа УКРАЇНИ [фотопередрук з Вашингтонського видання 1920 року] . . . . . 3 рм.

Серія „НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА”

1. С. ЧЕРКАСЕНКО. Україна-поезії . . . . . 2.50.
2. ОСТАП ВИШНЯ. Вишневі усмішки [в'язанка перша] . . . . . 3 рм.
3. ОСТАП ВИШНЯ. Вишневі усмішки [в'язанка друга] . . . . . 3 рм.

Можна придбати на гуртівні кооперативи „КОС”.
Мюнхен, Розенгаймштрассе, 46 а.

• **Национальные макроэкономические показатели**
• **Установление стратегии дальнейшего развития**